

LUND UNIVERSITY

Fattigforsorgen på landet 1763-1894: Fem sogne i Skåne

Banggaard, Grethe

2002

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Banggaard, G. (2002). *Fattigforsorgen på landet 1763-1894: Fem sogne i Skåne*. (Lund Papers in Economic History; Nr 75). Department of Economic History, Lund University.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Lund Papers in Economic History

No. 75, 2002

Population Economics

Fattigforsorgen på landet 1763-1894

Fem sogne i Skåne

Grethe Banggaard

Lund Papers in Economic History

ISSN 1101-346X

ISRN LUSADG-SAEH-P--02/75--SE+100

© The author(s), 2002

Printed by KFS, Lund, Sweden, 2002

Orders of printed single back issues (no. 1-65)

Department of Economic History, Lund University

Postal address: P.O. Box 7083, S-220 07 Lund, Sweden

Telephone: +46 46 2227475

Telefax: +46 46 131585

Full-text electronic issues (no. 60, 61, 66--)

www.ekh.lu.se

Fattigforsorgen på landet 1763-1894

Fem sogne i Skåne

Grethe Banggaard

1. Indledning

I 1763 blev det i Sverige fastslået ved lov hvem, der var fattige og hvem, der skulle tage sig af dem. Opgaverne blev delt mellem stat og kommune, således at de fattige blev inddelt i tre grupper, hvoraf de to første var et statsligt anliggende og den tredje et kommunalt. Gruppe et var ”dårer” og lignende, men også mennesker der var besværet af smitsomme eller uhelbredelige sygdomme. De skulle indtages på hospitalerne.¹ Gruppe to var børn, der af den ene eller anden årsag ikke kunne underholdes tilstrækkeligt af sine forældre. De skulle indtages på *barnhusen*.² Gruppe tre var mennesker, der ikke var i stand til at forsørge sig selv i tilstrækkelig grad, og som ikke havde andre til at forsørge dem. Dvs. det var hovedsageligt syge og gamle. Som hovedregel skulle de sidstnævnte mennesker efter 1763 ikke kunne indlægges på hospitalerne men forsørges i og af deres hjemsogne.³

1763-loven anviste også, hvorledes den sognevise forsørgelse skulle ske. Én gang om året skulle indbyggerne i hver *församling* fastslå hvilke personer, der i det kommende år skulle nyde understøttelse, og hvor meget de hver især skulle modtage. Derefter skulle summen af omkostninger

Undersøgelsen er foretaget inden for forskningsprojektet *Early-Life Conditions, Social Mobility and Health in Later Life*, finansieret af Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond Kulturdonationen og Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap (FAS).

¹ Begrebet ”hospitaler” dækker her udelukkende de større statslige hospitaler, hvor folk med smitsomme eller uhelbredelige sygdomme blev indlagt.

² Altså også statslige institutioner.

³ Lindstedt (1915), s. 48f.

fordeles på indbyggerne i proportion med andre afgifter. Det kaldtes *sammanskott*, men var en ordning, der kun var gældende i tre år. I 1766 blev det frit for sognene at indrette fattigvæsenet således, som man hvert sted fandt det passende.⁴

Småreguleringer og diverse afgørelser var i mange år derefter det eneste, der i mindre målestok regelsatte *fattigvården*, og en egentlig almen fattiglov kom først i 1847. Perioden, hvor sogneselvstyret egenhændigt kunne bestemme, hvorledes man lokalt ville indrette fattigvæsenet, var således lang. Man havde gentagne gange efter 1809 taget tilløb til et overordnet regelsæt for fattigforsorgen, men hver gang var arbejdet strandet. Efter mange års selvstændig organisering på lokalt plan var der mange modeller og mange meninger om, hvorledes den bedste ordning skulle se ud. Over tid var der forskellige syn på, hvad der var bedst, og man kan udmønte spørgsmålet i et nyt: Bedst for hvem?

Fra 1763 var udgangspunktet de fattiges behov. Udgiftsiden var så at sige fastsat, når de fattiges behov var fastslået. Men udgifterne fordeltes i et vist forhold til ydernes (”skattebetalernes”) betalingsevne. I perioden 1766-1847 kunne man lokalt fravige det gamle syn på hjælp, som blev videregivet med 1763-loven. Men fra 1847 var dette syn tilbage som den generelle overordnede regel, og de fattiges behov skulle overalt være udgangspunktet for forsorgen. Dette syn på fattigdom ændredes radikalt allerede nogle årtier derefter, og fra 1871 var det ikke længere en generel ret at kunne få hjælp, hvis man mente at have behov for det.

Det er således forholdsvis enkelt at redegøre for de overordnede intentioner bag lovgivningen omkring fattigvæsenet. Men som det er fremgået, var problemet i det meste af perioden overladt til det lokale selvstyre, og det er derfor et godt spørgsmål, om de overordnede intentioner også var en generel basis for den lokale forsorg rundt omkring i Sverige. Forskelle i organisering af den lokale fattigforsorg kan bl.a. tænkes at have været en udløber af strukturelle forskelle sognene imellem. Antallet af fattige og dermed byrdernes størrelse kan have haft de samme baggrundsårsager. Da især landbrugsstrukturerne ændredes kraftigt i perioden, er det vigtigt at undersøge de stillede spørgsmål over tid. Årene 1847 og 1871 vil blive brugt som to pejlemærker. Hvilke ændringer medførte de modsatrettede fattiglove fra disse år på det lokale plan?

⁴ Sst. og s. 50f.

Undersøgelsen indledes med en omtale af den relevante litteratur, og herunder så vidt det lader sig gøre en diskussion omkring forskningen i specifikke emner af interesse her. Hovedfokus vil være den svenske forskning, men med et sideblik på den tilsvarende danske. Derefter vil den skitserede lovgivning blive omtalt mere detaljeret, hvorefter resten af undersøgelsen vil dreje sig om en dyberegående undersøgelse af fem landsogne i Malmöhus län.

Hovedvægten i denne sidstnævnte undersøgelse vil være perioden indtil nogle år efter 1847. Som modpol hertil foretages en mere statistisk baseret undersøgelse af fattigvæsenet i de fem sogne i perioden 1874-1894. Af rent tidsmæssige årsager har det ikke været muligt inden for projektets rammer at foretage dyberegående studier for hele perioden 1763-1894, bl.a. fordi den første periode er overordentlig kildetung med dels spredte og dels på anden måde vanskeligt tilgængelige arkivalier. Fra 1874 er der en let tilgængelig offentlig statistik, der kan behandles indgående, og som også kan sammenholdes med udsagn i de mere rigeligt flydende arkivalier på det tidspunkt. Udsagnene fra den sidste del af hele perioden vil derfor forholdsvis enkelt kunne uddybes ved senere undersøgelser.

Ud over den kronologiske inddeling vil den sognevisse undersøgelse belyse forskellige delemner. Der vil blive forsøgt opsummeret undervejs, og sluttelig vil der blive konkluderet på hele undersøgelsen.

2. Forskningen

Ved revidering af specielle lovkomplekser i nyeste tid er der til tider gennemgået historikken i den eksisterende lovgivning. Det er f.eks. tilfældet med fattigvæsenet, hvor der i bind II af *Fattigvårds-lagstiftningskommitténs betänkanden* (Stockholm 1915) findes en artikel af G. Lindstedt ”Översikt över den svenska fattigvårdens historia intill Kungl. förordningen angående fattigvården den 9. juni 1871”. Her gennemgås ikke alene fattiglovgivningen, men også oplæg og forhandlinger undervejs. Indtil 1871 giver dette en grundig indføring i emnet. Endnu tidligere, men supplerende hertil er Gustaf Broomé *Om svenska allmänna fattigvårds-lagstiftningen* (Lund 1856).

Mere direkte er det selvfølgelig at gå til selve de betænkninger, der er afgivet undervejs. Her er de fra 1839 og 1871 de vigtigste. Den førstnævnte samler oplysningerne fra nogle foregående kommittéers arbejde og har

dermed behandlinger af diverse undersøgelser omkring hvorledes *fattigvården* var organiseret rundt omkring i landet, samt opgørelser over antallet af fattige m.m.⁵

Noget kronologisk register over lovgivning synes ikke at eksistere for begyndelsen af den her omhandlede periode. Derimod er N.H. Quidings *Svenskt Allmänt Författningsregister för tiden från år 1522 till och med år 1862* (Stockholm 1865) nødvendig at konsultere, selv om den er begrænset tidsmæssigt. En anden svaghed ved Quiding er, at registret udelukkende er emneopdelt, og at emnerne nødvendigvis er et udtryk for den tid, de er skabt i, dvs. nogle sammenhænge er ikke så logiske i dag, og man mistænker undertiden at noget mangler. Love om fattigvæsen synes f.eks. generelt at være henvist til "ecclesiastica". Lovenes ordlyd er heller ikke gengivet i Quiding, blot refereret kort, og det er derfor i mange tilfælde nødvendigt at finde loven i lensstyrelsens eller domkapitlets arkiv, men her kan Quidings datering bruges som en indgang.

En af de ting, der må stilles spørgsmål til, er hvorledes de enkelte love og regler blev gennemført på lokalt plan. Dette behandles nærmere i selve artiklen, idet det også hænger sammen med, hvorledes disse ting har aflejret sig arkivalsk. Om den helt lokale administration er følgende litteratur god at konsultere: Carin Bergström *Lantprästen. Prästens funktion i det agrara samhället 1720-1800* (Kristianstad 1991) og Pär Frohnert *Kronans skatter och bondens bröd. Den lokala förvaltningen och bönderna i Sverige 1719-1775* (Lund 1993). Begge behandler det 18. århundredes forhold, men de funktioner, der beskrives, ændredes kun lidt efter da. En givende undersøgelse for en lidt senere periode er også Harald Gustafsson "Bland grevar och afskedade soldater. Sockensjälvstyrelse på 1840-talet" (*Historisk tidskrift* 4, 1986, s. 484-501).

Der findes desværre ikke så omfattende svenske undersøgelser af fattigvæsenet som Harald Jørgensens undersøgelse af emnet i Danmark.⁶ Jørgensen undersøger først lovgivningen og derefter hvorledes fattigforsorgen var i forskellige lokaliteter i by og på land. Komparativt eller som inspiration er det et vigtigt værk.⁷

⁵ 1839-betænkningen og 1871-betænkningen.

⁶ Jørgensen (1940).

⁷ M.h.t. det komparative: En svensk artikel fra 1905 sammenligner den danske (1891) og svenske fattiglov (1871), men er ret tendentiøs. Ud fra en politisk holdning, der prioriterer kommunernes ret til selvbestemmelse og skatteydernes interesse i at holde udgifterne nede, fremhæves den svenske lov, der yderligere påstås at være et udtryk for en politik, der har været

I en af de få landsdækkende undersøgelser af det svenske fattigvæsen i begyndelsen af 1800-talet, Anna-Maria Skoglund: *Fattigvården på den svenska landsbygden år 1829* (Stockholm 1992), vises det at fattigforsorgen omkring 1829 varierede meget både fra sogn til sogn og fra region til region. Ydelserne og bidragene varierede i størrelse og sammensætning, men især varierede hele organiseringen af fattigforsorgen.⁸ I Skoglunds værk findes der i øvrigt en grundig gennemgang af litteraturen, som der generelt kan henvises til. Nedenfor vil yderligere litteratur blive omtalt ud fra forskellige emner, hvor der første netop tager udgangspunkt i Skoglunds undersøgelse.

Samme år som Skoglund udkom endnu en bog om fattigforsorgen i landsbygden, nemlig Christina Gerger *Där Nöden var som störst. En studie av fattigdom och fattigvård i en smålandsk landsbygdssocken åren 1815-1935* (Stockholm 1992). Her er bl.a. gennemgang og diskussion m.h.t. hvorledes man bedst måler antallet af fattige. Det refereres også yderligere nedenfor.

En vigtig del af fattigdomsspørgsmålet er problemet med arbejdsløshed. Jonas Olofsson har behandlet dette emne i: *Arbetslöshetsfrågan i historisk belysning*. (Lund 1996). Heri findes også en detaljeret gennemgang af de forskellige fattiglove over tid.

Der er en tæt sammenhæng mellem sognenes fattigforsorg og hvorledes man forholdt sig m.h.t. børneforsorg og til forekomsten af sygdomme og epidemier, samt forebyggelsen af samme hos sognenes beboere. De sidste emner vil ikke blive undersøgt specifikt her, men henvises til særskilt behandling.⁹

2.1. Strukturer og typologiseringer

Skoglunds undersøgelse var et tværsnitbillede af situationen på den svenske landsbygd i årene omkring 1829. Den tilgrundliggende lovgivning var på det tidspunkt sporadisk, og indretningen af fattigvæsenet var derfor ofte afhængig af enkeltpersoners indstilling og virke. For at opnå generelle udsagn omkring den forskelligartede fattighjælp, kan man skelne mellem

fremherskende langt tilbage i tid. Dansk och svensk fattigvårdslag (1905). I samme serie findes bl.a. en artikel om hemortsrätt: Hernmark (1906). Den kan også ses som et politisk indlæg i debatten.

⁸ Skoglund (1992), s. 170f. og s. 175.

⁹ Banggaard (2002b).

forskellige typer af sogne, men en sådan typologisering kan foretages på flere måder. F.eks. skelner Skoglund i sin undersøgelse mellem tre slags ”pastoratstyper”, – regale, konsistorielle og patronelle – afhængig af hvem, der havde ret til at indsætte *kyrkoherden*.¹⁰ Denne inddeling synes ikke tilstrækkelig eller brugbar i nærværende undersøgelse.

Et pastorat kunne bestå af flere sogne, der ydermere kunne have forskellig struktur, eller man kunne have forskellige ”patroner”. En præst kunne f.eks. også virke for en bestemt politik, men ville ikke kunne være sikker på, at det ville være muligt at gennemføre de samme ting i to forskellige sogne i et pastorat. I andre end de patronelle forsamlinger har Skoglund også fundet eksempler på, at præsten blev nedstemt i forsamlingen, f.eks. af storbønder. Størst mulighed for at påvirke og ændre det rådende system i et sogn eller pastorat, synes præsterne at have haft, umiddelbart efter at de var tiltrådte.¹¹

Der var omkring 1829 stort belæg for at *säteriägarna* kunne have betydelig indflydelse på fattigvæsenet i de sogne, hvor de havde deres jordegods. Til gengæld for de patronelle rettigheder var patronen forpligtet til at drage omsorg for kirken og forsamlingen, og præsten skulle være ham behjælpelig i dette arbejde. Mange steder var det også godset, der alene bar byrden med de fattiges forsørgelse og altså ikke forsamlingen i sognet.¹²

Sogdenes erhvervsmæssige og sociale opbygning spillede en stor rolle for, hvorledes sogneselvstyret gestaltede sig. Dette fremgår tydeligt af en undersøgelse af to sogne i 1840'erne, hvor et godsstyret sogn var kommercielt indrettet og hovedsageligt styredes af en snæver økonomisk gruppe, medens selvejersognet i modsætning hertil var styret af en større elite af selvejende bønder, der til gengæld var mere konsensusøgende. I sidstnævnte sogn omhandlede *sockenstämma*-sagerne om det, der under ét kan kaldes socialpolitik, 37,4% af forhandlingerne mod 20,8 % i det godsstyrede sogn.¹³

Landbrugsstrukturerne ændrede sig på grund af hele landbosamfundets udvikling i såvel social som økonomisk henseende. Befolkningstilvækst og landbrugsudvikling er to helt centrale faktorer i det 19. århundredes udvikling, og i samspillet mellem disse skete der en stærk differentiering

¹⁰ Skoglund ønskede bl.a. at se på præsternes indstilling til og syn på fattighjælpen i deres forsamlinger, men det er ikke tilgangsvinklen her.

¹¹ Skoglund (1992), s. 177.

¹² Sst.

¹³ Gustafsson (1986), s. 484-501.

inden for de forskellige befolkningsgrupper på landet. Økonomisk betød ophævelsen af restriktioner på eksport af *spannmål*, at den skånske landbrug i stigende grad blev kommercialiseret. Produktionen blev rettet mod markedet og landbosamfundet omformedes som følge heraf.¹⁴

I stedet for de rent gejstlige strukturforskelle vil i denne undersøgelse blive benyttet de verdslige, omend de i høj grad er sammenfaldende. Ejerforhold ligger til grund for begge, men hvor den gejstlige tilgangsvinken har præstens rolle som udgangspunkt, har den verdslige det lokale styre, sognestævnet, som udgangspunkt. Var der f.eks. forskel på fattighjælpen i sogne, hvor det meste jord var ejet af bønderne selv og på sogne, hvor jorden var ejet af en eller et fåtal af større godsejere?

2.2. Definitioner på fattigdom og fattigdommens udvikling

Selve definitionen på fattigdom har været genstand for flere studier. Lundsjö definerer det som den manglende evne til at betale nogen som helst statslig skat, og viser at fattigdommen med brug af denne metode for perioden 1820-1900 faldt med 0,1-0,3% pr. år i den mellemsvenske landsbygd.¹⁵ Der er i den nævnte undersøgelse nærmest et modsat forhold mellem fattigdomsfaldet og befolkningstilvækst og jordudstykning.¹⁶

Forholdene i Skåne er efter lignende metoder undersøgt af Söderberg, der har fundet, at økonomisk udvikling betød mere for fattigdomsudviklingen end befolkningstilvæksten. Selv om antallet af *inhyses* og arbejdere steg, og især steg efter 1840, så faldt antallet af fattige blandt dem. Det var de, der var befriet for at betale skat eller som var *avkortad*, dvs. som efter at være skatteskrevet blev vurderet som alligevel ikke værende i stand til at betale skatten. Herudfra beregnes en fattigdomskvote som forholdet mellem antallet af fattige og den totale mængde voksne i området.¹⁷

Fattigdomskvoter o.lign. bruges ikke i denne undersøgelse, der har hovedfokus omkring organisationen af fattighjælpen, men diskussionerne herom er vigtige for forståelsen af den indflydelse, de strukturelle forskelle

¹⁴ Dribe (2000), s. 31ff.

¹⁵ Lundsjö (1975).

¹⁶ Skoglund (1992), s. 20.

¹⁷ Söderberg (1978), s. 13f. – mindreårige børn, inddelte soldater og tjenestefolk fradrages i tallene for *befriade* og *avkortade*.

havde, tillige med indflydelsen fra den socio-økonomiske udviklingen i det hele taget.

Et vigtigt led i diskussionen er det at overveje det faktiske antal af fattigunderstøttede, som det f.eks. fremgik af den rundspørge, der omhandlede forholdene i 1829. Her svarede nogle sogne, at man ingen fattige havde overhovedet. Denne situation synes at være forekommet hyppigere i Malmöhus län end de fleste andre steder.¹⁸ At man ikke understøttede nogen fattige på sognebasis, er dog ikke nødvendigvis det samme som at ingen mennesker i sognet levede på eller under fattigdomsgrænsen.

Christina Gerger har studeret pauperiseringsprocessen og dens drivkræfter. Det er gjort som et longitudinelt studie på individniveau for befolkningen i et sogn i Kalmar län. Hun har set på tre forhold, nemlig hvem de fattige var i forhold til de øvrige indbyggere; hvilke eventuelle fællestræk der var mellem fattige personers livsforløb, og endelig hvilke forandringer der fandt sted i de fattiges nærmiljø, f.eks. forandringer i produktionssystemet på gårde og godser.¹⁹

Gerger sætter spørgsmålstegn ved, om andelen af skattebefriede er en korrekt målestok på fattigdommen. Hendes metode resulterede i et betydeligt lavere antal fattige, end fattigdomskvoten indikerede og ”fattigdomskurven” blev derved forskudt et par årtier. De skattefries andel var i Gergers undersøgelse størst i 1840erne og 1850erne, men andelen af ”reelt fattige”²⁰ først viste et højdepunkt i 1860erne, hvor især børnefamilier var særligt frekvente.²¹ Det er herunder også konstateret, at antallet

¹⁸ Skoglund (1992), s. 51 – 36 af de 2305 sogne, der indgik i undersøgelsen, havde ingen fattigunderstøttede overhovedet. Af disse fandtes en fjerdedel i Malmöhus län, kun overgået af Gotland, hvor halvdelen af sogne uden *fattighjon* befandt sig.

¹⁹ Gerger (1992), s. 2f.

²⁰ Sst. - Kritiken mod at man generelt sætter lighedstegn mellem fattige og manglende evne til at betale skat går bl.a. på at skattefriheden var personlig og derfor ikke er et udtryk for de enkelte familiers samlede indkomst og skatteformåen (s. 82f.). Endvidere var definitionen ”utgammel” en aldersgrænse, hvorefter man iflg. lovgivningen ikke regnedes for at være produktiv, hvilket ikke nødvendigvis var det samme som at være uden ressourcer. På samme vis kunne en syg skattefri hustru have en skattebetalende mand. Dårlig hørelse gav også skattefrihed, men en dreng eller pige kunne yde lige stor arbejdsindsats for sin husbond trods handicappet (s. 83). I Gergers metode bedømmes og udskilles de ressourcefattige og de, der periodevis i livet var ressource svage. Familierne er sammenkædet og giver et meget varieret billede af skattefrie kontra fattige (se især eks. side 86, hvor det problematiseres at der ikke er anført fødselsår i *avkortningslängderna*, hvorfor identifikation af den person i familien, der egentlig havde fået sin skat afkortet er overordentlig vanskelig).

²¹ Sst s. 92ff. Gerger gør bl.a. opmærksom på, at grænsen for voksne skatteskyldige i 1857 for *mantalspenningens* vedkommende blev hævet fra 15 til 18 år; at alle over 63 år slap for at betale

af understøttede, som det fremgår af fattigvæsenets regnskaber, ikke er et udtryk for det behov, der fandtes, men i stedet er den omkostning, sognet var villig til at bære. Et andet af Gergers resultater finder en stærk kobling mellem høj grad af fattigdom og et produktionssystem med mange torpare og lønarbejdere. Mange torpare blev slået ud ved *laga skiftet* og i årene efter et sådant øgedes antallet af fattige stærkt.²²

2.3. Skoglunds ”fire stadier”

Skoglund ser udviklingen i sognenes fattigforsorg som trinvis, hvor det laveste trin var en fattigforsørgelse baseret på tilladelse til tiggeri. I 1829 var det ca. 100 sogne af undersøgelsens 2217 sogne, der stadig befandt sig på dette stadie. Trin 2 ses som en udvikling, der var nødvendiggjort af et stigende antal fattige. Ønsket om kontrol forstærkedes, fordi man først og fremmest ville reservere almisserne til sognenes egne beboere. Dette medførte igen visse begrænsninger, og de trængendes behov blev vurderet mere restriktivt. Restriktioner og kontrol blev udvidet til også at omfatte indflytning til sognene.²³

Trin 3 i Skoglunds stadierække var, når et nyt behov for kontrol opstod som følge af ønsket om at fordele fattighjælpsbyrderne mere ligeligt blandt sognebeboerne. Skoglund ser bestemmelser og organisering af *kringgång* som et udslag af et sådant ønske, hvor *sockenstämman* havde kontrol over både ydere og nydere – en kontrol man ikke havde haft, da det drejede sig om tilladelse til tiggeri. For at forenkle systemet kunne sognet blive inddelt i roter, der hver for sig forsørgede et vist antal *fattighjon*. Dette system var meget udpræget i hele den nordlige del af Sverige, men synes at have haft en del modstandere blandt de præster, som i det daglige skulle

denne skat, at denne aldersgrænse nedsattes til 60 år i 1857, samt endelig at skattereformen 1863 betød at alle, der derefter var befriet for mantalspenge, også var befriet for alle andre personlige skatter (s. 38f.).

²² Sst s. 191ff. Indirekte viser Gergers undersøgelse et problem omkring opgørelsen af antallet af fattige. Udakkorderede børn er kun regnet som fattige, hvis de indgik i en fattig familie. Det betyder, at der uden tvivl er mange, der falder ud af denne undersøgelse på individniveau, og der kan derved heller ikke tages stilling til, hvorledes udakkordering udviklede sig over tid. På grund af det nævnte bortfald skal man endvidere være varsom med at tolke betydningen af det sociale opvækstmiljø for børnenes videre livsbane. Den sociale status og beboelsesforholdene undersøgte af Gerger ved fødslen og ved 40 års alderen, men her er der et yderligere stort bortfald, der gør resultaterne endog meget usikre. Men metoden er spændende i hele sin tilgang. Problemerne med de store bortfald er også påpeget i en anmeldelse skrevet af Bäck (1993).

²³ Sst. s. 170ff.

administrerede det. Der var dels praktiske ulemper, når fattige skulle flyttes fra gård til gård, og dels humanitære hensyn, fordi de enkelte gårde selv bestemte hvor meget de ville yde og uden om systemet kunne pålægge de fattige diverse modydelser.²⁴

Det fjerde og sidste trin i Skoglunds model var samtidig den optimale kontrol. Her var ydelse og modydelse nøje fastlagt. Hele sognet deltog i ydelserne, og alle var med til at bestemme hvad og hvor meget, den enkelte fattige skulle have, og hvor meget der derefter skulle ydes af enhver. Det var kontrol med de fattige, og det var kontrol med hinanden.

Det, som Skoglund ser som den mest avancerede form for fattigforsørgelse, var de årlige bindende *sammanskott* af naturalier, og sådanne bindende sammenskud foretoges i 1829 i omkring halvdelen af de svenske landsogne. Det var især meget almindelige i de midtsvenske slettebygder. De fleste sammenskud bestod af rug og korn²⁵, men i en fjerdedel af sognene blev der tillige givet mel, grøntsager/rodfrugter og kød eller fisk.²⁶

Skoglunds konklusion på situationen i 1829 er, at ikke engang i de bedste sogne (trin 4) kunne understøttelsen dække de årlige behov hos de fattige. Den nævnte model tager ikke fuldt ud hensyn til, i hvor høj grad de fattiges behov for husrum og pleje var dækket, og i begge tilfælde kunne de blive udakkorderet. Det gjaldt også, når der var tale om børn.

Den overvejende del af fattighjælpsmodtagerne kom fra jordbrugets underklasser, og de fleste var ugifte kvinder og enker. Hvor enkernes andel af den svenske befolkning udgjorde 5 procent, var deres andel af fattighjælpsmodtagerne 39 procent. Det er usikkert hvor stor andel af disse kvinder, der tillige havde mindre børn at forsørge, og derfor også i hvor høj grad forsørgelsen skete af hensyn til børnene. Derimod viser 1829-undersøgelsen, at helt forældreløse børn sjældent blev nægtet hjælp.²⁷

²⁴ Sst. s. 171f.

²⁵ ”Korn” i Sverige er det samme som ”byg” i Danmark. Betegnelsen ”korn” ses oftest brugt om den vigtigste afgrøde i et område, jf. ”corn” = majs i Amerika.

²⁶ Sst. s. 172.

²⁷ Sst. - Gerger (1992) viser at i Locknevi sogn i Kalmar län var gamle kvinder og enlige forældre den største gruppe af fattighjælpsmodtagere i perioden 1835-1915 (s. 118f), endvidere var det samme gruppe, der hyppigst kunne findes i *fattigstugan* (s. 120ff). I det hele taget udgjorde kvinder og børn hovedparten af de fattige i sognet (s. 103f).

2.4. Fattigkasser og fattigskat

I den senere vurdering af fattigforsorgen i de fem sogne er det vigtigt, så vidt muligt, at skelne mellem fattigkassen som sådan, og så det, der kaldtes *sammanskott*. Dels er det et kildemæssigt problem, og dels er der i sig selv en vis forskel på de to ting. Fattigkassen kunne have mere eller mindre sikre indtægter, men hvilede hovedsageligt på frivillighedens princip.²⁸ Sammenskud var derimod en fælles beslutning taget på sognestævne og var oftest fordelt på flertallet af beboerne. Det drejede sig i sidste tilfælde hovedsageligt om naturalier, men kunne også i sjældnere tilfælde dreje sig om penge.

Sammenskud sammenlignes af Skoglund med de regler, der var gældende mellem 1763 og 1766, men allerede her i denne korte periode var organiseringen således, at det kan være mere dækkende at benævne det ”fattigskat”. Da det i 1811-kundgørelse blev tilladt at man lokalt arrangerede sig på samme måde, brugte man netop betegnelsen fattigskat, der indikerer at der var tale om en ydelse, der var bindende for alle i forsamlingen, hvis den først var behørigt vedtaget på et sognestævne.

De fleste af de sogne, der omkring 1829 havde sammenskud til fattigforsørgelsen fordelte byrderne efter *hemmantalet*, men i godt halvdelen af sognene skete det ved faste årlige mængder, der således ikke blev reguleret efter behovet. En lille andel sogne anførte at der var tale om ”frivilligt” sammenskud, og en anden mindre andel, at der kun var tale om sammenskud ved behov. Det frivillige var dog ikke mere frivilligt, end at de efterladende blev pålagt at yde sin del, hvis de forsøgte at undgå det. De varierede svar gør det i den nævnte undersøgelse vanskeligt at bedømme præcist, hvor mange sogne, der i 1829 havde indført en egentlig fattigskat. Holder man sig alene til de, der enten have faste årlige sammenskud eller havde årlige sammenskud reguleret efter behovet, så udgjorde sognene med fattigskat 64 % af alle de sogne, der havde en eller anden form for sammenskud, medens de kun var 44 % af det totale antal svenske landsogne i undersøgelsen.²⁹

²⁸ Skoglund (1992), s. 86.

²⁹ Skoglund (1992), s. 130ff. Skoglund henfører kun de 205 sogne til at have foretaget *sammanskott* som det var foreskrevet 1763-1766, dvs. 14 % af alle de, der om 1829 havde oplyst at de havde sammenskud, men iflg. 1811-kundgørelsen var både dette og de faste sammenskud en fattigskat.

3. Lovgivningen

Traditionen med at ethvert sogn skulle tage sig af sine egne fattige havde egentlig gamle rødder i Sverige, og i *Kungl. Maj:ts kungørelse af 11. April 1763 angående hospitals- og barnhusindretninger* blev det i paragraf 2 og 3 fastslået, at kirkelovens bestemmelser herom, skulle efterleves. Som tidligere omtalt skulle forsamlingsbeboerne derfor en gang om året overveje og fastsætte det antal personer, som skulle nyde underhold det efterfølgende år, og omkostningerne skulle udregnes og fordeles proportionelt på sognets beboere. Allerede tre år efter trak man altså til dels ordningen tilbage; den blev i hvert fald gjort frivillig, således at det blev op til hvert enkelt sogn at føde sine fattige, sådan som de syntes var bedst.³⁰

I 1788 kom der en kundgørelse, der omhandlede forpligtelsen til at underholde indflyttede personer, der enten var, eller som frygtedes at ville blive, ude af stand til at forsørge sig selv. Det blev her fastslået, at en fattig skulle forsørges af det sogn, hvor han havde haft sit eget hjem, og hvor han senest var skreven i skat, og forsamlingerne fik ret til at nægte *inhyses-hjon* eller gamle og mindre arbejdsføre tjenestefolk tilladelse til at flytte ind i sognet. Dette regelsæt forhindrede den enkelte i at bosætte sig, hvor han ville, og det tvang folk til at blive hvor de var, selv om der ikke var arbejde nok at få der.³¹

1788-reglen om at man kunne nægte folk indflytning i en forsamling, skal ses som en modvægt mod reglen om, at enhver forsamling havde pligt til at forsørge sine fattige. For at mildne på begge dele var der i kundgørelsen fastsat den regel, at hvis en nytilflyttet inden for de første seks måneder, vedkommende var mandtalsskreven det nye sted, fik behov for fattighjælp, så kunne den foregående hjemforsamling blive pålagt at betale omkostningerne.

I samme forbindelse var der også diverse regler om særtilfælde, men spørgsmålet er, om disse specifikke regler havde nogen gennemslagskraft, eller om ikke hovedreglen vejede tungest.³² Lindstedt anfører at 1788-lovens svævende udtryk "*mindre arbetsför*", "*gammalt*" eller "*lättjefullt tjenestehjon*" gav alt for stor anledning til tolkninger, der medførte at man

³⁰ Skoglund (1992), s. 15.

³¹ Sst.

³² Kundg. af 5. december 1788 indledte hvad man har kaldt *sockenkriget*, dvs. tvister mellem sognene for at fastslå en persons tilhørsforhold. Ydermere søgte man i mange sogne, igennem den magt, der lå i 1788-reglen, at kontrollere ansættelsen af tjenestehjon med henvisning til disses alder, arbejdsførhed og civilstatus. Broomé (1856), s. 75.

nægtede indflytning eller mandtalsskrivning. Eller medførte at man kun tillod de nævnte ting, hvis en husbond påtog sig ansvaret for den fremtidige eventuelle byrde.³³

Man kan sige at 1788-kundgørelsen fastholdt den generelle ret til at få hjælp, men den gav samtidig sognebeboerne et våben i hånden, der fik dem til at forsøge at minimere det antal mennesker i deres område, der kunne komme i en sådan situation.

Den 14. Februar 1811 kom endnu en kongelig kundgørelse angående den almindelige pligt til at bidrage til forsørgelsen af og omsorgen for de fattige. Her blev det som nævnt tilladt sognene at udskrive en egentlig fattigskat, der skulle være bindende for alle implicerede. Men det var blot sognene tilladt. Man behøvede ikke at arrangere sig på denne måde, og derfor havde fattigomsorgen stadig et umiskendeligt frivilligt præg.³⁴

Den 26. Februar 1817 kom forordningen angående *sockenstämmor och kyrkoråd*, og den er utvivlsomt vigtig i sammenhængen. Bl.a. sammenfattedes her de pligter som tidligere love gav omkring spørgsmålet fattige. Endelig kom den egentlige *fattigvårdsförordning* den 25. maj 1847, og heri fastsattes definitivt sognenes pligter. Det principielle ansvar, man var blevet pålagt i 1763, blev nu konkretiseret.³⁵

De enkelte regler fra 1847 som er af betydning for denne undersøgelse, gennemgås og diskuteres nedenfor. Da det er den første egentlige fattigforordning i Sverige, perspektiverer den i høj grad den forsorg og de regler, der havde været indtil da. En meget vigtig perspektivering er det også at se på hele det arbejde med at etablere et generelt regelsæt, som foregik i perioden 1809 til 1847. Det inddrages også under omtalen af 1847-loven.

³³ Lindstedt (1915), s. 55.

³⁴ Skoglund (1992), s. 16 og Broomé (1856), s. 74. Sidstnævnte kalder s. 76 kundgørelserne fra 1788 og 1811 for ”grundforfatningen af fattigvården” frem til 1847. Visse afgørelser var der dog ind imellem. Især er det værd at bemærke, at det i et kongeligt brev af 30. dec. 1830 blev påbudt at *hemmantalet* og ikke *matlaget* skulle tjene som grundlag for fattigforsørgelsens fordeling.

³⁵ Gustafsson (1986), s. 283f.

3.1. *Fattigvårdsförordningen af 1847 og forarbejderne hertil*

Det bedste overblik over de hidtidige love omkring fattigvæsenet og de forskellige undersøgelser og kommissionsarbejder i perioden 1809-1847, findes i den betænkning, der blev afgivet i 1839 og som sluttelig førte til 1847-loven.³⁶

Det var allerede ved rigsdagen i 1809, stænderne fandt det magtpåliggende at der blev lavet en fælles lovgivning omkring fattigvæsenet. Man bad kongen om, at en kommitté måtte blive nedsat, og foreslog året efter adskillige ændringer og tillæg til 1788-loven. Det var grænserne for hver forsamlings ansvarlighed, der ønskedes præciseret. Den 7. december 1810 bad den nedsatte kommitté samtlige befalingshavende i lenene samt konsistorierne om udtalelser omkring fattigvæsenet, men det tog sin tid at få disse ind. Det strakte sig over hele perioden 1811 til 1820, hvorefter kommittéen afgav betænkning og forslag den 4. juni 1821.

I 1823 forelå forslaget fra kongen, men den 15. januar 1824 måtte *riksdagen* erkende, at man ikke kun blive enige. Forslaget var en samling af de hidtidige regler og altså ikke en nyordning som sådan. Det kommunale ansvar blev præciseret i stedet for som ønsket et større statsligt ansvar. Forslaget henviste bl.a. til reglerne i *tjenestehjonsstadgan* og forskrifterne om, at en husbond skulle drage omsorg for gammelt og sygt *tjenestehjon*, man alligevel mente ridderskabet, adelen og borgerstanden, at den foreslåede fattiglov greb for meget ind i retten til selv at sørge for sine undergivne. Selv om præste- og bondestanden havde ønsket visse ændringer, havde de dog stemt for kongens forslag, men på grund af de mange modstridende opfattelser afsluttedes sagen altså uden resultat.³⁷

I august 1831 bad kongen i et cirkulære atter landshøvdinge og konsistorier om underretning om *fattigvårdens* tilstand i alle forsamlinger.³⁸ Og den 11. maj 1835 anholdt rigets ständer atter kongen om, at en almen forfatning for fattigvæsenet blev forordnet. På grundlag af rundspørgen anbefalede *riksdagen*, at en forfatning skulle indeholde følgende punkter:

³⁶ 1839-betænkningen.

³⁷ Sst. s. 12ff. og Lindstedt (1915), s. 67ff.

³⁸ Det er de indkomne svar herpå, der er grundlaget for Skoglund (1992). Af praktiske grunde var året 1829 valgt som undersøgelsesår.

1. At den fattige skulle anses hørende til den forsamling, hvor han sidst havde været mantals- og skatteskreven.
2. At *tjenestehjon*, med mindreårige børn, enten disse var i en husbonds brød, eller nød underhold af en sådan (*statfolk, statdrängar, stattorpare*), ikke måtte flytte ind i en forsamling før denne var hørt på et alment sognekævn. Det skulle være forsamlingens ret at nægte indflytning, med mindre den som ville indtage dem stillede fuld sikkerhed for den omkostning, sognets *fattigvård* kunne risikere at få. Sikkerheden skulle også omfatte det fremtidige underhold af disse *tjenestehjon* og deres børn under 15 år.
3. Hvis en forsamling på alment sognekævn havde nægtet en indflytning, skulle dette tages til efterretning også ved mantalsskrivning.

Udtalelse blev indhentet hos Kammerkollegiet, der svarede den 1. december 1836. Herefter nedsattes en kommitte, hvis betænkning forelå i 1839. Som tidligere nævnt er 1839-betænkningen omfattende og refererer bagud i tid.³⁹ Arbejdet resulterede i en del forslag:⁴⁰

- A) *Förslag till Communal-lag*
- B) *Utlåtande, angående barnauppfostran och dermed i samband stående frågor*
- C) *Utlåtande om Gesäll-Vandringen*
- D) *Utlåtande om Allmänna Sjukvården*
- E) *Utlåtande om laga försvar och dermed sammanhang egande ämnen*
- F) *Utlåtande om Frivilliga Arbets-Inrättningar, Tvångs-Arbetshus och Corrections-Fängelser*
- G) *Utlåtande om Pass-Författningarna*
- H) *Förslag till Stadga om Fattigvården i Riket, utom Stockholms Stad..*

Det er værd at hæfte sig ved to ting, der hænger nøje sammen. Den ene er, at den argumentation, man førte, var et typisk udtryk for ”tidsånden”. Den anden var, at argumenterne ikke havde deres rod i erfaringerne fra de

³⁹ Bl.a. kritiseres de tidligere undersøgelser af *fattigvården* i riget, der savnedes sammenhæng mellem forskellige klasser af *fattighjon* og omkostningerne. Sammendragene var heller ikke konsekvente. Man ankede også over at *fattigvården* flere steder var ufuldstændig og direkte fejlagtig, hvilket betød for lave omkostningsberegninger og usikkerhed om, hvorvidt antallet af fattige øgedes eller det modsatte. 1839-betænkningen s. 14ff.

⁴⁰ 1839-betænkningen.

forudgående undersøgelser. For at tage det sidste først: Skoglund har påvist at undersøgelsen af tilstanden i 1829 viste, at de fleste af fattighjælpsmodtagerne var ugifte kvinder og enker. Men man harcellerede i kommittéen over arbejdsløshed, *hemmansklyvning* og vielsesaldre m.m. Betragtningerne havde ikke støtte i faktiske forhold, men koncentreredes om arbejdsstyrken i landet og ikke om de, der oftest behøvede hjælp.⁴¹

Baggrunden for den typiske argumentation var klart malthusiansk, men den var kædet sammen med tiden – 1830'erne – og frygten for social uro. Det er ord til anden den samme argumentation, man på samme tid kan finde i Danmark og uden tvivl mange andre steder.⁴² F.eks. punktet om *för tidligt och ubetänksomt indgåede giftermål*, hvor man mente at alt for mange indgår ægteskab uden chance for at kunne klare sig selv. Etablering og familiedannelse blev gjort lettere ved at jorden opdelt i for små lodder. Det betød en daglig voksende mængde *backstugu- och inhysesshjon*, som ganske vist opdyrkede jorden, men som i svære år blev en byrde for samfundet. Hvis man lagde indskrænkninger på retten til at indgå ægteskab ved en aldersgrænse for den mandlige part – 25 år blev overvejet – så forøgede man blot antallet af uægte børn og barnemord. Man standsede ved et forslag om at en mand skulle være 21 år for at måtte gifte sig. Savnede han *laga försvar*, var *fattighjon*, vanfør eller helt middelløs, ønskede man at der skulle indhentes tilladelse hos *socken-nämnden* til et eventuelt giftermål.⁴³

Man mente at kunne kræve, at jordlodderne ikke blev for små, så det var umuligt for en husstand at klare sig selv, men man var meget forsigtig med at gribe ind i den private ejendomsret.⁴⁴ Alt for tyngende *undantagskontrakter* blev kritiseret, og det samme blev *stat-torpare-systemet*, som man mente var mere og mere brugt af større jordbesiddere. Det medførte at

⁴¹ Man mente direkte at hovedformålet for en ny lovgivning måtte være at fjerne indskrænkningerne i den individuelle arbejdskrafts frie virksomhed. Derfor burde forbud mod flytninger ophæves og husbondsansvarlighed indskrænkes til kun at gælde i arbejdstiden. Lindstedt (1915), s. 80. At give kvinder større næringsfrihed havde været diskuteret i 1810, men et forslag blev aldrig ophævet til lov. Det klerikale kvindesyn er sandsynligvis forklaringen på, at der ikke blev fokuseret på det store antal enker blandt fattighjon i de forskellige undersøgelser i perioden 1810-1839. Skoglund (1992), s. 59.

⁴² Se herom i Banggaard (1998), s. 10ff.

⁴³ 1839-betænkningen s. 32ff.

⁴⁴ Sst. s. 44f. I Danmark var det fra 1819 til Stænderforsamlingerne i 1830'erne ord til andet de samme argumenter, men her lykkedes det i 1824 at indføre, at man skulle have den lokale fattigadministrations tilladelse til at gifte sig, hvis man forud havde modtaget fattighjælp, der efterfølgende ikke var tilbagebetalt. Jørgensen (1940), s. 49ff.

man i stedet for en fast arbejdsstyrke med egne jordbrug, støttede sig mere på *daglönare* og familier, hvor både mand og kone kunne arbejde, men hvor det skete under løseres vilkår, så familierne ikke kunne påregne at skaffe sig tilstrækkelig arbejdsfortjeneste året rundt. Man foreslog i kommiteen, at jordejerne fik husbondansvar for den slags arbejdere, og derved blev forpligtet til at sørge for dem, når deres indtjening var for lille.⁴⁵

Eksemplerne kunne være flere, men det er tilstrækkeligt til at vise, at forslagene ikke kan tages som direkte udtryk for tingenes tilstand.⁴⁶ De fleste af spørgsmålene vendte i øvrigt tilbage senere i århundredet. Her skal der efterfølgende koncentrerer om fattigloven som sådan, hvorimod arbejdskraft- og jordspørgsmål blot vil blive brugt til at sætte forholdene i enkeltsogne i perspektiv.

Det endelige forslag til en fattiglov blev afgivet af rigsdagen i 1841. Kongen fulgte dog heller ikke denne gang forslaget ved udarbejdelsen af 1847-loven. Derimod fulgtes et mindretalssynspunkt, og resultatet var f.eks. at retten til at vælge hvilke personer, man ville mandtalsskrive i et sogn, blev lige så fri som retten for enhver til at opholde sig, hvor han eller hun ville. En situation, der skulle vise sig at være uhåndterlig, og som derfor blev ændret ved ny lovgivning i 1853, som det senere skal ses.

Med fattigvårdsforordningen af 1847 havde Sverige endelig, efter mange års tale herom, fået en samlet og udtømmende lovgivning på området. De hovedpunkter i loven, der er mest relevant her, er følgende:⁴⁷

- Hvert sogn og hver stad skulle udgøre et *fattigvårdssamhälle*, men hvis flersognspastorater ønskede fælles fattigforsorg var dette tilladt. Roteinddeling var kun tilladt i tilsynsøjemed. Alle beslutninger skulle træffes på sognestævne og fattigforsorgen skulle forvaltes af en *fattigvårdsstyrelse*, der på landet bestod af de samme personer som *sockennämnden*⁴⁸. Hvis præsten ikke var valgt til medlem af *sockennämnden*, havde han ret til at deltage som medlem af

⁴⁵ 1839-betænkningen s. 49ff.

⁴⁶ I Danmark kunne det for udvalgte sogne konstateres at alle disse familier på små jordlodder klarede sig udemærket. Og gjorde det allerede i 1820'erne, hvor det store landbrug var i krise, men det skete bl.a. ved hjælp af husflid og diverse håndværk. Banggaard (1998).

⁴⁷ Gennemgangen af de nye regler bygger både på selve forordningen af 25. maj 1847, men også på Lindstedt (1992), især s. 84-90.

⁴⁸ *Sockennämnd* var den nye kommunale institution fra 1843.

fattigvårdsstyrelsen. Hvert sogn skulle udfærdige et reglement for hvorledes fattigvæsenet skulle indrettes. Det var en regel, at udgifterne skulle anpasses efter behovet og ikke omvendt.⁴⁹

- Alle, der af en eller anden grund ikke kunne sørge for sig og sine, havde ret til understøttelse fra den kommune, hvori de opholdt sig på det givne tidspunkt. Hvis man kunne fastslå en anden kommunes pligt til at understøtte den pågældende, var byrden et interkommunalt anliggende. Den trængende skulle have hjælp umiddelbart og ikke afvente en sådan afgørelse.
- Børns *kringgang* blev forbudt og generelt måtte tiggeri ikke tillades. Ved beregning af fattigbidrag skulle man vurdere den enkeltes arbejdsformåen og om vedkommende tillige havde børn at opfostre. Generelt, men især i svære år, skulle *fattigvårdsstyrelserne* søge at skaffe arbejde til de, der af den ene eller anden grund manglede et sådant. På denne vis skulle man søge at imødegå og mindske virkningerne af dårlige tider.
- Husbondens forsørgelsespligt blev indskrænket i forhold til tidligere, eller rettere: Det blev fastsat, hvori den bestod, således at man ikke længere lokalt kunne fastsætte forsørgelsespligten som mere eller mindre evigtvarende. For *tjenestehjon* og *statfolk* samt fabriks-, håndværks-, brugs- og grubearbejdere med hustru og hjemmевærende børn havde husbonden kun ansvar i den tid en arbejdsaftale eller kontrakt gjaldt.⁵⁰ Man havde pligt til at anmelde indflytning af personer, der var modtaget på ens ejendom. For at fremme at disse anmeldelser blev foretaget – og foretaget så hurtigt som muligt – fastsatte forordningen en særlig forsørgelsespligt for de, der tilsidesatte reglen. I så fald havde man forsørgelsespligten indtil anmeldelse var sket og i en måned derefter. For de, der nød fuld fattigforsørgelse, eller som modtog den på ægtefælle eller børns vegne, var det fattigstyrelsen, der var indehaver af husbondretten (og –pligten) så længe de fattige oppebar bidrag.

⁴⁹ Dette med at udgifterne skulle anpasses efter behovet var den gamle tankegang fra 1763-loven – jf. ovenfor. Siden 1766 må reglen betragtes som værende omfattet af sognenes frihed til at indrette sig som man ville. Det er derfor et godt spørgsmål om reglen var sædvane eller udtryk for noget nyt.

⁵⁰ Det udvidede ansvar m.h.t. de, der havde mindreårige børn, som *riksdagen* havde ønsket, blev således ikke optaget i loven.

- For *hemortsrättens* vedkommende brød forordningen fuldstændigt med det gamle system, fordi man ønskede at ophæve alle hindringer i den enkeltes ret til at flytte og søge sit udkomme, der hvor han eller hun fandt det mest fordelagtigt. De nævnte hindringer havde da været lovlige siden 1788, men i den nye lov var det ikke længere tilladt en forsamling at nægte en person eller familie indflytning eller at nægte dem mandtalsskrivning. 1847-loven søgte dog at garantere mod overflyttelse af fattigbyrder fra en kommune til en anden ved at bestemme, at det *fattigsamhälle*, hvor man havde boet i tre på hinanden følgende år efter det fyldte 15 år, var det fattigsamfund, man tilhørte. Hvis man altså vel at mærke ikke i den periode havde modtaget fattighjælp af et andet fattigsamfund. Hustru og børns forsørgelsessted fulgte de samme regler, men det blev fastslået, at det fyldte 15 år, var den alder, hvorefter man kunne opnå eget forsørgelsessted. I den anden ende af livslinien blev det bestemt, at enhver efter det fyldte 55 år i resten af sin levetid skulle tilhøre det forsørgelsessted, de da tilhørte.
- Hvis man ikke ud fra de generelle regler kunne fastslå en persons hjemsted og dermed forsørgelsessted, så tilhørte den pågældende i første omgang det samfund, hvor moderen ved vedkommendes fødsel havde *hemortsrätt*. Hvis dette heller ikke kunne fastslås, så var fødestedet, subsidiært dåbsstedet, hjemstedet.
- ”Indflytning” i et *fattigsamhälle* skulle regnes fra den første blivende mandtals- og skatteskrivning, medens ”ophold” skulle regnes fra den dag, der skete påskrift herom på vedkommendes præstebevis. Dette bevis skulle altid forevises præsten i den forsamling, hvor man opholdt sig eller flyttede ind.
- Reglerne om, hvorledes fattigforsorgen skulle betales var for så vidt klare og enkle. Udgifterne skulle fordeles dels som en afgift af hver mandtalsskrevne person i forsamlingen, og dels som et tilskud fordelt på samme måde som der var lovgivet for omkring stemmeret ved sognestævne. Ejere af fabrikker og jordbrug eller brug af den slags, hvor der var et større antal arbejdere eller tjenestefolk ansatte, kunne sættes i særlig afgift af den kongelige befalingshavende i lenet. Sådanne brug ville jo i forhold til den almindelige fordeling ellers komme til at yde forholdsvis lidt, men brugspatroner kunne også opnå tilladelse til selv at påtage sig ansvaret for sine ansattes forsg.

3.2. 1853-forordningen

I *fattigvårdsforordningen* af 1847 havde kongen i mange tilfælde afvejet fra riksdagens anbefalinger, men især et forhold medførte megen utilfredshed og diskussion i de næstfølgende år, og det var den frie ret til at bosætte sig, hvor man ville. Det viste sig i praksis, at det i mange tilfælde kunne være svært at fastslå, hvor en persons *hemorts rätt* var og skulle være.

Ved en ny forordning i 1853 havde kongen taget kritiken til efterretning og ophævede atter 1847-bestemmelserne om *hemorts rätt*, mod påny at forordne at enhver skulle tilhøre det fattigforsorgssamfund, hvor han eller hun i følge forfatningen enten var eller burde være mandtalsskreven, når et behov for fattigunderstøttelse opstod. Kongen efterkom dog ikke ønsker fra riksdagen om, at man i visse tilfælde skulle kunne hindre indflytning.⁵¹

Reglerne om at en forsamling kunne hindre indflytning eksisterede således i ca. 60 år – fra 1788 til 1847. De blev definitivt opgivet i 1847 og mandtalsskrivning kunne derefter ikke nægtes nogen.

3.3. 1871-forordningen og forarbejdet hertil

En del litteratur fra begyndelsen af 1900-tallet fremhæver, at den senere fattiglov fra 1871 var et udtryk for en linie og indstilling, der gik helt tilbage til 1809 og måske endda længere tilbage endnu.⁵² Det er imidlertid ikke et synspunkt, der kom til udtryk i selve lovgivningen før 1871, men muligvis nok et syn, der fandtes hos lokale administratorer og visse dele af riksdagen, som der er fremgået ovenfor, hvor det kom til udtryk i de forberedende arbejder i perioden 1809-1839. Og det var måske hovedårsagen til at loven ikke blev gennemført før i 1847. Det er ret vigtigt at foreholde sig disse forskelle, idet det meget vel kan tænkes, at de tillige er udtryk for forskelle i den lokale *fattigvård*. Altså endnu en perspektivering, så at sige.

Misvækstår og økonomisk krise i slutningen af 1860'erne betød en øget byrde for det kommunale fattigvæsen, og dette medførte at man begyndte at betragte fattigforsørgelse i et mere snævert lys, end man havde gjort ved 1847- og 1853-forordningerne. Kritikpunkterne var især den obligatoriske karakter *fattigvården* havde, og så det faktum at man ikke kunne overflytte

⁵¹ Lindstedt (1915), s. 89f.

⁵² Der kan bl.a. nævnes bidrag til den tidligere omtalte skriftserie *Fattigvård och folkförsäkring* (1905ff.), men også Anders Arner (1923) og til dels Montgomery (1934).

byrderne mellem sognene. Gennem 1860erne ændredes eller præciseredes reglerne for særlige grupper f.eks. for afskediget mandskab (1863) og hvervede soldater (1866). I en skrivelse af 13. maj 1869 henstillede Riksdagen at Kungl. Maj:t lod udarbejde og fremlægge et forslag til en ny *fattigvårdsförordning*.⁵³

I betænkningen fra den kommitté, der arbejdede med den nye lov, henviste man til de mange forslag fra 1839-kommittéen, og til at mange af disse i de mellemliggende år var blevet ordnet ved lov. Det gjaldt kommunalvæsenet, obligatorisk skoleundervisning, reformering af brændevinslovgivningen, næringsfriheden, *hälsovården* og uægte børns arveret m.m. Landet befandt sig efter kommittéens mening ikke mere i så gunstige omstændigheder, som i 1847, og i stedet for at formindskes, var fattigdommen øget. Det havde vist sig at være en stor brist at *fattigvård* i alt for mange tilfælde havde været obligatorisk.⁵⁴

Det var selve det hidtidige grundlag for *fattigvården*, man nu angreb. Fattighjælp skulle fra 1871 ikke længere gives til voksne og arbejdsføre personer, der forudsattes at måtte kunne sørge for sig selv, men det var ikke blot den arbejdsføre voksne mand, denne nye regel var møntet på. Den omfattede tillige hans hustru, hans børn og hans forældre. Kommunerne skulle ikke længere være forpligtede til at sørge for arbejde i krise- og misvækstår, men de kunne organisere den slags arbejder efter forgodtbefindende. Det måtte ikke længere være en obligatorisk social rettighed at få hjælp, når man havde behov derfor. Kun for forældreløse børn, samt ubemidlede ældre personer uden *anhörige* bestod retten til at få hjælp.⁵⁵

Efter en nedgang i de kommunale fattigvårdsudgifter kort efter 1871-loven, steg disse udgifters andel af de totale udgifter atter. Det tyder således på at forskellen mellem teori og praksis var meget stor, og at den nye lov først og fremmest udgjorde et ideologisk skel.⁵⁶ Hvorledes den mere restriktive linie udmøntedes lokalt, når det samlet set ikke betød færre udgifter til fattigvæsenet, er et vigtigt spørgsmål at undersøge.

Man skulle synes at forholdene blev værre for børnene efter 1871. Den nye forordning forudsatte at børn til en vis grad kunne medvirke til at tjene til egen forsørgelse. Det forbud mod omkringing, der kom i 1847, blev nu

⁵³ Lindstedt (1915), s. 91f.

⁵⁴ 1871-betænkningen s. 8.

⁵⁵ Olofsson (1996), s. 140ff.

⁵⁶ Olofsson (1996), s. 144f.

atter ophævet, og sognenes pligt til at undervise og opfostre børn blev med 1871-loven nedtonet til alene at være en anbefaling om at gøre sådan.

Der er endnu et aspekt, der har særlig interesse på det lokale plan. Efter 1871 udvidedes *fattigvårdsstyrelsens* ret til at kræve en udbetalt hjælp tilbagebetalt. Samtidig indskrænkedes den klagemulighed, de fattige hele tiden havde haft. Først i 1918 tog man atter de hårde regler om bortauktionering, og omkringing væk, og først da blev den atter en pligt for kommunerne at tage sig af de gamle. Reglerne om husbondret og -pligt forsvandt også i 1871. Denne nye og strengere lov kom til at virke uden ændringer i henved 50 år, nemlig som nævnt indtil 1918.⁵⁷

4. Generelt om de specielt undersøgte sogne

Der var forskellige strukturelle forhold i sognene i denne undersøgelse, der alle er beliggende i Malmöhus län. Medens Hög-Kävlinge kan rubriceres som selvejersogne (m. *skattebönder*) var Halmstad-Sireköpinge næsten helt fæstesogne (m. *frälsebönder*). I Halmstad ejedes næsten al jord af *Duveke säteri* og i Sireköpinge af godset af samme navn som sognet.⁵⁸ Det sidste af de fem sogne, Kågeröd, hører også til fæstesognene. Det domineredes af Knutstorp gods, men flere andre godser ejede jord i dette sogn.⁵⁹

For de fire førstnævnte sognes vedkommende var den befolkningsmæssige udvikling næsten ens frem til slutningen af 1840'erne. Da øgedes befolkningstallet især kraftigt i Sireköpinge, men Halmstad havde derefter også en lidt større stigning end Hög og Kävlinge.⁶⁰ Tidspunktet falder sammen med flere ting. For Sireköpings vedkommende med *laga skiftet* i 1849. Samme skifte var for en enkelt landsbys vedkommende foretaget i 1844 i Halmstad, hvor landsbyen af samme navn var *enskiftet* i 1827. Derimod var de to selvejersogne, Hög og Kävlinge allerede *enskiftet* i 1804, kort efter 1803-loven der gjorde dette muligt. Den stærkere befolkningstilvækst i de to godsdominerede sogne faldt også sammen med

⁵⁷ Gerger (1992), s. 31.

⁵⁸ Halmstad-Sireköpinge hørte retsligt til dels Luggude og dels Rönneberga herreder i Malmöhus län, i gejstlig henseende til Luggude kontrakt af Lunds stift. Hög-Kävlinge pastorat hørte under Harjagers kontrakt i Lunds stift og Harjager herred i Malmöhus län.

⁵⁹ Kågeröd sogn i Luggude herred og provsti var en del af Kågeröd-Stenestad pastorat. Stenestad hørte dog under Kristianstad län.

⁶⁰ Bengtsson & Dribe (1997), s. 5f. og figure 2.1.

kommercialiseringen af landbruget. I perioden 1845-1860 steg den svenske landbrugseksport stærkt, især af *spannmål*.⁶¹

Hvor befolkningstilvæksten efter 1840 var forårsaget af større indvandring og højere fertilitet, så skete der i sidste halvdel af 1800-tallet en udvandring til den nye industri i byerne og befolkningstilvæksten stagnerede i alle de fire førstnævnte sogne. I løbet af de sidste årtier af århundredet omdannedes Kävlinge til en mindre industriby og befolkningstallet steg hastigt i dette sogn.⁶²

Der er flere andre strukturelle ændringer, der kan tidsfæstes som sammenfaldende med forandringer i befolkningsudviklingen. I Halmstad opdeltes nogle gårde i forbindelse med skiftet i 1827. Bl.a. heraf dannedes en del mindre brug, hvis formål det også var at nyopdyrke jord. Andre gårde i sognet *avhystes*, og i 1830erne var der flere gårde i sognet uden *åboer*. Bønderne i landsbyerne afløstes af *torpare*, der hovedsageligt skulle yde arbejde på den nye enhed Halmstadgården. Denne gård var kun en af flere *plattgårdar*, satellitjordbrug til Duveke gods, der var dannet ved omlægningen af jorderne i sognet, og efterfølgende var der blev ansat en del arbejdskraft til disse gårde. En total strukturel og social ændring fandt således sted i Halmstad fra ca. 1830.⁶³

Sireköpinge gods solgtes i 1850 og derefter var det muligt for en del af bønderne at købe deres egne bedrifter og blive selvejere.

I Kågeröd var befolkningstilvæksten jævnt stigende efter 1785 og indtil 1830. Bortset fra et fald i perioden 1830-1850, ser det ud til at niveauet på omkring 1600 indbyggere blev bibeholdt resten af den her undersøgte periode.⁶⁴ Der er et uhyre interessant sammenfald, der er med til at forklare den nævnte udvikling i Kågeröd. Knutstorp gods udvidedes sit jordtilliggende i perioden 1832-1853 ved at nedlægge fire hele landsbyer i de sogne, hvor godset ejede jord. Omkring 40 gårde blev nedlagt.⁶⁵ Bønderne havde på dette tidspunkt livstidskontrakt, men det hindrede ikke nedlæggelsen. Efterfølgende blev kontrakter tidsbegrænsede, f.eks. med ti års løbetid.⁶⁶

⁶¹ Sst. s. 29f.

⁶² Svensson (2002).

⁶³ Olsson (2002), s. 132ff. Her fremgår det også, at Duveke gods i 1851 købte nogle *frälsehemman* i Sireköpinge sogn af Sireköpinge gods, der da var ved at blive udstykket. Disse arealer blev en del af en af de nævnte *plattgårdar*, nemlig Loarp.

⁶⁴ Tabellverket, *folkräkningar* for perioden.

⁶⁵ Lundh & Olsson (udgives 2003).

⁶⁶ Olsson (2002), s. 97f.

Som dette eksempel viser, er det yderst interessant ikke blot at se på hvorledes virkningen af nye fattiglove var i de forskellige sogne, men også hvilken indflydelse på fattigforsorgen de strukturelle ændringer fik.⁶⁷

5. Fattigvård i fem skånske sogne⁶⁸

5.1. Tidlige overenskomster om fattigvæsenet – og lidt om kildesituationen

Det tidligste reglement, der er fundet for de fem skånske sogne, er det for Kågeröd. Kort efter 1763-lovens bekendtgørelse vedtog man her på et sognestævne, hvorledes sognets fattige skulle underholdes fremover. Sognet blev inddelt i tre roter, der hver skulle antage én fattig. *Åboerne* skulle i hver rote forsørge den fattige nødtørftigt ved ophold i deres hus. Der var altså tale om omgangsforsørgelse, og den, der nægtede at modtage en fattig, skulle bøde til fattigkassen. Det, der indkom ved indsamling i kirken ved højtiderne, eller ved bryllup og *barnsöl*, skulle lægges i fattigkassen og efterfølgende fordeles mellem de seks fattige ”*hospitalslemmar*”⁶⁹ og de tre sogneantagne fattige. Sidstnævntes andel skulle dog forblive i fattigkassen og kun bruges, hvis de tre personer kom i en så ussel tilstand, at de behøvede forøget hjælp – eller til begravelseshjælp i de tilfælde, hvor de fattiges efterladte ejendele ikke kunne dække

⁶⁷ Sst. er der et eksempel s. 312f. fra Vittskövle sogn, hvor antal modtagere af fattighjælp steg efter afhusningerne, men antallet kunne også falde af samme årsag. Hvor befolkningen i sognet faldt som følge af fraflytning efter *avhysning*, faldt andelen fattige også. Det var bl.a. tilfældet i Vittskövle efter 1850. Det kunne muligvis hænge sammen med at indflytningskontrollen i 1847 blev opgivet ved lov.

⁶⁸ En del enkeltager fra de fem sogne er refereret i bilag I, og bruges kun som enkeltteksempler i det efterfølgende. Der kunne have været medtaget flere både her og der, men da kildesituationen dels er uens i de fem sogne og dels generelt er periodevis mangelfuld, vil en sådan eksempelsamling ikke kunne danne et pålideligt grundlag for f.eks. at vurdere hvor stor en procentdel af de behandlede sager, der drejede sig om forsørgelse af den ene eller den anden befolkningsgruppe, eller hvor stor en procentdel der reelt var indflytningssager etc.

⁶⁹ Det skal præciseres at man på det lokale plan brugte ordet ”hospital” i samme betydning som ”fattighus” (i hvert fald i Skåne, jf. Jeppsson (2001), s. 99. Det samme var i øvrigt tilfældet i Danmark). Også ordet ”fattighus” indeholder imidlertid tolkningsmuligheder. Til tider var der blot tale om en *fattigstuga*, og i så fald kunne det f.eks. være et rum i skolehuset. Forvirringen bliver ikke mindre af at udtrykker ”fattighus” også blev brugt sammen med fattiggård, da disse sidste blev almindelige i sidste halvdel af det 19. århundrede. Udtrykket ”*hospitalslemmar*”, der bruges i kilden, svarer også til det samtidige danske.

denne udgift. Skulle salg af ejendele vise sig at give overskud, skulle dette også tilfalde fattigkassen. Arvingerne fik ikke andel i noget af det.⁷⁰ Kågeröds fattigoverenskomst er stadfæstet i Malmös landskancelli den 3 juli 1765.⁷¹

Hospitalet i Kågeröd var oprindeligt et adelshospital, Skånes ældste, oprettet af en donation fra Knutstorp i 1600-tallet. Det var oprindeligt bestemt for fire kvinder og to mænd, der tillige skulle have alle deres fornødenheder dækket via godset. Ved en biskopsvisitation i 1742 fungerede hospitalet tilsyneladende stadig efter de testamentariske bestemmelser, og seks personer boede der.⁷²

Der synes desværre ikke være arkivalier, der belyser perioden fra den første fattigoverenskomst i Kågeröd og frem til ca. 1830. Årsagen kan være ligetil, for hvor de fattige har været forsørget på omgang, har der kun været lidt at protokollere. Det ville endvidere have været interessant at vide, hvorfor man kun talte om én fattig pr. rote i Kågeröd i 1763, og hvordan man greb det an, hvis og når det blev flere, men det kan ikke belyses. Som tidligere omtalt burde udgifterne i 1763 have fulgt behovet, men her havde man fastsat det antal, man ville understøtte. Som også omtalt havde Knutstorp dog sit eget fattigvæsen ved siden af, nemlig hospitals-donationen, men ved Kågeröds fattigoverenskomst af 1763 var det ikke Knutstorp, der skulle underholde de fattige i hospitalet. Derimod synes disse personers underhold udelukkende at være kommet til at bestå af beløbene fra fattigkassen, bortset fra at man fra Knutstorp stadig modtog brændsel. Alle andre ydelser, der oprindeligt havde været nævnt i donationen, synes, ud over den fri bolig, at være forsvundet under den turbulente tid for Knutstorp gods i slutningen af 1600-tallet.⁷³

Kildemæssigt er de oplysninger, det er muligt at få for Halmstad-Sireköpinge, spredte indtil 1826, og derfor ikke så fyldestgørende for derefter. Dette skel falder sammen med, at der i 1826 var kommet en ny præst i pastoratet. For den forudgående periode kan fastslås, at man i Halmstad allerede i 1785 havde indførte et fast årligt sammenskud til *fattigas och nödlidendes underhåll i socknen*.

⁷⁰ Kågeröd Kyrkoarkiv, K I : 2, (LLA).

⁷¹ Knutstorp Godsarkiv, læg med ”Hospitalet och fattigvården i Kågeröd” i ”Dokumenter vedrørende Kågeröd Kyrka”, (LLA).

⁷² Jeppsson (2001), s. 89ff.

⁷³ Se herom i Jeppsson (2001), s. 92.

Det kan også fastslås, at det på et tidspunkt må være blevet indført i Sireköpinge også, men hvornår præcis dette er sket, vides ikke. Med sikkerhed ses det for året 1816, hvor der ved sognestævne i Sireköpinge er blevet udfærdiget flere lister vedrørende sognesæden, der da i alt udgjorde *5 tunnor 7 kappar* korn. Listerne vedrører dels hver enkelt bidragsyders årlige ydelse og dels bidragsmodtagerne og deres årlige portion, samt endelig hvilke bidragsyder, der skulle levere til hvilken bidragsmodtager. Leveringen skete åbenbart direkte fra yder til nyder. De knap 5 1/5 tønder korn rakte til at forsørge fem personer med i 1816.⁷⁴

Hvor meget der blev skudt sammen fra 1785 til 1816 kan ikke siges med bestemthed. Reglerne fra 1785 fastslog at der skulle ydes korn således at der blev *12 kappar* af hvert helt *hemman*. Derudover blev der for Duveke og Bulstofta *säterier* bevilget 9 kappar korn årligt og fra Halmstad præstegård en halv tønde årligt. Alt skulle hvert år ved *allhelgonatid*, dvs. primo november, leveres til præsten, der sammen med Duvekes fuldmægtig og kirkens *sexmän* ville uddele det efter en optegnelse over de fattige, der otte dage før uddelingen ville blive kundgjort for forsamlingen. De såkaldte unummererede huse skulle i stedet for spannmål yde to skilling *riksgälds* for de størres vedkommende og en skilling for de mindres. Endvidere vedtoges det enstemmigt at man efter råd og evne ville give et bidrag årligt ved første store bønnedag i kirken.⁷⁵

For Hög og Kävlinge sognes vedkommende er de tidligst fundne regler, der kan berettigede til betegnelsen ”fattigoverenskomst”, fra 1816-1818. Det var dog ikke tale om et egentligt fattigreglement, som det også fastslås ved visitation i 1833, hvor det bemærkedes at ”Något beslut om ordnad fattig försörjning finnes icke”. Den regel, der blev vedtaget på sognestævne i Kävlinge i 1816, var nemlig en regel om jordejerforsørgelse. Man bestemte her at:

”ingen ifrån denna dag får å sina ägor, till några, inom eller utom Församlingen, antingen försälja något Hus, eller i egna hysa någon Person utan Församlingens hörande och dess dertill gifna bifall. Gör det någon ägo då vid angifvelse af hvilken i Byen som hälst Alder-Fjerdings och Ordningsman, att en sådan genast utvärka, och den honom emottagit och hyst böte till Församlingens Fattig Cassa Sexton Rdl. 32 sk. Bco.”⁷⁶

⁷⁴ Halmstad Kyrkoarkiv, K I : 1, (LLA). I *Biskopsvisitationer* (1995), s. 73, siges det at Sireköpinge sogn fik et fattigreglement den 16. februar 1817.

⁷⁵ Halmstad Kyrkoarkiv, K I : 1, (LLA).

⁷⁶ Sagsakter fra 1816 fra Kävlinge. Hög Kyrkoarkiv, K I : 1, (LLA).

Det betyder, at forsamlingen næsten altid skulle høres, hvis nogen ønskede at foretage ansættelser, salg eller lignende. Selveje, jo – men med stor gensidig kontrol for at man ikke skulle komme til at belaste hinanden ved sine handlemåder. Men det var faktisk ikke helt lovligt, det man gjorde i Hög-Kävlinge når man lod bestemmelsen være så generel. Reglen fra 1788 omtalte inhysesshjon, eller gamle og mindre arbejdsføre tjenestefolk, men som tidligere nævnt gav det mulighed for tolkninger.⁷⁷

I 1818 så man sig nødsaget til at vedtage den samme regel i Hög, men med den tilføjelse at enhver var forpligtet til at underholde de personer, pågældende havde ladet flytte ind, hvis disse ”nytilflyttere” ikke mere kunne tjene deres føde selv. En jordejer blev altså forpligtet til at underholde alle de, der boede på hans jord, og forsamlingen kunne aldrig lægges til byrde.⁷⁸ Disse ”sognelove” blev grundlaget for mange sager, og de synes at være blevet vendt og drejet for at kunne bruges i enhver situation. Der vil senere blive givet eksempler herpå.

Den måde fattigvæsenet blev organiseret på i den tidligste periode fra ca. 1763 og indtil sidst i 1820erne, var i de fem sogne tre forskellige måder. Desværre giver kildesituationen os ikke mulighed for at tolke om hjælpen har været tilstrækkelig eller ikke. Om alle, der har haft behov, er blevet hjulpet, som loven foreskrev at de havde krav på. Eller om den hjælp de i givet fald fik, var tilstrækkelig. Det er om muligt endnu mere umuligt at beregne hvad den ydede hjælp kostede sognet i sin helhed.

I Kågeröd havde man et fattighus – kaldet hospitalet – der hørte under Knutstorp gods. Man kan antage at det var svagelige, og måske tillige gamle, der boede her, for derudover underholdt sognet altså blot tre fattige, der blev forsørget på omgang. Hvor længe det helt præcist forholdt sig således, vides ikke, men denne *fattigvård* er givet blevet kombineret med et vis system med *undantag* for godsernes egne bønder.

Det har også været tilfældet i de andre godssogne Halmstad og Sireköpinge, men i så fald sandsynligvis i mindre grad.⁷⁹ Her bidrog alle i

⁷⁷ Lindstedt (1915), s. 55 nævnte dette, jf. afsnittet om lovgivningen.

⁷⁸ Sagsakter fra 1818 vedr. *bostället* nr. 3 i Hög. Hög Kyrkoarkiv, K I : 1, (LLA).

⁷⁹ Et *undantagssystem* eksisterede helt sikkert under Duveke gods i Halmstad (Lundh & Olsson 2001), og sandsynligvis også under Sireköpinge gods. Det, der forsøges konkretiseret her, er imidlertid hvorvidt udgifterne til *fattigvården* var fordelt jævnt på beboerne i et sogn, eller hvorvidt det hovedsageligt var et gods- eller jordejeranliggende. Det kunne have været interessant at sammenholde aftægt (*undantag*) og fattighjælp for de enkelte sogne. Til sammenligning er det for danske forhold konstateret, at godsernes husmænd kunne være omfattet af et aftægtssystem,

sognet nemlig til den fælles forsørgelse, og det var vedtaget, hvor meget hver skulle yde og til hvem. Umiddelbart ser det altså ud til, at der var flere fattige i Halmstad-Sireköpinge, men det er sandsynligvis blot fordi, de er mere synlige i kilderne.

Det er derimod langt fra tilfældet i Hög og Kävlinge, hvor der fra 1816 blev indført en jordejerforsørgelse. Enhver var pligtig at sørge for de, der var bosat på hans jord. Hvorledes og i hvilket omfang det rent faktisk fandt sted vides altså ikke. Kontrol hermed synes blot at have været en indflytningskontrol, og altså ikke kontrol med hvorledes man tog sig af de, der behøvede hjælp.

5.2. Fattigforsørgelse fra sidst i 1820'erne til 1847

Halmstad-Sireköpinge

Da den nye præst B. Lindberg tiltrådte Halmstad-Sireköpinge pastorat i 1826 og fik overdraget pastoratets papirer, fandt han, at der ikke eksisterede fattigkasseregnskaber eller noget skriftligt materiale om de to sognes fattigvæsen. Den tidligere præsts enke havde afleveret 100 rd. bco. som Halmstad fattigkasses beholdning og 22 rd. 10 sk. banco som beholdning i Sireköpinge fattigkasse. Da man ikke mente, at man kunne kræve af enkefruen at have nogen viden om disse sager, forespurgtes på et sognestævne om man mente, at det havde sin rigtighed med de to beholdninger, og det blev tilkendegivet, at det havde det nok.

For 1827 – men muligvis er det sket før da – ansatte man hver enkelt fattigs behov og den tildeling, man mente de skulle have, hvorefter mængden blev fordelt på sognets beboere efter *hemmantalet*. I 1827 var der fire personer i Halmstad og fem i Sireköpinge, der fik fattigbidrag, og de blev i alt pr. sogn tildelt henholdsvis 8 tunnor 18 kapper og 6 tunnor 18 kappar. I Sireköpinge blev der endvidere uddelt 7 rd. rgs. til en person, der drog omsorg for en dreng. Samme år – 1827 – vedtog man i Halmstad et reglement for hvorledes fattigforsorgen skulle organiseres i fremtiden.

Den første paragraf i Halmstads fattigreglement fra 1827 lyder meget omfattende, men også meget human. Alle nuværende fattighjon og fremdeles fødte personer i sognet, der kom i behov for understøttelse, skulle underholdes af forsamlingen i fællesskab uden hensyn til, hvad de efterfølgende punkter i reglementet måtte sige. I en af de efterfølgende

der på flere måder betød, at ordningen var et indirekte tilskud til det fælles fattigvæsen i sognene. Banggaard (1998).

paragraffer bestemtes det, at inden nogen blev antaget som fattighjon burde vedkommende forskrive al sin ejendom til forsamlingens fattigkasse. Denne ejendom skulle efter den pågældende fattiges død sælges på offentlig auktion.

På alment sognestævne hvert år i begyndelsen af december skulle forsamlingens *ledamöter* bestemme hvilke personer, der var i virkeligt behov for understøttelse og hvor meget de hver især skulle have. I forhold hertil skulle bidrag ydes af forsamlingen. Man forventede herefter at tiggeri ikke fandt sted – undtagen måske ved de store højtider jul, påske og pinse.

Ingen berygtet person måtte flytte ind i forsamlingen, men alle friske og fuldkommen arbejdsføre tjenestefolk under 50 år, der ikke var gifte eller medførte ægtefælle og børn, kunne frit flytte ind i forsamlingen, og kunne antages af enhver husbond eller jordejer. For de, der faldt uden for denne ramme, skulle forsamlingen høres om man ville tillade indflytning – med mindre den jordejer, på hvis grund de indflyttede, ved afgivelsen af en skriftlig, og forbindende, erklæring lovede at tage sig af de nævnte personer, hvis de skulle komme i behov for understøttelse.

På denne måde fungerede fattigvæsenet i Halmstad i de følgende år, men de årlige oplysninger om ydelser og bidrag er desværre mangelfuldt indført i protokollerne fra sognestævnerne. Både her og i Sireköpinge er der nogle år ingen oplysning, og i andre år oplyses det at ydelser og bidrag blev det samme som for foregående år – altså ikke til hvem og hvor meget. At bidrag og ydelser var de samme i nogle år betyder givetvis ikke, at man havde fastfrosset dem, men blot at der ikke var et større antal personer, der var vurderet at have behov for understøttelse, og at sammensætningen af disse personer var status quo.

Kågeröd

I 1835 udfærdigedes der i Kågeröd et forslag til en bedre indretning af fattigvæsenet i sognet.⁸⁰ Forslagsstilleren synes at være præsten, der begrundede det med, at der efter hans mening ikke fandtes nogen forsamling, der var så tynget af fattige, som Kågeröd. Årsagen var en fejlagtig organisering af fattigvæsenet og ikke uvilje hos indbyggerne, der næsten var alt for villige til at hjælpe. Tiggere fra andre sogne og omkringvandrende soldater med hustruer og børn blev hjulpet i så høj grad, at det betød at sognets egne fattige ikke var helt så hjulpne, som det var

⁸⁰ Hele sagen omkring 1835-forslaget findes i Kågeröd kyrkoarkiv, K I : 1, (LLA).

ønskeligt. Man regnede med, at sognet på forskellig måde hjalp tre til fire gange flere end man behøvede, hvis man kun havde taget sig af sine egne fattige.

Forslaget gik nu ud på at man nyinddelte Kågeröd sogn i roter, således at Knutstorp gods kom til at udgøre en rote for sig selv, medens det synes at have været således at de *hemman*, der ejedes af Möllarp og Duveke godser, kom til at udgøre én rote tilsammen. Derefter skulle *krono-hemmanen* udgøre en egen rote fordi erfaringen viste, at hvis det gik dårligt for en bonde på eget *hemman* så løstes problemet ofte ved udstykning af jorden. Men på den måde gav han fristed til mange personer af den slags, der senere kunne blive til last for forsamlingen. Det siges direkte i forslaget, at det m.h.t. organisering af fattigforsørgelse syntes det vigtigt at adskille forsørgelsen på *krono-* henholdsvis *frälsejord*.⁸¹

Et andet middel til en bedre indretning af fattigvæsenet var at inddele de fattige i klasser med de, der helt og holdent behøvede at forsørges med føde og klæder, de der alene behøvede føde og endelig de, der kun behøvede midlertidig understøttelse fordi de var ramt af sygdom, ulykker eller misvækst. Det var kun i den sidste gruppe man specifikt nævnte børnene, idet der henvistes til at fattige børn kunne behøve særligt underhold for at holde dem til skolen. I øvrigt burde understøttelsen udgå fra ethvert *matlag* med årlige afgifter. Forsamlingens egne tiggere måtte ikke bebyrde andre forsamlinger, og der skulle betales bøde, hvis nogen husede eller på anden måde støttede tiggere fra andre forsamlinger end Kågeröd – eller hvis man undlod at anmelde at man havde set sådanne omkringstrygende personer. Hele fattigreglementet skulle administreres af præsten og to andre fra forsamlingen, og nyordningen skulle publiceres gennem landshövdingeembedet i Malmöhus län. Da der også arbejdedes for at et lignende reglement blev vedtaget i pastoratets andet sogn, Stenestad, skulle offentliggørelse også ske i Kristianstad län.

⁸¹ Ordret lyder forslaget pkt. 1: ”Att Socknen indelas i nyo Rotar så att Krono Hemmanen hade sin rote för sig, utsocknes frälset sin rote, Knutstorps gods sin rote, Möllarps och Dufeke gods sin rote uti alt hvad underhåll åt fattiga till skötsel och föda beträffande. Det är i synnerhet nödigt att Krono Hemmanen blifva frånskilde frälset, hälst erfarenheten lärt att då en bonde på eget Hemman kommit i dåliga affairer så inrättar han medelst styckning af sitt Hemman en fristad för alla sådane som dels kunna blifva farliga och dels betungande – vi se Rofvehuset 3/16 mtl. med magert och lite ägovälde inrymma 36 äldre och yngre personer af hvilke största delen för närvarande betunga Socknen med betlande ehuru ingen kan anses verkligen behöfvande – Med arbete kunde ännu alla om det fölls dem in ärligt försörja sig.”

Hele sagen om en nyindretning af fattigvæsenet i Kågeröd blev indgående behandlet ved flere møder i maj 1835, men det endte med at det reglement, man endelig havde flertal for, alligevel ikke blev indført. Den afgørende indflydelse havde et brev fra grev Wachtmeister på Knutstorp, der bl.a. krævede at alle *matlag* skulle indgå på de fastsatte vilkår og pligterne omkring almisse og herberg for udsogns tiggere. Men inden Wachtmeister kunne indgå på nyordningen, krævede han tillige at krono- og udsogns *hemman* blev adskilt fra de *husmän*, der hørte under Knutstorp, så at der ikke var nogen form for politiopsigt for de førstnævnte fælles med de Knutstorp tilhørende. Det var først mere end et år efter, sagen blev genoptaget og et nyt reglement endelig vedtaget.⁸²

I september 1836 yttrede et flertal i forsamlingen, at det var ønskeligt at hver ejer af *hemman* i sognet forsørgede de, der var skatteskreve på *hemmanets* grund, dvs. alle personer, hvad enten det var gamle og svagelige, *inhysesshjon*, *undantagsfolk*, eller tjenestefolk, eller mindreårige børn hvis forældre havde hørt under *hemmanet*, men enten var døde eller var blevet middelløse.

Hertil kunne den ordførende, præsten, minde om at den virkeligt behøvende også burde være tryk mod mangler i hjælpen, og disse mangler kunne bl.a. opstå når antallet af fattige udvidedes ud over alle [sogne-] grænser. Han nævnte det ikke, men der ligger i den tidligere foreslåede ordning for Kågeröd, at det var ønskeligt at man ikke blot lagde fattigforsørgelsen ud til privat organisering, men at man gjorde ansvaret privat samtidig med at forsamlingen i sin helhed varetog organisationen og dermed kontrollen.

Det er svært at vurdere, hvorfor det nu lykkedes at vedtage en ordning af fattigvæsenet, der synes at være identisk med forslaget fra maj 1835, men vedtaget blev det.⁸³ Roteinddelingen blev fire roter bestående af Knutstorps, Möllarps og Duvekes gods samt *kronogodset*. Det er ikke præciseret hvorfor Möllarp og Duvekes gods nu specifikt omtales som to roter, hvor de i det første forslag synes at skulle have udgjort én. Endvidere henlagdes præste- og klokkergården til *kronogodsroten*, og et par *hemman*, der hørte under Sireköpinge gods, efter baron von Schwerins afgørelse blev

⁸² Kågeröd Kyrkoarkiv, K I : 3-4, (LLA).

⁸³ Man kunne forestille sig at udsættelsen havde noget at gøre med udskiftningen af jorden, men *laga skiftet* blev foretaget i 1837 og findes afskrevet i Kågeröd Kyrkoarkiv, K I : 1, (LLA). Det er ikke gennemgået for at tolke eventuelle sammenfald med indførelsen af fattigforordningen idet det kræver nærmere undersøgelser om de enkelte *hemman* og deres tilhørsforhold.

indordnet i samme rote, i stedet for at udgøre en rote for sig selv. De fattige, der enten fandtes eller som fremover ville komme på en af disse roter, skulle hver især underholdes af den pågældende rote. Fattiggassen var derimod fælles for hele forsamlingen og til forvaltning heraf valgtes en direktion bestående af præsten, grev Wachtmeister fra Knutstorp, major Berg von Linde fra Duveke samt tre *åboer*, hvoraf den ene var fra Knutstorps gods. Hvert år skulle man beslutte, hvem der skulle have del i fattiggassens renter, og udvælgelsen skulle ske uden hensyn til hvilken rote i sognet de pågældende tilhørte.

Regnskaber og fortegnelser over hvem der fik understøttelse, samt i det hele taget alt hvad der vedrørte fattigvæsenet, findes så godt som ikke i det efterladte materiale fra Kågeröd.⁸⁴ På et tidspunkt var Knutstorps rote blevet delt i to, en østre og en vestre, hvorefter der var fem roter i sognet. I september 1840 besluttedes det, at to fattighjon, der hidtil var blevet forsørget på omgang i hver sin af Knutstorps to roter, nu skulle udakkorderes. Den fattige Ola Andersson blev udakkorderet formedelst 50 rd. rgs. årligt og den *vansinniga flickan* Kjersti Andersdotter blev udakkorderet for 44 rd. rgs. årligt.⁸⁵ Det ses således indirekte at der var fælles forhandlinger om fattigforsørgelsen, selv om man havde inddelt sognet i roter.

Hög-Kävlinge

I 1832 svarede man i Hög-Kävlinge på en forespørgsel fra landshövdingeembedet vedrørende sognemagasiner, at man ikke havde noget sådant, og heller ikke mente at have behov derfor, da den lokale regel fra 1816 forpligtede enhver jordejer til at underholde alle personer på hans grund. Derudover var der kun tre personer, der nød underhold af sognet.⁸⁶

Hög-Kävlinge havde således decentraliseret fattighjælpen i form af etableringen af en jordejerforsørgelse, og hensigten var helt klart at begrænse antallet af fattige. Skoglund påpeger, at et sådant system var effektivt. I hendes undersøgelse viste det sig, at andelen af ”fattighjon” overalt var mindre i sogne med jordejerforsørgelse.⁸⁷

⁸⁴ Der findes regnskaber over fattiggassen. Oftest er udgifterne begravelseshjælp og lign., ikke egentlig fattighjælp.

⁸⁵ Kågeröd Kyrkoarkiv, K I : 3-4, (LLA).

⁸⁶ Kävlinge Kyrkoarkiv, K I : 1, (LLA).

⁸⁷ Skoglund (1992), s. 79.

Denne konklusion kan dog diskuteres, for set i lyset af forholdene i Hög-Kävlinge bliver det et definitionsspørgsmål, når der skal tolkes omkring præsternes svar omkring forholdene i 1829. Mange præster fra sogne med jordejerforsørgelse svarede jo på om sognet havde fattige, og det er ikke nødvendigvis det samme som at der ikke var mennesker, der både behøvede og fik hjælp.

Kildemæssigt er det problematisk med jordejerforsørgelsen, fordi de fattige så at sige er skjult. Der blev ikke indrapporteret til sognestævnet hvis nogen tog sig af fattigfolk på deres jord. Enkelte sager vidner om, at der til stadighed var nogle, der prøvede at undslå sig, men det er stort set det eneste udsagn om fattigforsorgens kvalitet og kvantitet i Hög og Kävlinge. Fattigkassen udgjorde hovedsageligt hvad der kom ind ved kollekt i kirken, men der findes heller ikke her regnskaber eller lister over indtægter og udgifter, og langt mindre over antallet af forsørgede, for de synes stort set ikke at have eksisteret. Det er således heller ikke muligt at bedømme om mange har været i nød og uden tilstrækkelig hjælp eller omsorg.

Lige så længe pastor Anders Cronsiöe virkede i Hög-Kävlinge pastorat, perioden 1831-1848, fandt der en uddeling af almisse sted hvert år til jul. Det var indeholdt af kirkebøsserne, der blev givet til en eller flere trængende, men forinden var beløbet hvert år dobbelt op af præsten. Det var ikke store beløb, oftest blot nogle få rigsdaler i alt. Spørgsmålet er, om det er disse modtagere, der blev indrapporteret som ”sognets fattige”.

I 1833 afholdtes der bispevisitation i Hög-Kävlinge pastorat og dertil havde pastor Cronsiöe udfærdiget en lang beretning om de to sogne. Om fattigvæsenet skrev han, at der desværre ikke fandtes nogen ordentlig *fattigvård* nogen af stederne, og han klagede over, at beboerne var mere end uvillige til at yde noget til en sådan foranstaltning overhovedet. Som eksempel anførte han bl.a. sit eget forslag om en kollekt i kirken til fordel for skolebøger til fattige børn, som var blevet nedstemt. Andre kollekter til fattigvæsenet blev heller ikke afholdt.⁸⁸

Et andet eksempel fra pastor Cronsiöes beretning var en 80 årig *tunnbindare*, der havde ansøgt præsten om understøttelse fordi han hverken havde noget eller var i stand til at tjene noget. I Kävlinge sagde man at det måtte Hög klare, for der var han mandtalsskreven, men i Hög henviste man til Kävlinge, hvor han havde boet. En søn kunne heller ikke hjælpe

⁸⁸ Kävlinge Kyrkoarkiv, N I : 1, (LLA).

manden. Sagen endte uden resultat, og præsten vidste ikke, hvad der siden var blevet af den gamle.

Der var aldrig truffet nogen samlet beslutning omkring fattighjælp, men præsten mente at man havde som generel regel at man i tilfælde af behov for hjælp, ville skyde *spannmål* sammen, og at det i så fald skulle ske efter *hemmanstalet*. Ved de tilfælde, der foreløbig havde været i hans tid, havde han hver gang måttet træde til som mægler og forsøge at få en hjælp igennem. I øvrigt fandtes der en fattigstue i en skolebygning i hver forsamling.⁸⁹

5.3. Sammenfatning om fattighjælpen i de fem sogne indtil 1847

Det var tre forskellige måder, fattigvæsenet blev organiseret på i sognene i denne undersøgelse. Dels den rene jordejerforsørgelse (Hög-Kävlinge), dels hvad man kunne kalde den tillempede jordejerforsørgelse med roteinddeling, men fælles beslutningstagen og administration (Kågeröd). Og endelig den helt sogneadministrerede *fattigvård* (Halmstad-Sireköpinge).

Desværre er kilderne ret mangelfulde, og er det især for perioden forud for 1830. Det har derfor ikke været muligt i særlig høj grad at se på, hvorledes virkningerne af de forskellige indretninger var.

6. Fattigreglementer efter 1847-forordningen

Efter den nye fattiglov fra 1847 skulle enhver forsamling have et reglement for fattigvæsenets indretning. Herefter burde det være muligt at gå ind og konstatere, hvorledes man hvert sted greb det an. Spørgsmålet er, om 1847-reglementet kom til at ligge i tæt forlængelse af den måde, man hidtil havde organiseret det lokale fattigvæsen på, eller om det betød en nybrud. Først omtales selvejersognene, hvor der forud havde været jordejerforsørgelse, og spørgsmålet er her om fattigvæsenet blev mere offentligt efter 1847. For alle sognene gælder spørgsmålet i hvilken grad 1847-loven medførte ændringer, og hvori disse i så fald bestod.

⁸⁹ Sst. - De to første skoler var oprettet da jord blev udlagt hertil ved *enskiftet*. Det skete i 1804 for Högs vedkommende og i 1810 for Kävlinges. På et tidspunkt efter 1824 var der blevet oprettet en skole udenfor landsbyen p.gr.af en del beboeres udflytning på marken. Situationen med to skoler var efterfølgende et stadigt stridspunkt på sognestævner.

6.1. Hög-Kävlinge

Som omtalt var der i Hög og Kävlinge forsamlinger indtil 1847 hverken sammenskud eller fattigskat, idet man havde vedtaget nogle regler, der betød at sognenes fattigvæsen udelukkende bestod af en jordejerforsørgelse og m.h.t. fattigkassen af de frivillige bidrag, der bl.a. indkom via kirkebøssen. De fattigvæsenssager, der findes for disse sogne, drejer sig mest om at hindre folk i at flytte ind i sognene, dvs. strengt taget om hvorledes man overhovedet undgik at få fattige, der skulle understøttes. Emnet indflytningskontrol vil blive behandlet senere.

I 1848 døde pastor Anders Cronsioe, der havde været præst i pastoratet siden 1831. En tid derefter varetoges embedet af en ”nåårsprædikant”, og i 1849 blev det overtaget af den nye præst Hans Peter Scholander. Ved en provstevsitation i forbindelse med præsteskitet blev det påtalt, at 1847-loven endnu ikke var implementeret, og året efter fik pastoratet så endelig et reglement for fattigvæsenets indretning.⁹⁰

Det var et minimal-reglement. Hvert af de to sogne skulle udgøre et fattigdistrikt, men underopdeles i to m.h.t. tilsyn. Da der aldrig var nogen offentlige fattige i Hög sogn, og kun et ringe antal i Kävlinge, ville man fortsat støtte sig hovedsageligt til de tilfældige indkomster i fattigkassen. Hvis disse ikke skulle strække til, skulle der af hver mandtalsskreven person over 18 år, der ikke selv var fattig, årlig erlægges fire skilling banco for mænd og to skilling for kvinder. En husbond skulle have ansvaret for at beløbet blev indraget for hans børn og tjenestehjon – om nødvendigt ved modregning i de sidstes løn – medens torpare og inhysesfolk selv skulle sørge for at erlægge pengene.

Det beløb, der var vedtaget at erlægge i nødstilfælde, var kun det halve af, hvad der var tilladt efter loven, men man mente øjensynligt ikke, at der var brug for hverken dette eller mere. Paragraf 6 i Hög-Kävlinges fattigreglement tager dog yderligere højde for hvis en sådan situation skulle indtræffe. Man anførte heri de stafforanstaltninger, der ville blive iværksat mod både de, der ikke ydede de nævnte pengebeløb, og de der ikke ydede deres part, hvis det på sognestævne var vedtaget at yde sammenskud af *spannmål* eller at forordne *kringgåang* for ældre personer. I sådanne tilfælde ville det blive anmeldt for *kronofogden*.⁹¹

⁹⁰ Kävlinge Kyrkoarkiv, N I : 1, (LLA).

⁹¹ Hög Kyrkoarkiv, K I : 3, (LLA). Reglementet blev affattet den 27. januar 1850 og den 3. februar oplæst i begge kirker.

Det er et spørgsmål om Hög-Kävlinges fattigreglement fra 1850 ene og alene var udfærdiget, fordi loven tilsagde pastoratet at gøre sådan. Et spørgsmål altså om det overhovedet betød nogen ændring i fattigforsørgelsen i de to sogne. Dertil kommer spørgsmålet om det virkelig var sådan, at der i de to sogne næsten aldrig fandtes hverken fattige eller folk på fattigdomsgrænsen.⁹²

Ved visitats i 1858 er der ligesom tidligere afgivet en embedserklæring, der uden kommentarer opgør de fattige i Hög til to personer og i Kävlinge til seks. I øvrigt henvistes til, at man havde godkendt reglement for fattigvæsenet. Uagtet man fik reglementet i 1850 betød det altså ikke, at de mere ordnede forhold medførte et forøget antal af understøttede, og muligvis slet ingen ændringer overhovedet.

6.2. Halmstad-Sireköpinge

Den 14. november 1847 var fattigforordningen af den 25. maj samme år allerede til behandling på sognestævne i Halmstad. Forsamlingen fattede den enstemmige beslutning, at den hidtidige sædvane skulle bibeholdes. Den gik ud på at de trængende fik uddelt *spannmål*, der blev indsamlet i forhold til *hemmantalet*. Endvidere skulle midlertidig understøttelse i penge tages fra fattigkassen.

Den 21. november 1847 skete en lignende enstemmig vedtagelse i Sireköpinge forsamling. I begyndelsen af november måned hvert år skulle man på et sognestævne komme overens om bidrag og ydelser for det følgende år.

Det var altså ikke egentlige reglementer, man i 1847 enedes om i Halmstad og Sireköpinge sogne, og grunden var ganske givet, at noget sådant havde man allerede. Derfor nøjedes man med at stadfæste den hidtidige ordning, der da også havde foregrebet det, der i 1847 blev lov for alle sogne i Sverige.

På mødet i Sireköpinge i november sluttede man med at påminde hinanden om, at baron C.J. von Schwerin fra Sireköpinge gods året før havde lovet at bygge et fattighus, hvortil forsamlingens *hemmans-*

⁹² Det er imidlertid et faktum, at det nye reglement desværre ikke medførte flere oplysninger i referaterne fra sognestævner, og tilsvarende referater og regnskaber fra sognenævn eller fattigstyrelse omtales blot som værende forelagt og vedtaget, men er aldrig indskrevet i de bevarede protokoller fra Hög og Kävlinge. De synes heller ikke at findes blandt andre arkivalier i de to sognes kirkearkiver. Omfanget af ydelser og behov, samt udviklingen heri over tid er derfor umulige at bedømme her.

innehavare skulle være behjælpelige med at fremskaffe materialer.⁹³ Det udvirkede at baronen i december 1847 i stedet gav tilbud om at fattigvæsenet fra følgende år kunne disponere over et af hans huse, mod at man fordelte udgifterne til reparation og indretning efter *hemmantalet*. Ingen ville komme til at betale mere end andelen for de *hemman*, han havde i brug.⁹⁴

6.3. Ydelserne til fattigforsorgen i Halmstad og Sireköpinge

Selv om det er spredt, så er der en del oplysninger om de samlede ydelser til fattigvæsenet i Halmstad og Sireköpinge. De ses i tabel 1. Som det fremgår var det helt anderledes mængder, der blev uddelt efter at den ny fattigforordningen var trådt i kraft i 1847. En forsigtig bedømmelse synes at vise, at der skete en udvidelse af klientellet efter de nye regler. I de tidlige år var der mest tale om enker og enlige tjenestefolk, der i sidstnævnte tilfælde ofte var enten syge eller vanføre. Iblandt dem kunne der også være en enkelt afskediget soldat, men det er først fra begyndelsen af 1840'erne, der nævnes noget specifikt om børn i nogen af de to sogne. Helt tydeligt er det imidlertid, at da man affattede listerne for fattigbidrag for år 1848 var der ikke alene flere personer, der fik tildelt hjælp, der var også mange, hvor det helt præcist blev nævnt, at bidraget var til deres børn. Pengemidler fra fattigkasserne ses også brugt til udbetalinger til folk, der f.eks. tog sig af børn, der enten var forældreløse, eller som kun havde en fader eller en moder tilbage, og hvor de derfor blev sat i pleje hos fremmede.

Man må nødvendigvis stille sig det spørgsmål, hvorfor den årlige fattigskat og de årlige ydelser synes at være steget så drastisk i Halmstad og Sireköpinge efter 1847-lovens indførelse, dvs. fra og med året 1848. Sognene havde allerede da et fattigvæsen, der i tyve år synes at have været indrettet næsten som den nye lov foreskrev. Og før da havde man også haft et ordnet fattigvæsen, men med faste årlige sammenskud og ikke varierende efter behov, som det var blevet det efter 1827. For Sireköpings

⁹³ Fattighuset havde været på tale i en del år. Ved visitats i 1820 refereres det, at baronen havde lovet et sådant hus, så snart han kunne udse en plads til det. *Biskopsvisitationer* (1995), s. 77.

⁹⁴ Det var en ny politik fra godsets side. Baronens fader baron W.G. von Schwerin havde i 1826 pure nægtet Sireköpinge forsamling både fattighus og skole. De første beboere flyttede ind i Sireköpinge fattighus i 1850. Om skole vides pt. blot at der blev ansat og lønnet en skolelærer fra 1827, og at han holdt skole på omgang fra den ene åbo til den anden. I 1831 ansøgte han om at måtte holde skole hos sig selv fordi antallet af ”åboer” var formindsket.

vedkommende kunne man måske forklare det ved godsets salg i 1850, men her er tallene for spredte til at konkludere på. Samme forklaring kan heller ikke have været gældende for Halmstad, hvor udgifterne tydeligt var stigende.

Allerede fra 1785 var det fastslået i Halmstad, hvor meget de større jordejere skulle bidrage med årligt – sandsynligvis var noget lignende tilfældet i Sireköpinge. Derimod er godsernes årlige ydelser til fattigvæsenet mellem 1827 og 1847 til en vis grad ukendte.⁹⁵

Umiddelbart skulle man tro, at godserne til stadighed havde bidraget med årlige tilskud, eller at de havde taget sig specifikt af sine egne direkte undergivne, der således aldrig ville komme til at ligge sognet til byrde. Da Duveke og Sireköpinge godser var helt dominerende jordejere i deres respektive sogne, måtte de begge nødvendigvis påtage sig en stor del af ansvaret. Det var på flere måder i deres egen interesse; bl.a. var der helt givet grænser for, hvor store byrder i form af afgifter, de kunne pålægge deres egne *frälsebönder*. Man ville være mest interesseret i at bønderne erlagde deres afgifter til godset i tide, og at de holdt deres gårde i god stand. Et velfungerende pensionssystem var med til at fremme disse ting, og til et velfungerende pensionssystem hørte også en vis omsorg i sygdoms- og andre nødstilfælde. Derimod var det ikke nødvendigvis sådan, at godsernes sociale forsorg også omfattede husmænd og torpare.⁹⁶

På Duveke gods (Halmstad sogn) var det i perioden 1834-1889 sådan, at det var meget sjældnere at enker giftede sig igen, end at enkemænd gjorde det. For flertallets vedkommende var disse enker under 50 år, når de fik *undantag*. Muligheden for at en enkemand over 40 år med mindreårige børn blev gengift inden for to år i perioden 1800-1859 i Halmstad-Sireköpinge var 13 procent mod de tilsvarende enkers otte procent.⁹⁷

⁹⁵ I Duveke Godsarkiv (Axelvold) er der i *spannmålsräkenskaperna* oplysninger om ”*undantag och fattigförsörjning*”, for 1842 f.eks. i alt 14 tnor 28 kappar rug og korn for Duveke og Halmstadgården. Udnyttelsen problematiseres af at der er tale om gods niveau og ikke sogneniveau. I Sireköpinge Godsarkiv, der generelt er magert, er tilsvarende ikke fundet. (LLA).

⁹⁶ Lundh & Olsson (2001), s. 119f. Sst. s. 126 redegøres for hvorledes bl.a. Duveke gods gav nedsættelser i afgifterne. Dette skete blot på mindre end en tredjedel af de gårde som havde aftægtsfolk.

⁹⁷ Sst. s. 123.

Tabel 1. Fattigunderstøttelse i Halmstad og Sireköpinge

År	Halmstad					Sireköpinge				
	Korn		Råg		Penge	Korn		Råg		Penge
	Tunnor	Kappar	Tunnor	Kappar		Tunnor	Kappar	Tunnor	Kappar	
1816	-	-	-	-	-	5	7	0	0	0
1827	8	18	0	0	0	4	11	0	0	0
1828	-	-	-	-	-	6	18	0	0	0
1832	6	0	0	0	0	1) ¹⁾	1) ¹⁾	1) ¹⁾	1) ¹⁾	1) ¹⁾
1833	6	0	0	0	0	-	-	-	-	-
1842	-	-	-	-	-	7	18	0	0	0
1843	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1844	-	-	-	-	-	2) ²⁾	2) ²⁾	2) ²⁾	2) ²⁾	2) ²⁾
1846	12	33	0	0	7 rd. bco.	-	-	-	-	-
1847	-	-	-	-	-	9 ³⁾	0 ³⁾	0	0	0
1848	34	30	0	0	0	35	0	0	0	0
1849	29	15	0	0	0	27	18	0	0	0
1850	33	6	0	0	0	-	-	-	-	-
1851	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1852	28	6	0	0	0	32	0	0	0	26 rd. rgls.
1853	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1854	-	-	-	-	-	25 ⁴⁾	18 ⁴⁾	0	0	31 rd. rgls. ⁴⁾
1855	-	-	-	-	-	39	18	0	0	89rd. 40sk. rgls.

Kilde: Halmstad Kyrkoarkiv, K I : 1, (LLA).

Anm: En streg henviser til at oplysninger savnes. Oplysninger savnes også for de år, der ikke er nævnt.

¹⁾ "Som i 1831"

²⁾ "Som i 1843" med tillæg af 4 tna korn.

³⁾ I 1847 forhøjedes med ca. 2 tnor 20½ kapp. i marts måned, da det bevilligede ikke var tilstrækkeligt.

⁴⁾ 1854 skal sandsynligvis tillægges 8 tnor korn og 33 rd. rgls. (i så fald = i alt 33 tnor 18 kapp. og 64 rd. rgls.).

Det er ikke muligt for indeværende at udtale sig om, hvorvidt der skete ændringer i godsernes sociale omsorg for deres undergivne i takt med at især fattigforsorgen institutionaliseredes, men hvor der tillige blev lovgivet om det lokale selvstyre, herunder om de økonomiske forhold. Der er imidlertid noget, der taler imod at dette skulle være hele forklaringen. Der er nemlig i tilfældet Halmstad og Sireköpinge tale om to forskellige godsers ejerskab, og det er ikke helt givet, at man ændrede sin interne socialpolitik præcis samtidig som nabogodset.

6.4. Fattighjælp i Kågeröd efter 1847-forordningen

Da man i anledning af 1847-forordningen skulle nyordne fattigvæsenet i Kågeröd var det forholdsvis let, idet den 11 år gamle indretning, man havde her, ikke stred mod den nye lov. Alligevel gav det anledning til at tage hele spørgsmålet op til grundig overvejelse, og det skete i overværelse af de forskellige *säteriägare* i sognet.

Inddirekte kan det ses, at opdelingen i roter var vigtig, fordi jorden i hver enkelt rote kunne opdeles og bebos, som det hvert sted var ønsket, uden at det fik indvirkning på de øvrige beboere i andre roter. Sagt på en anden måde gav det hver jordejer frihed til at indrette sig som han ville, uden at skulle stå til ansvar over for andre. Bostederne under Knutstorp og Möllarps *säterier* omtales nu som *hemman* og lejligheder, medens de under Duveke og Sireköping gods omtales som *utsocknes frälse*. Dertil nævnes at der kun var få *kronohemman*. I øvrigt havde man fundet den hidtidige inddeling formålstjenlig og ønskede at vedblive med den. Den eneste ændring heri var, at Duvekes ejer for sine to *hemman* ønskede selv at sørge for de fire fattige, der fandtes der.

Et nyt reglement blev derefter opstillet, og heri fremgår det at man hvert år i oktober måned i fællesskab skulle se på, hvem der kunne anses at være i en sådan situation, at de havde behov for understøttelse, samt fastsætte hvilken understøttelse hver og en skulle have. Alle, der hidtil havde været understøttet på omgang, skulle nu udakkorderes. Det skulle også på sognestævne vedtages, hvad der skulle sammenskydes hvert år fra hver rote. Da der på daværende tidspunkt var mange torp i sognet, fastsatte man hvilken andel disse skulle bidrage med. Brugere af de lejligheder, der tidligere er nævnt, havde åbenbart været tynget af en forholdsmæssig stor byrde til fattigvæsenet. Derfor indvilgede grev Wachtmeister fra Knutstorp

og major Berg von Linde, som ejede Möllarp, at de ville deltage efter *hemmanstalet* efter hver af deres *säterigårdar*.

Fattigvårdsstyrelsen skulle træde sammen den første søndag i hver måned, og hvis personer, der ellers ikke var omfattet af den vedtagne årlige bevilling, kom i nød, skulle de anmelde sig hos en af de to *säteriägare*, der så ville yde dem særskilt understøttelse indtil næste almene sammentræden. Var denne løsning fordi godserne havde flest midler hertil, eller var det fordi man forud antog at de fleste, der ville komme i nød, tilhørte et af disse godser? I det første år skulle man således forsøge at klare sig uden at udskrive en egentlig fattigskat, som loven ellers gav mulighed for.

Efter at det nye reglement var besluttet, noterede man sig hvilke personer, der skulle have understøttelse i det kommende år. Inden for Möllarps gods var det en mand, en hustru, tre enker, hvoraf den ene havde børn og endelig en kvinde der boede i Möllarps fattighus med sine fire børn. I alt skulle disse personer have 7 tønder 18 kappar sæd. På roten befandt sig også en omkringgående mand som major Berg von Linde havde påtaget sig underholdet for.

Inden for Knutstorp gods indrettede man sig anderledes, og byrderne var her betydelige. Fem personer var udakkorderet formedelst 189 rd. årligt. De tre var enten *svagsinte* eller *fånige*, medens de to andre var fysisk handikappede. For 27 tønder *spannmål* årligt underholdtes endvidere 35 personer i alt, hvoraf 28 var voksne og 7 var børn. Af de voksne benævntes 18 som gamle og dertil kom fem enker, hvis alder er uvis. Af de syv børn blev de fem understøttet direkte, medens de to sidste var børn af nogle af de resterende voksne, der alle benævntes *pigor*, og hvoraf endnu en var *krympling*. Kun to af de gamle nævnes som beboere af Knutstorps fattighus.

Den 15. oktober 1848, året efter indførelsen af det nye reglement efter 1847-loven, nævnes det i sognestævneprotokollen at man har fastsat fattigforsørgelsen for det kommende år, og at det er sket på den måde som det er anført i fattigdirektionens særskilt førte protokol. Et direkte udsagn om at en sådan har eksisteret – også her. Og at den også her synes at være gået tabt.⁹⁸

⁹⁸ Om kilder bør det bemærkes, at ud fra regnskaberne i Knutstorp Godsarkiv vil det være muligt at etablere en samlet oversigt over godsets fattigudgifter for perioden 1846-1877. Dertil kommer diverse oversigter vedr. fattighus og lignende. Det har foreløbig ikke været muligt at udnytte dette materiale.

6.5. *Sammenfatning*

Det er interessant at man i Hög-Kävlinge kunne følge den nye lov fra 1847 uden stort set at ændre på sin fattigforsorg, eller oprette en egentlig sådan. Man vedtog nogle år efter et reglement, der skulle bruges hvis man fik nogen fattige, men da man havde etableret sig med jordejerforsørgelse, havde man stort set ingen.

I Halmstad-Sireköpinge havde man allerede i tyve år haft et reglement, og 1847-loven kunne let opfyldes her. Der er imidlertid noget, der tyder på, at man benyttede lejligheden til at tage det endelige skridt væk fra godssystemet. Sireköpinge hjalp på falderebet til med at etablere et fattighus, og få år senere solgtes godset. For Duveke gods' vedkommende er det set, at godssystemet stadig fungerede til en vis grad, f.eks. med ordninger for *undantag*, der i høj grad tilgodeså enker. Fattigudgifterne var stigende i Halmstad og Sireköpinge sogne, og var det især efter 1847, men det er vanskeligt at etablere en direkte sammenhæng mellem de strukturelle ændringer og et større antal fattige. Alligevel tyder det på at netop denne sammenhæng havde større betydning for udviklingen i de to sognes fattigvæsenet, end den nye lovgivning havde det.

1847-lovens implementering faldt sammen med et stigende befolkningstal i Halmstad og Sireköpinge, og dette var igen foranlediget af de strukturelle ændringer. *Torpare* og *statare* erstattede i stort omfang *frälsebönder* (Halmstad), og bønders overgang fra *frälse* til selveje (Sireköpinge) virkede i samme retning mod etableringen af en større befolkningsgruppe, der ganske vist udgjorde en vigtig arbejdskraft, men som man som jordejer ikke var forpligtet til at tage sig af, når gruppens indtjeningsmuligheder var dårlige.

Også i Kågeröd kunne man let tillempe den gamle fattigordning til et nyt reglement i 1847. Der skete dog en udvidelse af antallet af roter af hensyn til godserne, og det var klart Knutstorp, der havde den største mængde fattige og den største udgift. Uden at kunne sige det med sikkerhed, fordi det ikke kan følges over tid, synes der også her at have været et stort antal kvinder og børn. Børnene er i det hele taget mere synlige de fleste steder efter 1847.

I Kågeröd øgedes de fælles beslutningsområder for fattigforsørgelsen, men godserne holdt fast i opdelingen i egne roter med et vist eget ansvar. Det kræver yderligere og mere specifikke undersøgelser for at se hvorledes samspillet mellem godssystemet og det kommunale system var her, men

det ligner for så vidt udviklingen i Halmstad, der blot ikke var blevet roteinddelt, fordi der oprindeligt kun havde været et gods i sognet.

Skoglunds fire stadier, som er fundet ud fra situationen i den svenske landsbygd i 1829, synes ikke relevant for disse fem skånske sognes vedkommende. Selv om der er visse store forskelle mellem dem, befinder de sig enten i et blandingsstadium eller i stadium fire med den optimale kontrol. Det er dog heller ikke en korrekt anskuelsesmåde, for de strukturelle forhold vejede tungere end eventuelle ecclesiastiske eller kommunale grader af kontrol. Til en vis grad understreges det af at selvejerpastoratet synes meget mere tilbageholdende med fattighjælp end godssognene.

Det var også de strukturelle forhold, der medførte ændringerne over tid. Muligvis var kontrollen størst i selvejersognene. Og muligvis blev hovedparten af kontrollen udøvet af godsejerne i de andre sogne.⁹⁹ Det vil blive undersøgt nedenfor.

7. Indflytningskontrol¹⁰⁰

7.1. *Hög og Kävlinge*

Til gengæld for at man i Hög og Kävlinge ikke brugte tid og kræfter på at inddrive en fattigskat og uddele ydelser til fattige, så brugte man endog mange kræfter på det, der generelt kaldes indflytningskontrol. Det vil sige, man gjorde, hvad man kunne, for at der ikke flyttede nogen ind i sognet, der eventuelt en gang i fremtiden kunne komme til at ligge fattigvæsenet til byrde - det fattigvæsen man jo stort set ikke havde i disse to sogne. Jordejerforsørgelsen og indflytningskontrollen blev to sider af samme sag, som det skal vises.

I en af de sager i de to sogne, der bl.a. medførte skærpelse af reglerne omkring fattige i 1832, havde en åbo ment sig fritaget for ansvar for en *utfattig* gammel enke, der ikke mere kunne forsørge sig selv. Hun beboede et hus, der før *enskiftet* havde ligget på bygaden, og åboen mente derfor, at

⁹⁹ I Skoglund (1992) fremgår det s. 115f. og s. 118f. at 160 af sognene i hendes undersøgelse opgav at have et fattigvæsen, der udelukkende var bekostet af et gods eller et brug, men også at nogle af de sogne, der ingen fattigvård havde, reelt var af samme slags. De kunne dog også være uden fattigvård fordi godserne modsatte sig det. Det tyder således på at godssognene som hovedregel udgjorde to yderpunkter i fattigforsorgen, hvorfor der ikke kan generaliseres om den slags sogne.

¹⁰⁰ Med hensyn til eksempler på enkeltsager fra de fem sogne henvises som forud til bilag I.

han ikke selv havde gjort noget for at pådrage sig et ansvar - huset var blot tildelt hans jord ved enskiftet. Landshøvdingen mente også at han og sognet skulle forsørge enken i fællesskab, men sognet nægtede og førte sagen videre til højere instanser.¹⁰¹

7.2. Eksempler på kontrollen i Hög-Kävlinge

Det, der kaldes inflytningskontrol, er for så vidt ikke blot et udtryk for det, der ligger lige for, nemlig at have nøje kontrol med hvem der blev optaget i forsamlingen og hvem ikke. Det drejede sig i hovedsag om at man for enhver pris ville undgå at skulle komme til at yde den minste understøttelse i fællesskab. Om man derimod som enkeltpersoner var villige til at hjælpe, kan ikke ses ud fra de kilder, der er til rådighed. På det fælles plan vidner derimod utallige sager om, hvorledes man handlede. I store træk kan de samles i to grupper, nemlig de egentlige forsøg på at hindre folk i at flytte ind i sognet, og i den anden gruppe de forsøg der blev gjort på at fraskrive sig ansvaret for de personer, der allerede boede i sognet. Der gives nedenfor et enkelt eksempel på hver af disse former for kontrol, men det formelig myldrer med lignende eksempler fra disse to sogne.

I 1834 havde en husfader tilhandlet sig *2 tunna 23 kappar* landjord fra hemmanet nr. 5 i Kävlinge, men i anledning af hans anmeldelse om indflytning den 18. juni 1835, havde sognestævnet nægtet ham tilladelse - med mindre ejeren af nr. 5 forbandt sig til at have ansvaret for den nytilkomne, hans hustru og barn. Sognestævnet henholdt sig til deres vedtagne beslutning af 19. maj 1816, hvorefter man mente, at ansvaret for familiens fremtidige situation ikke kunne pålægges forsamlingen.

Køberen af jordlodden indklagede sagen for Malmöhus lenskancelli, idet han påstod sig berettiget til at indflytte i forsamlingen, hvad enten sælgeren af lodden ville påtage sig ansvaret for familien eller ikke.

Overfor lenskancelliet gjorde Kävlinge församling gældende at den jord, som klageren havde tilhandlet sig, ikke var af en godhed så man mente det kunne være tilstrækkeligt ernæringsgrundlag for ham og hans familie. Endvidere anførte man, at der allerede fandtes et større antal soldater i forsamlingen, og de var alle gifte og havde børn. Man frygtede at der med tiden ville blive en del forældreløse børn, der ville komme til at ligge forsamlingen til last. Endelig anførte man, at ejeren af nr. 5, hvorpå

¹⁰¹ Sagen er ikke forfulgt yderligere, og det er p.t. ikke konstateret om skærpelsen af regelsættet blev udvidet til Hög. Sag om nr. 14 i Hög. Hög Kyrkoarkiv, K V : 1, (LLA).

jordlodden var beliggende, altså havde nægtet at påtage sig ansvaret for klageren og hans hustru og barn, fordi lodden jo netop var solgt og derfor ikke mere hans ansvar.

Afgørelsen fra Malmöhus lenskancelli var helt klar. Da klageren ubestridt beredte sig til at udføre lovlig næring, og da forsamlingen selv havde medgivet at både han og hans hustru var i stand til at arbejde, så kunne man ikke fortsat nægte ham indflytning. Og det uanset om man kunne formå sælgeren af jordlodden til at påtage sig ansvaret for familien eller ikke.¹⁰²

Et andet eksempel var omtrent samtidigt med det første, men fra Hög sogn. Her er det ikke en egentlig sag om indflytningskontrol, man kunne snarere kalde det en sag om forsøg på at bortjage en person. Men de motiver, der lå bag var uden tvivl de samme.

En pige havde i to år tjent og været skatteskrevet i Högs forsamling, da hun i november 1834 som højgravid stod uden tag over hovedet. *Ledamöterna* i forsamlingen havde nægtet at skaffe hende husværelse, og også denne sag var blevet indklaget til Malmöhus lenskancelli. Ved sidstnævntes undersøgelse af sagen kom det frem, at pigen i sin panik havde sat sin kiste i fattigstuen, men at sognemændene efterfølgende havde låst døren dertil, så hun ikke fik adgang.

Kritiken fra lenskancelliet var skarp. Hvis man ikke godvilligt sørgede for hende, og hvis præsten ikke kunne formå sognemændene til at gøre det, så ville hun blive indsat i fattighuset ved kronofogdens hjælp. Man henviste til, at ethvert nødlidende menneske skulle kunne påregne at få hjælp.¹⁰³

Heller ikke her er sagen forfulgt yderligere, men uanset udfaldet skal der ikke megen fantasi til at forestille sig den hårde tid det både var og blev for pigen og hendes kommende barn.

7.3. Præstens rolle i indflytningssagerne i Hög-Kävlinge

Det var præsten der var pennefører i Hög-Kävlinge, både i *sockenstämmo-protokollen* og når sagerne blev indklaget. Hvorvidt det også er hans synspunkter, der dominerede, må stå åbent. Man kunne måske snarere se det sådan, at ved præsteskifte skete der ofte en vis nyorganisering eller opstramning af forholdene. Sognestævneprotokollerne findes først fra 1805 for Hög-Kävlinges vedkommende, og den første dækker perioden til og

¹⁰² Hög Kyrkoarkiv, K V : 1, (LLA).

¹⁰³ Sst.

med 1828. Men ”protokollen” er ifølge et forord af pastor Anders Cronsiöe færdigredigeret af ham på grundlag af diverse strøede og uordnede papirer og lølblade, han har kunnet finde i pastoratsarkivet, da han overtog det i 1831. Dvs. han har hovedsageligt samlet papirerne for selv at have en form for regelsamling for sagerne forud for hans tiltrædelse. Derefter sker der ret hurtigt det, at en sag medfører at 1816-1818-reglen om jordejerforsørgelse bliver stadfæstet og konkretiseret. Det skete som nævnt i 1832. Den oprindelige regel var nedfældet forholdsvis kort efter at en anden præst var tiltrådt i 1814.¹⁰⁴

Præsternes rolle som sognenes administratorer og lederer af sognestævnerne m.m. må ikke underkendes. Deres indflydelse var givet stor, men m.h.t. *skattebönderna* i Hög-Kävlinge synes der at have været forholdsvis god overensstemmelse i synet på fattige mellem præsten og sognebeboerne. Ved endnu en indklaget sag fra 1837, hvor man havde nægtet indflytningstilladelse, anførte pastor Cronsiöe:

”Anser jag alltid för orätt, att intaga flera personer, än som i svårare tider kunna påräkna arbetsfortjenst, och sökanden kan ej prestera det försvar, som enligt socken-stämмо-besluten af den 19 maji 1816 och den 29 apr 1832 för inflytnings rätt erfordras”¹⁰⁵

Enhver skulle have et forsvar. I tilfældene Hög og Kävlinge nægtede man som forsamlinger at indtræde i en sådan rolle, selv om netop dette lå bag intentionerne i reglen om, at hvert sogn skulle sørge for sine fattige. Pastor Cronsiöes mening om indflytningssagerne kan derfor være tvetydig. Kunne man ikke påregne arbejdsfortjeneste og havde man ikke noget forsvar, så var man kun et problem for sognet og til ulykke for sig selv. Når det nu ikke var til at formå sognebeboerne til at etablere et egentligt fattigvæsen, ville der ikke være noget lovligt forsvar (*laga försvar*) for mennesker, der havde svært ved at klare dagen og vejen.

¹⁰⁴ Opl. om præsterne og deres embedsperioder er fra *Lunds Stifts Herdaminne* (1959).

¹⁰⁵ Hög Kyrkoarkiv, K V : 1, (LLA).

7.4. *Halmstad-Sireköpinge*

At der ikke er fundet helt så mange sager vedrørende indflytningskontrol fra den første del af perioden for Halmstad og Sireköpings vedkommende beror mest på en tilfældighed, dvs. manglen på efterladte kilder. Men måske er forklaringen tillige den at man i dette pastorat ikke i samme omfang har bekæmpet indflytning med næb og klør, som det vitterligt skete i Hög-Kävlinge. Grunden hertil kunne være at de patroner, der ejede godser og store ejendomme i Halmstad-Sireköpinge har haft et stort ord at skulle have sagt. Da de ejede næsten al bøndergodset i sognene, har det sandsynligvis været muligt for dem at tage de fleste sager i opløbet. På den anden side bliver det derved lidt svært at vurdere om man så blot hindrede indflytninger inden de blev til egentlige sager.

De indflytningssager, der er fundet for Halmstad-Sireköpinge er af de nævnte grunde ofte sager mellem de store jordejere, men det kunne også være uenighed mellem præsten og dermed sognestævnet og en godsejer. Samtidig synes den største lodsejer i hvert sogn at have haft det største ord at skulle have sagt på sognestævnerne. I Halmstad var det som tidligere nævnt ejeren af Duveke og i Sireköpinge ejeren af godset af samme navn.

Forholdsvis kort efter at en ny præst var tiltrådt i Halmstad-Sireköpinge, nemlig i 1827, vedtog forsamlingen det førstnævnte sted et fattigreglement, men det var tillige et regelsæt, der skærpede indflytningskontrollen ved i en del tilfælde at kræve forsamlingens godkendelse før indflytning.¹⁰⁶ Især var reglen møntet på gifte par med børn.

I 1823 havde major Georg von Heidemann på offentlig auktion købt Skinnarp i Halmstad sogn og heraf oprettet *plattgården* Halmstadlund.¹⁰⁷ I marts 1834 gennemgik man mandtals- og skatteskrivningslængderne, og fandt at flere personer var indflyttet på Halmstadlunds jord uden at sognet i overensstemmelse med beslutningen fra 1827 var blevet spurgt.

Ladefogeden fra Halmstadlund mødte på majorens vegne med en fuldmagt i hvilken der blev protesteret mod en indskrænkning i enhver jordejers ret til at antage tjenestefolk eller *torpare*. Hvortil der lakonisk blev bemærket, at det heller ikke var meningen, men at ingen havde indklaget vedtagelsen af 1827-reglerne, hvorfor de altså var gældende for alle.

¹⁰⁶ Pastor Bengt Lindhberg tiltrådte i 1825. *Lund Stifts Herdaminne* (1961).

¹⁰⁷ Dufeke Godsarkiv, J III : 1 (Axelvold).

Der var bl.a. sket det, at en familie med to små børn af von Heideman var blevet opgivet til skatteskrivning, men at deres flytningsattest ikke var blevet modtaget af præsten, og at de derfor ikke var blevet skrevet i *husförhörslängden*. Den nærmere grund var, at ejeren af Halmstadlund ikke ønskede at spørge forsamlingen om tilladelse, og heller ikke ville tilkendegive en forsørgelsespligt. Forsamlingen blev nu spurgt om man ønskede at ophæve bestemmelserne fra 1827, eller om man ville indskærpe deres efterlevelse – selv af ejeren af Halmstadlund – og det sidste skete, men under protest fra Halmstadlund. Det ses ikke, hvorledes det efterfølgende er lykkedes at effektuere reglen.

I 1845 var en senere ladefoged på Halmstadlund død, efterladende sig hustru og fire små børn. Men den flytningsattest, som de havde medbragt fra deres tidligere hjemsgn blev først afleveret til præsten i Halmstad fire dage efter den pågældende ladefogeds død, og derfor ville man ikke godkende indflytningen for enken og børnene. Endnu engang henviste man til 1827-reglerne, men denne gang var problemet at Halmstadlund var udarronderet til en person, der ikke boede i sognet. Vedkommende kunne derfor ikke regnes som jordejer i sognet, og var derfor ikke pligtig at overholde sognets regler. Gennem resolution fra landshövdingeembedet i Malmö blev man pålagt at mantalsskrive enken og børnene på Halmstadlund, men besluttede at efterprøve afgørelsen ved højere instanser.

7.5. Problemer med ejeren af Sireköpinge gods

Sireköpinge gods var eneste lodsejer i Sireköpinge sogn, og det gjorde, at man ikke kunne foretage sig meget på sognestævne, ja knap afholde det, uden tilstedeværelse af baron W. von Schwerin eller en af hans befuldmægtigede. Der er umuligt at udtale sig om, hvorvidt kilderne også er mangelfulde, hvorfor f.eks. det ikke kan dokumenteres, om man i Sireköpinge indførte et regelsæt som Halmstads fra 1827. Et sådant regelsæt kunne måske være uden den store betydning, når der kun var én jordejer, men mange referater fra sognestævner viser, at forsamlingen langt fra altid var enig med denne jordejer – deres egen husbond.

I 1831 var forsamlingen via den kongelige befalingshavende i lenet blevet bedt om at udtale sig om en forsørgelsessag, hvor en tidligere *frälsehemmansåbo* i Tågarp i Sireköpinge sogn havde fremsat påstand om, at han var berettiget til underhold af sognet. Forsamlingens påstand var

derimod, at vedkommende efter 36 års tjeneste under Sireköpinge gods, hvor han var blevet tvunget til at forlade sit *hemman* på grund af alder og svaghed, måtte kunne blive forsørget af den, han havde viet hele sit livs arbejde. Man anførte endvidere, at man selv var fattige og allerede havde mange at forsørge, og at der ikke fandtes noget fattighus i sognet. Et *vanligt undantag* ville for altid befri den gamle mand for at være til belastning for sin ubemidlede næste.¹⁰⁸

Det var samme år man genforhandlede skolelærerens vilkår. Han fik bl.a. tilladelse til for fremtiden at holde skole i sit eget hjem. Grunden var at der ikke længere var så mange åboer i sognet så man kunne holde skole på omgang. Det var i en periode hvor udviklingen i Sireköpinge var stagneret, men efter *laga skiftet* i 1849 solgtes godset og for mange bønder betød det, at de kunne købe deres jord og blive *skattebönder*.¹⁰⁹

Strukturerne ændredes altså drastisk i godssognene, og de ændringer der skete faldt sammen med de nye og fastere regler om organiseringen af fattigvæsenet. Opløsningen af det gamle godssystem synes at være sket med forholdsvis megen hast her, og det er den naturlige forklaring på at også forsørgelsessystemet måtte ændres. Godsernes hidtidige interne socialpolitik kunne belejligt afskaffes eftersom der nu var lovgivning, der helt overlod en sådan til sognefællesskabet.

Efter reglerne i den nye fattiglov fra 1847 skulle der i hvert sogn oprettes en fattigdirektion, og man kunne derfor antage, at det ville betyde en anderledes ordning af fattigvæsenet, men i tilfældet Sireköpinge ses det, at det var godsinspektøren, der var blevet *ordförande* og man kan derfor hævde, at det stadig var godset, der bestemte det meste. Men der var tydeligvis sket en forandring, og der refereres nu mange flere detaljer om vurdering og behandling af de enkelte fattigsager. Det var fattigdirektionen, man efter 1847 henvendte sig til, når man havde behov for hjælp og det var fattigdirektionen, der efterfølgende indstillede de personer, der var fundet værdige til hjælp, til den endelige beslutning på sognestævne. Det var i overensstemmelse med loven, hvorefter en husbond kun havde ansvar så længe, der forelå et ansættelsesforhold. Hvis der havde været et sikkerhedsnet i form af godsforsørgelse eller pensionsforsikring, så var dette sikkerhedsnet nu væk, i og med at godsejeren ikke længere var husbond.

¹⁰⁸ Udtrykket ”mange” er jo relativt, og der er desværre ingen regnskaber for 1830erne, der kan perspektivere udsagnet.

¹⁰⁹ Svensson (2002), s. 7f.

Forøgelsen af fattigbyrderne fra 1847 og fremefter er derfor til dels også et udtryk for at sogneforsørgelsen nu omfattede personer, der tidligere havde været, eller ville være blevet understøttet af godserne. Og som tidligere nævnt overtog *fattigvårdsstyrelsen* husbondretten over disse fattige.

Mantalsskrivning kunne ikke nægtes efter 1847 og indflytningskontrollen skulle derfor synes kun at have været et emne på sogne-stævnerne fra 1788 og til 1847, men i praksis afløstes disse sager blot af diskussioner om, hvilket forsørgelsessted, der var det rigtige. For de implicerede fattige har der ikke været nogen forskel, men forekomsten til trods synes disse sager at være langt mindre i antal end de tidligere sager om indflytningskontrol.

7.6. Diverse foranstaltninger

Der blev ikke etableret hverken sogne- eller fattigmagasinet i nogen af de fem sogne. Emnet blev ellers diskuteret flere gange, men hverken i godssognene eller i selvejersognene mente man sig i stand til at etablere noget sådant. I godssognene var begrundelsen at man var *frälsebönder*, og f.eks. siges det fra Halmstad-Sireköpinge i 1832 at hvis spannmåls-tilgangen i noget år skulle vise sig at overstige behovet i den enkelte husstand, så havde man altid ubetalt landgilde at godtgøre hos sit herskab.¹¹⁰

Svaret fra 1832 var foranlediget af et cirkulære fra biskopseembedet i Lund om netop sognemagasiner. Cirkulæret var igen foranlediget af en forespørgsel fra landshövdingen i Malmöhus län, og i Kävlinge anførte præsten, at hvis en sådan nyttig indretning skulle blive anlagt, ville han selv gå forud med et bidrag – selv om han strengt taget ikke hørte til Kävlinge sogn, men var mandtalsskreven i Hög. Han anførte specifikt, at det ville være en god ting for de fattige, men også at det var en sikkerhed for alle beboere, når svære tider indtraf. Man var ikke i tvivl om nytten og takkede for landshövdingens omsorg, men som tidligere omtalt, mente man ikke at man behøvede en sådan indretning, fordi sognet kun havde tre fattige og klarede sig med reglen om jordejerforsørgelse fra 1816.¹¹¹

¹¹⁰ Sockenstämma i Halmstad den 27. maj 1832. Halmstad Kyrkoarkiv, K I: 1, (LLA).

¹¹¹ Sockenstämma i Kävlinge den 29. april 1832. Kävlinge Kyrkoarkiv, K I: 1, (LLA). Af Skoglund (1992), s. 262f. fremgår det at der i 1829 kun var sognemagasiner i to sogne i Malmöhus län.

I begyndelsen af 1830'erne var der en konkret trussel, der blev taget hånd om alle steder. Det var kolerafaren. Der blev oprettet sundhedsnævn, og der blev vedtaget regelsæt for, hvorledes man skulle forholde sig, hvis sygdommen dukkede op. Det hele blev gentaget 20 år efter. Man udpegede også personer til at vaccinere mod koppesygdommen, og man ansatte *barnmorskor*. Disse emner vil ikke blive behandlet her, fordi de er genstand for en særskilt undersøgelse, men der er i alle de nævnte tilfælde et særligt aspekt omkring de fattiges forhold. Spørgsmålet drejede sig især om betaling for den ene eller anden form for hjælp, fordi virkningen af et nyt tiltag kunne stå og falde med, om man fik de laveste sociale grupper med ind under ordningen eller ej.

Fattighuse er tidligere omtalt, og det var i modsætning til sognemagasin forholdsvis almindeligt i Malmöhus län, hvor 61-80 % af sognene i 1829 havde et større eller mindre fattighus.¹¹² Således også i de fire af sognene i denne undersøgelse. Af bilag II fremgår det at man allerede fra *enskiftet* oprettede kombinerede skole- og fattighuse i Hög og Kävlinge, og at man senere byggede nyt. Et fattighus er også fundet omtalt i godssognet Halmstad, medens det i det tilsvarende Sireköpinge i lange tider blev modarbejdet af baronen på Sireköpinge gods tillige med ønskerne om et skolehus. Først i 1850 kunne de første beboere flytte ind i sognets fattighus der. For Kågeröd har vi hørt, at der allerede i 1600-tallet var sket en donation til fordel for et hospital og de seks personer, der kunne bebo det.

7.7. Sammenfatning

Spørgsmålet om indflytningskontrol er kun undersøgt for fire af sognenes vedkommende. Formålet var dels at se hvorledes den blev udført, og dels at se hvorledes sammenhængen med fattigvæsenets organisering var. Der er derfor ingen problem i at udelade det roteinddelte sogn (Kågeröd), der så at sige udgjorde en mellemform af *fattigvården* i de andre sogne.

Der var nemlig stor overensstemmelse. I sognene med jordejerforsørgelse (Hög-Kävlinge) havde man en skarp indflytningskontrol, der gik helt ud over hvad loven foreskrev. Men lovens bogstav var lidt tvetydigt. Det var dog ikke mere tvetydigt end at sognet utallige gange blev underkendt, når en sag blev ført videre til højere instanser.

¹¹² Skoglund (1992), s. 106f.

I pastoratet med to store godser (Halmstad-Sireköpinge) var de sager, der kan rubriceres som indflytningskontrol, hyppigere forekommende efter at man havde vedtaget et fattigreglement i 1827. Men det skete især efter at en ny ejer af det ene gods følte sin ejendomsret gået for nær. Da viste det sig, at det ikke var til megen nytte at have et reglement, der i teorien skulle gælde for alle. Det var stadig godsejerne, der ejede jorden, og derfor havde det største ord at skulle have sagt. Sogneselvstyret synes at have haft den begrænsning, at det kun kunne fungere optimalt med godsejerens gode vilje.¹¹³

8. Godssogne og selvejersogne og nogle linier i deres *fattigvård*

Der kan trækkes en lige linie fra diverse forhandlinger og indstillinger hos *riksdag* og centrale myndigheder i de stadige bestræbelser på at lovgive omkring fattigvæsenet, og så ned til et slutpunkt, hvor der ses på, hvorledes denne lov blev implementeret lokalt. De store jordejerne ønskede fuld råderet over deres jord og de mennesker, der beboede den og var direkte tilknyttet godset. De ønskede ikke, at man via kommunale institutioner skulle kunne gribe ind i ejendoms- og dispositionsretten, og derfor var deres overordnede ønske en stærkere statslig styring af *fattigvården*. I denne betydning er jordejerne som nævnt lig med godsejerne, men der var en anden slags jordejere også, nemlig *skattebönder* – her også kaldet selvejerbønder. Gennem en stærk kommunal administration ønskede de at styre både *fattigvårdens* organisation, og tilgangen af potentielle fattighjælpsmodtagere.

Denne lidt forenkledte måde at se det på er tjenlig for at efterprøve, hvorledes *fattigvården* udviklede sig under forskellige jordstrukturer. Det er ovenfor konkluderet at strukturer betød mere i vurderingen af *fattigvården*, og at den derfor i højere grad ændredes som følge af strukturændringer end som følge af ny lovgivning. Det er derfor vigtigt at forsøge at konkludere mere præcist omkring 1847-lovens indflydelse.

Forholdene under den rene godsejendom fremgår for så vidt af det forenkledte udsagn ovenfor, men det er også tidligere vist, at dette ændredes nogle steder. Det var ikke blot sådan, at godserne vedblev med at bære ansvaret for deres egne undergivne i social henseende. Det synes man at

¹¹³ Atter må man dog konstatere at kildesituationen ikke er den bedste, men ved ihærdig søgen vil der uden tvivl kunne findes flere sager af forskellig art i Malmöhus Länsarkiv.

have gjort på Knutstorp gods, men på Duveke og Sireköpinge godser synes man tidligt at have vedtaget at dele ansvaret med sine egne *frälsebönder*. Imidlertid var *fattigvården* i Halmstad-Sireköpinge, hvor de to sidstnævnte godssers jord hovedsageligt var beliggende, mere åben og derfor enklere at konkludere noget om. Rotesystemet i Kågeröd sogn gør, at det ikke her har kunnet lade sig gøre at se i hvilket omfang et gods internt lod sine *frälsebönder* være med til at betale for *fattigvården*.

Det er interessant at kunne konstatere, at man i nogle "godssogne" vedtog sit eget fattigreglement præcis i en periode, hvor strukturerne ændredes. Og altså før lovgivningen tilsagde, at man skulle have et sådant reglement. Det skete efter *enskiptet* i Halmstad i 1827, hvor den efterfølgende periode betød en udvidelse af domænejorden i sognet og en tilsvarende indskrænkning af den jord som brugtes af bønder. Og det skete under en tilsvarende jordomlægning i Kågeröd i 1836. For Halmstads vedkommende betød det, at man indførte en fælles *fattigvård*, hvor alle der havde behov for det skulle have hjælp. Men samtidig synes der at være sket en mindre skærpelse med hensyn til at kontrollere indflytninger i sognet. I Kågeröd var fattigreglementet en form for jordejerforørgelse, idet den roteinddeling, man tidligt havde indført, stort set var en inddeling efter godsområde.

I både Halmstad og Kågeröd lykkedes det efter 1847 at bibeholde det meste af det fattigreglement, man havde. Blot ses det at de personer, der havde været forsørget på omgang i Kågeröd, nu blev udakkorderet. Det var dog også blevet mere nødvendigt at man i fællesskab overvejede, hvilke personer, der skulle have understøttelse i Kågeröd, og det er givet et udtryk for, at der i en periode med stor *avhysning* også var et stigende antal jordløse beboere, der ikke var direkte omfattede af godssystemet.

Der er dog en ting, der var klar ifølge loven, og som også godserne måtte forholde sig til. Hvert sogn skulle have en fattigdirektion, dvs. en fælles styrelse. Det var dette, der gjorde, at godserne, og jordejerne i øvrigt, kun delvis kunne hævde deres selvbestemmelsesret.

I det tredje godssogn, Sireköpinge fulgte man til en vis grad udviklingen i Halmstad, men efter at godsets jord blev afhændet overgik jorden i vidt omfang til at blive bøndernes selveje. Da det skete efter 1850 er det en udvikling, der ligger senere end det her omtalte.

De to selvejersogne, Hög og Kävlinge, blev udskiftet tidligt og etablerede også meget tidligt et regelsæt for *fattigvården*. Det var dog ikke et egentligt reglement med detaljerede forskrifter, men en enkel regel, der

lagde problemet ud til hver enkelt jordejer. Kontrollen med hinanden skete gennem en styring af, hvem man tillod at flytte ind i sognet. Det er helt uklart, hvordan man i Hög-Kävlinge efter 1847 kunne undgå at behandle alle forsorgssager i fællesskab. Men man lykkedes her med at bibeholde den gamle jordejerforsørgelse, hvor ikke engang en fælles fattigdirektion synes at have taget stilling til, hvem der skulle have hjælp og hvem ikke.

Alle steder havde man en eller anden form for fattighuse eller fattigstuer, men det synes ikke at have været hovedløsningen noget sted. I selvejersognene var der tidligt tale om at man havde en stue i skolen til brug for enkelte fattige, der ikke havde andre muligheder. I 1834 i Kävlinge og i 1846 i Hög etableredes så egentlige fattighuse, men det var stadig kun med plads til et begrænset antal personer. Mere havde man vel heller ikke brug for, da man jo hævdede at man næsten ingen fattige havde. Beboerne i disse huse må hovedsageligt have haft behov for et sted at bo, men er for det meste blevet forsørget på anden vis end gennem egentlig fattighjælp.

I godssognene var der ikke mange egentlige fattighuse i den tidlige periode, men muligvis gemmer nogle oplysninger om fattigboliger sig under andre forklædninger i de godsejede huse. I Halmstad synes der at have været et egentligt fattighus i 1821, men i Sireköpinge er det ret sikkert, at der intet har været før end i 1850. I Kågeröd er der ikke fundet mange oplysninger om fattighuse, antagelig på grund af roteinddelingen, men man havde fra gammel tid et hospital, og det ses at Knutstorp bygger et nyt i 1861. Samlet må konklusionen for alle fem sogne være, at de fattige hovedsageligt har været indhuset rundt omkring, og antagelig kun få i fattigstuer eller -huse. Samt at den form for bopæl har været en hjælp i sig selv, og ikke et udtryk for hverken udgiftsniveau til fattigvæsenet i sognene eller antallet af fattige.

1847-loven var ikke hovedårsagen til at en sådan nogle steder blev styrket. Årsagen var snarere, at lovgivningen faldt sammen med strukturændringerne under de skånske godser. Derfor var en vis frigørelse for den hævdevundne ret og det medfølgende ansvar nu interessant for godserne, og det er sandsynligvis blevet styrket af, at loven om indflytningskontrol definitivt var ophævet.

9. Fattigvæsenet i perioden 1874-1894

Det har ikke her været meningen at gå dybere ind i behandlingen af den offentlige statistik og grundlaget herfor, men da der forefindes detaljeret statistik over *fattigvården* på sogneniveau for perioden 1874-1894 er det fundet formålstjenligt at forsøge at bruge den som den er, for at se hvilke udsagn det giver for de fem undersøgte sogne.¹¹⁴ Om ikke andet kan et sådant udsagn føre videre til spørgsmål, der kan gøres til genstand for særskilte undersøgelser senere.

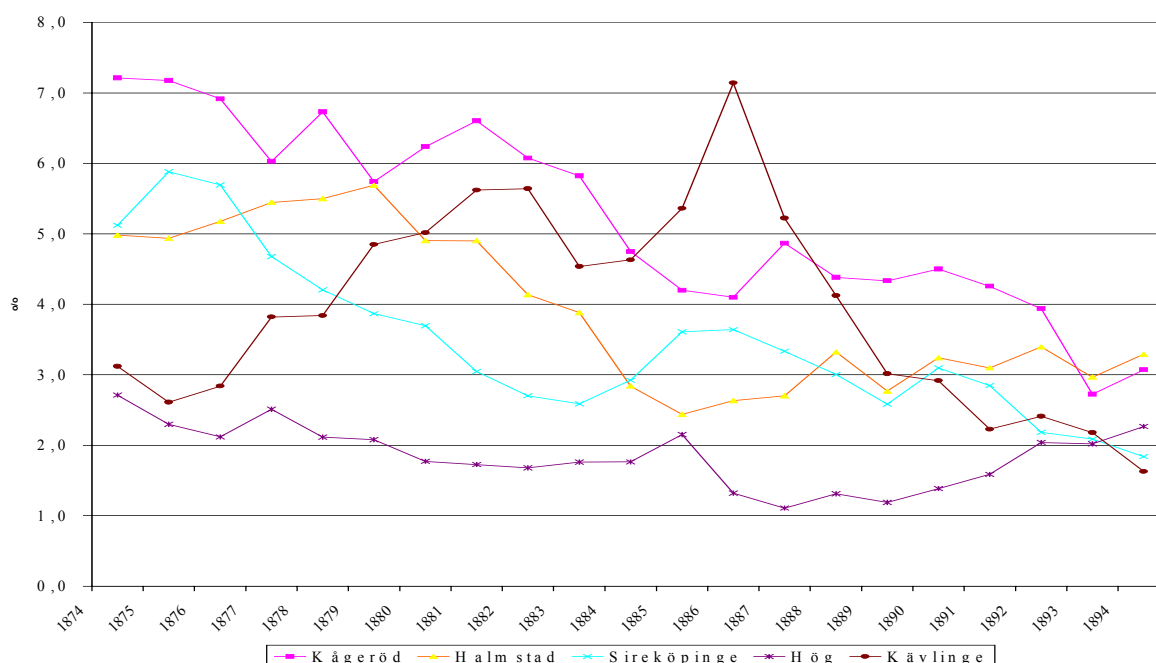
Der skal først ses på nogle udsagn hvor alle fem sogne sammenholdes. Folkemængden er i statistikken anført for hvert sogn pr. den 31. december hvert år. Det er ikke undersøgt hvorledes dette tal fremkommer, men det antages at det betyder mindre når det, som her, bruges til beregninger af den forholdsmæssige udvikling over tid.

Figur 1 viser den procentvise andel fattige af totalbefolkningen pr. sogn. I sogne som Hög og Kävlinge var antallet af fattige, der blev understøttet af sognet, så lave i reelle tal at små ændringer heri let giver voldsomme forskydninger i en beregning. Disse forskydninger kan imidlertid være interessante nok, men bør i så fald undersøges nærmere.

Det er imidlertid interessant at figur 1 understreger at andelen af fattighjælpsmodtagere var størst i de godsstyrede sogne. Det ses i begyndelsen af perioden, men det fremgår også at fattighjælpsmodtagernes andel faldt jævnt i disse sogne. Det kan selvfølgelig have meget at gøre med befolkningssammensætningen i sognene generelt, og dermed indirekte med hvilke grupper der alders- og kønsmæssigt udgjorde størsteparten af fattige.

¹¹⁴ Statistikkerne findes i *BiSOS U* (1874ff), hvor de gengives på flere niveauer. Her er kun brugt sogneniveauet. For hvert år indledes statistikkerne med en samlet beretning. I § 13 i 1871-loven var statistikker påbudt, men praktiske og økonomiske spørgsmål skulle løses før regelsættet for disse den 30. december 1874 kunne fastsættes. Derfor blev begyndelsesåret 1874 og ikke 1871.

Figur 1. Antalet understøttede i procent af den totale befolkning

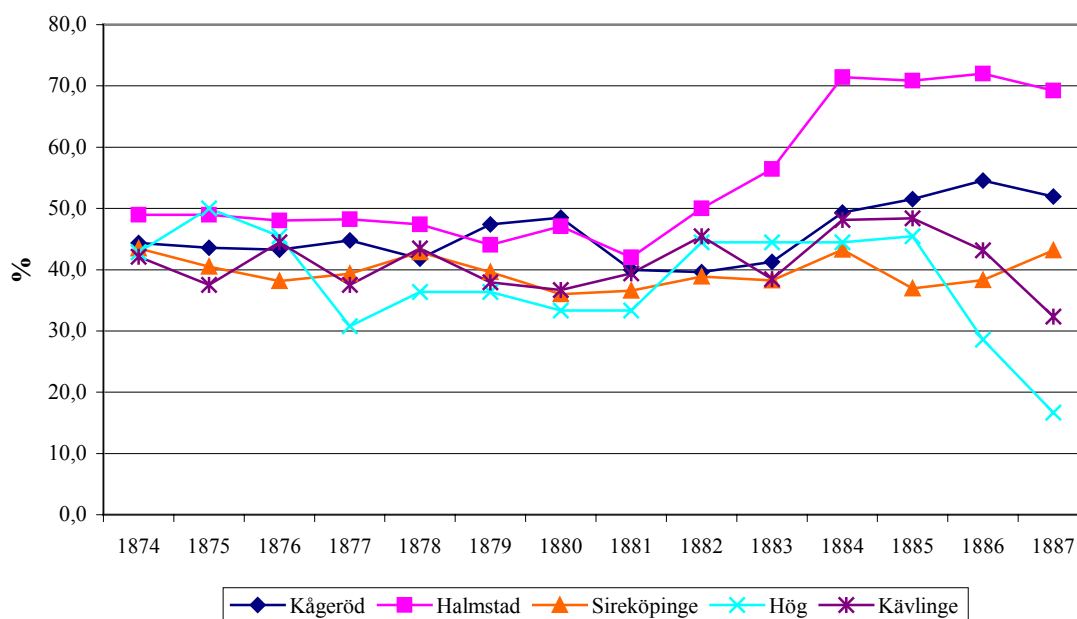

Flere undersøgelser fra perioden 1820 og årtierne efter har vist, at størsteparten af fattige udgjordes af enlige kvinder, dvs. enker og ugifte, og der skal derfor her ses på om det også synes at have været tilfældet i de fem sogne i den sene periode. Der er ikke her muligt at differentiere mellem kvindernes civilstandsstatus og alder, blot mellem de over og under 15 år. Endvidere er det ikke muligt at kønsopdele de fattige efter 1887. Figur 2 viser derfor andelen af kvinder over 15 år af det totale antal fattigunderstøttede for perioden 1874 til 1887.¹¹⁵

Det er endnu mere klart her, at når gruppen af fattigunderstøttede underopdeles spiller tilfældigheder for meget ind, hvor tallene i forvejen er små. Der skal derfor ikke lægges den store betydning i udviklingen for Hög og Kävlinge, men blot konstateres at andelen af understøttede kvinder over 15 år ikke afveg drastisk fra billedet i de andre tre sogne.

¹¹⁵ I *BiSOS U* anføres direkte understøttede børn under 15 år, personer over 15 år opdelt i mænd og kvinder og derefter de børn der hørte med til personerne i den sidstnævnte gruppe. Det er alle disse der her er sammentalt til det totale antal understøttede. Fra 1888 bortfalder opdelingen i køn som nævnt. Endvidere er de indirekte understøttede børn ikke på noget tidspunkt i perioden kønsopdelt.

Figur 2. Antal kvinder af understøttelsenydere

Blot i slutningen af perioden ser der ud til at være en generel nedgang i andelen her. Alle steder udgjorde kvindernes andel mellem 40 og 50 % i begyndelsen af perioden, men for Kågeröd og især Halmstad sker der en drastisk forøgelse. For Halmstads vedkommende efter 1881 og for Kågeröds efter 1883. Udviklingen i Halmstad kræver især at blive undersøgt, men da der er tale om andele skal der ses nærmere på forskydningerne mellem andelene. Tabel 2 viser dette for Halmstads vedkommende.

Fra 1881 til 1882 faldt andelen af understøttede børn drastisk i Halmstad, og efter 1883 var faldet endnu mere drastisk. Undergrupperne af børn giver lidt af forklaringen på udviklingen i tal, men hvad der egentlig skete, dvs. hvorfor situationen ændredes, kan der kun gisnes om. 1881 var der 13 børn i Halmstad, der blev understøttet direkte. Dertil kom otte børn, der blev understøttet via forældre. I 1884 var der kun et barn i hver af disse grupper.

Af andre noter til statistikkerne, og af andre tabeller i *BiSOS U*, ses det at man i 1882 byggede en fattiggård i Halmstad.

Tabel 2. Fattighjælpsmodtagere i Halmstad, procentfordeling på køn

År	Mænd	Kvinder	Børn	Totalt
1874	17.0	48.9	34.1	100.0
1875	17.0	48.9	34.1	100.0
1876	16.0	48.0	36.0	100.0
1877	12.5	48.2	39.3	100.0
1878	12.3	47.4	40.3	100.0
1879	15.2	44.1	40.7	100.0
1880	13.7	47.1	39.2	100.0
1881	16.0	42.0	42.0	100.0
1882	16.7	50.0	33.3	100.0
1883	20.5	56.4	23.1	100.0
1884	21.4	71.4	7.2	100.0
1885	20.8	70.8	8.4	100.0
1886	16.0	72.0	12.0	100.0
1887	15.4	69.2	15.4	100.0

Kilde: BiSOS U, 1874-1887.

I årene forud havde der været anført at sognet havde et fattighus med plads til 20 personer, og der skete ikke ændringer i dette antal selv om fattighuset nu blev betegnet fattiggård.

Det synes heller ikke at have betydet noget for sammensætningen af fattigunderstøttede. For så vidt heller ikke fra 1885 hvor fattiggården rådede over plads til 30 personer. Derimod skete der noget andet i 1882, der må være den direkte årsag til ændringen i det oplyste antal børn der direkte eller indirekte fik fattigunderstøttelse. En privat donation var i 1882 grundlaget for en fond, hvis formål var at underholde børn i sognet. Disse børn blev derefter ikke medtalt i den statistik sognet indsendte.

Halmstad var ikke det eneste sogn af de fem, hvor man etablerede en egentlig fattiggård. Det skete allerede i 1878 i Sireköpinge, hvor man før havde haft et fattighus med plads til 30 personer. I 1878 anføres det at den nye fattiggård havde plads til 50 personer, men året efter og frem til 1887 anføres det kun som 40.¹¹⁶ Fattiggården i Sireköpinge medførte ikke de store forskydninger i andele af understøttede mænd, kvinder og børn, se tabel 3.

¹¹⁶ Emnet fattiggårde synes ikke at have været genstand for særskilte undersøgelser i Sverige. For danske forhold findes der en interessant undersøgelse, der kan inspirere til lignende for svenske forhold, nemlig Wøllekær (1993).

Tabel 3. Fattighjælpsmodtagere i Sireköpinge, procentfordeling på køn

År	Mænd	Kvinder	Børn	Totalt
1874	18.8	43.5	37.7	100.0
1875	20.3	40.5	39.2	100.0
1876	18.4	38.2	43.4	100.0
1877	18.0	39.4	42.6	100.0
1878	19.6	42.9	37.5	100.0
1879	20.8	39.6	39.6	100.0
1880	20.0	36.0	44.0	100.0
1881	19.5	36.6	43.9	100.0
1882	16.7	38.9	44.4	100.0
1883	20.6	38.2	41.2	100.0
1884	16.2	43.3	40.5	100.0
1885	17.4	37.0	45.6	100.0
1886	17.0	38.3	44.7	100.0
1887	15.9	43.2	40.9	100.0

Kilde: BiSOS U, 1874-1887

Derimod fremgik det af figur 1 at fattigunderstøttede i procent af befolkningen i Sireköpinge faldt drastisk, ja allerede var begyndt at falde i 1877. Af samme figur fremgår det at den tilsvarende procent i Halmstad var begyndt at falde fra 1880. Det ser altså i begge tilfælde ud til at andelen af fattigunderstøttede var begyndt at falde forud for etableringen af en fattiggård. Og i begge sogne steg den nævnte andel atter i slutningen af 1880'erne. Stadig ud fra samme figur, så havde det tredje godssogn Kågeröd den højeste andel fattige af alle sognene i det meste af perioden 1874-1894. I lighed med de andre godssogne faldt denne andel i Kågeröd, men uden at man etablerede en egentlig fattiggård. Det betød imidlertid ikke, at man ikke havde lignende indretninger. Frem til 1887 var der to fattighuse med plads til i alt 40 personer i Kågeröd sogn. Fra 1888 var der etableret endnu et med plads til yderligere otte personer.

Antallet af fattighuse i sognene er et interessant afsnit af problemstillingen omkring fattigvæsenet. I det nys nævnte Kågeröd var der i perioden efter udvidelsen i 1888 konstant et lavere antal voksne understøttede, end det som fattighusene kunne rumme. Medregnes de tilhørende børn, altså børn der fik fattighjælp som del af en familie, så overstiger antallet langt det fattighusene kunne rumme. Klientellet understøttedes altså både i og uden for fattighusene, og der har helt sikkert

været børn i begge grupper. Dermed også børn, der voksede op i et fattighus. Det samme gør sig for så vidt gældende for Halmstads vedkommende, men her bortfaldt fra 1889 den andel børn, der blev understøttet via deres familie.

Det betyder to vigtige ting. Punkt et: Via den i 1882 oprettede fond i Halmstad ser det ud til at nogle familier fik et tilskud til deres børn, der vel også kan ses som et indirekte tilskud til hele familiens underhold. Og punkt to: Antal voksne fattighjælpsmodtagere var fra 1888 hele tiden under de 30 personer, der var plads til i fattiggården. De direkte understøttede børn udgjorde i denne perioden 2-4, men det vides ikke, om de var udakkorderede eller om de befandt sig i fattiggården også.¹¹⁷

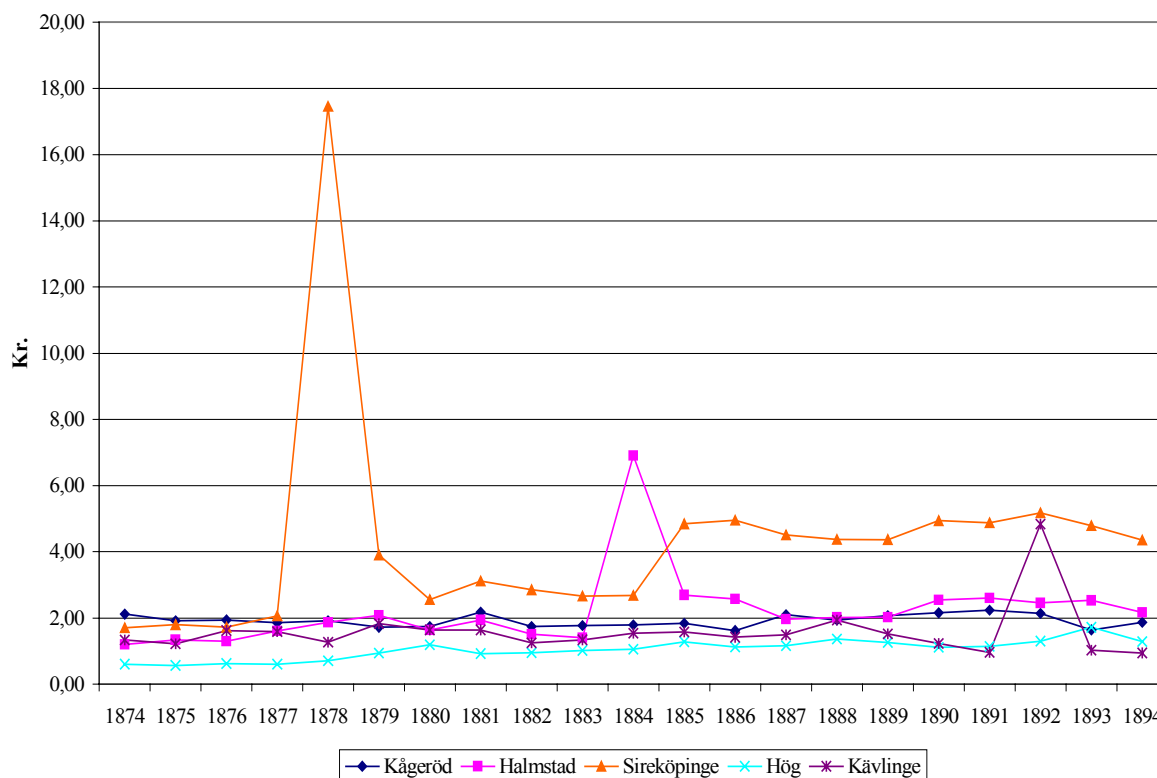
Den offentlige statistik giver også mulighed for at se på udgifterne i kroner for perioden 1874-1894. Her skal man måske om muligt foretage endnu flere kildekritiske undersøgelser for at sikre det korrekte i de opgivne beløb. Men udregnet som et gennemsnitligt beløb pr. indbygger kan det være givende at sammenholde med de øvrige konklusioner ovenfor.

Figur 3 viser den gennemsnitlige udgift til fattigvæsenet pr. indbygger. Det er tydeligt at det kunne koste betragtelige beløb at etablere fattiggårde. Det kan derfor være relevant at se på, hvorledes disse beløb blev fremskaffet, og hvordan forrentningen af eventuelle lån er medtaget på udgiftssiden. Det må af tidsmæssige grunde henvises til senere undersøgelser, ligesom undersøgelsen af en eventuel indtjening via arbejdet på fattiggårdene og dennes sammenhæng med driftsudgifterne. Det er imidlertid tydeligt at det ikke alene var dyrt at etablere en fattiggård. Fattigudgifterne pr. indbygger i årene efter etableringen blev langt fra mindre – tværtimod.

I Kågeröd holdt den gennemsnitlige udgift sig på det mest stabile niveau, dog med en lidt stigende tendens i slutningen af perioden. For selv i det sogn, Hög, hvor udgiften pr. indbygger var lavest, steg udgifterne således at man også her med tiden måtte betale mere end én krone pr. hoved til fattigvæsenet.

¹¹⁷ *BiSOS U* indeholder også oplysninger om antal forsørgede i fattighuse og andet, men da tallene skal granskes kritisk har det p.t. ikke været muligt at inddrage disse tal.

Figur 3. Fattigudgifter per indbygger

9.1. Sammenfatning

Der var flest fattighjælpsmodtagere i de godsstyrede sogne. Private donationer til fordel for børn og oprettelse af fattiggårde ses tydeligt i det indberettede antal af fattige. Andelene mellem mænd, kvinder og børn forskydes derfor tilsvarende, men generelt er det alle steder sådan, at kvinderne udgjorde omkring halvdelen af fattighjælps-modtagerne, når der ses på fordelingen i de tre grupper.

Det er derimod uklart om fattiggårdene blev etableret som en forgænger for alderdomshjem, eller en form for arbejdsanstalter, og derfor kan indvirkningen på antallene af fattighjælpsmodtagere kun vanskeligt tolkes. Ser man på andelen af fattighjælpsmodtagere var de begyndt at falde forud for oprettelsen af fattiggårdene. Man skulle derfor ikke synes at det kan have været et stigende fattigproblem, der medførte nyindretningen. Men fra slutningen af 1880'erne steg andelen fattige atter, så hvis fattiggårde skulle modvirke antallet af fattige, havde det ikke den tidsigtede virkning.

10. Konklusion

De fem sogne, der indgår i undersøgelsen her, var alle opsatte på at bekæmpe tiggeri i hele perioden. Kontrol var man også tidligt indstillet på, og derfor synes den indflytningskontrol, det var lovligt at etablere fra 1788 til 1847, nogle steder at have været et vigtigt hovedemne i styrelsen af fattigvæsenet. Derimod er der ikke tegn på at man har brugt *kringgång* særligt meget, men muligheden var dog nævnt i selvejersognenes reglement fra 1850.

Fattigforsorgen i Hög-Kävlinge (selvejersognene) synes at have været næsten ikke eksisterende, men det er ret tvivlsomt om det var fordi det var lykkedes at holde potentielle fattige ude af sognet; om det var sådan at nogle af sognebeboerne led nød uden at få hjælp, eller om det var fordi omsorgen var uddelegeret og derfor ikke har aflejret sig i kilderne. Den præst der virkede i sognene i perioden inden fattigforordningen af 1847, synes mest at have hældet til årsag nummer to – at man var uvillig til at yde noget til fattigforsorg. Da man, tvunget af den nye lov, opstillede et reglement for fattigvæsenet i de to sogne i 1850, var det en beslutning om, hvorledes man ville gøre, hvis problemet overhovedet blev aktuelt. Derimod var der ingen regel for, hvilke krav en fattig skulle opfylde for at blive bedømt som trængende til hjælp fra enten Hög eller Kävlinge sogn.

I Halmstad-Sireköpinge (fæstesognene) havde man gammel tradition for et ordnet fattigvæsen. Måske var det sket under indflydelse af de to store godser, Duveke og Sireköpinge, der i begyndelsen af perioden ejede så godt som al jordejendom i sognene. Godsernes politik med sociale foranstaltninger var et led i ønskerne om en effektiv godsdrift, og der har givet fundet en vis afvejning sted m.h.t. godsets forsørgelsespligter og de fælles afgifter, der kunne pålægges bønderne. Et fast årligt sammenskud blev med tiden ændret til en egentlig fattigskat baseret på de fællesudgifter, der var nødvendige til fattigvæsenet. Tyve år før den egentlige fattigforordning i 1847 havde man i Halmstad-Sireköpinge et reglement, der stort set opfyldte de senere krav i loven. Alligevel dannede 1847 et skel i udgifterne til fattigvæsenet, der efterfølgende steg betragteligt. Omlægning og stærk kommercialisering af godsdriften betød mere for både ydere og nydere end loven gjorde.

Strukturelle forhold betød således mest for organiseringen af fattigvæsenet. Godsernes egen socialpolitik afvejedes med og mod deres bønders økonomiske forhold. Men i selvejersognene synes den enkeltes

økonomiske hensyn at have været styrende for deres indstilling til fattige og fattigforsorg.

Det femte sogn, Kågeröd, bekræfter konklusionerne fra de to pastorater, og det mønster, der kunne ses tidligt og omkring 1847, genfindes efter 1871. Godssognene havde den største andel fattige, men det var dog en forskel, der til dels udjævnedes over tid.

Hele perioden igennem har det generelle billede, så godt det nu lod sig etablere, været at enlige kvinder og børn udgjorde majoriteten af fattighjælpsmodtagerne. Kvinderne kunne være ugifte. De kunne være enker. Det formodes at de kunne være både unge og gamle, men overvægten har nok været på de sidste. Det er interessant at kunne konstatere, at dette kun i ringe grad var en del af diskussionerne, når man ønskede at forbedre fattigvæsenet. Mest hører man i disse tilfælde om den mandlige arbejdskraft, og da man strammede lovgivningen i 1871 var det dem man rettede stramningen imod. Det skulle ikke være en obligatorisk ret at modtage fattighjælp, når man var i stand til at tjene noget til eget underhold. Til en vis grad rettede man skytset mod en fordom i stedet for mod en realitet. Det har givet spillet ind, at man først nogle år efter havde så fyldestgørende statistikker, at det var muligt at handle på en reel baggrund.

Kilder og litteratur

A. Kilder

Landsarkivet i Lund

Knutstorp Godsarkiv:

Diverse vedrørende kirke og fattigvæsen

Sireköpinge Godsarkiv

Halmstad Kyrkoarkiv:

K I : 1, 1785-1857, Sockenstämmans protokoll och handlingar

Hög Kyrkoarkiv:

K I : 1, 1805-1828, Sockenstämmans protokoll och handlingar

K I : 3, 1837-1852, Sockenstämmans protokoll och handlingar

K V : 1, 1834-1846, Övriga nämnders protokoll och handlingar

Kågeröd Kyrkoarkiv:

K I : 1, 1702 (1765)-1861, Sockenstämmans protokoll och handlingar

K I : 2, 1805-1833, Sockenstämmans protokoll och handlingar

K I : 3-4, 1834-50, 1850-1861, do.

Kävlinge Kyrkoarkiv:

K I : 1, 1830-1836, Sockenstämmans protokoll och handlingar

K I : 2, 1837-1854, Sockenstämmans protokoll och handlingar

N I : 1, 1822-1882, Visitationsprotokol

Axelvold gods

Duveke Godsarkiv:

J III : 1, 1768-1878, Diverse handlingar

J III : 4, 1816-1876, Diverse korrespondance

Skånes Demografiska Databas, Ekonomisk-Historiska Institutionen, Lund
Universitet

B. Litteratur

- Arner, Anders: *Svenska kyrkans ställning till frågan om de fattigas vård under 1800-talet*. Lund 1923.
- Banggaard, Grethe: Menneskelig springflod og kommunal økonomi. Metodiske overvejelser ved undersøgelser af levevilkårene for den danske landbounderklasse i første halvdel af 1800-tallet. *Fortid og Nutid* maj 1997, s. 83-105.
- Banggaard, Grethe: *Til gavn eller til skade. Landbounderklassens vilkår under den kraftige befolkningstilvækst i perioden 1801-1845, belyst ved en undersøgelse af udvalgte fynske sogne*. Odense 1998.
- Banggaard, Grethe: *Befolkningsfremmende foranstaltninger og faldende børnedødelighed. Danmark ca. 1750-1850*. (Ph.d.-afhandling under udgivelse. Odense 2002a).
- Banggaard, Grethe: Sygdom og Sundhed: *Offentlige indgreb og deres virkninger i Sydsverige, ca. 1750-1894*. Lund Papers in Economic History 76. Lund 2002b.
- Bengtsson, Tommy & Martin Dribe: *Economy and Demography in Western Scania, Sweden, 1650-1900*. Working Paper Series no 10. Department of Economic History, Lund 1997.
- Bergström, Carin: *Lantprästen. Prästens funktion i det agrara samhället 1720-1800*. Nordiska museets handlingar 110, Kristianstad 1991.
- BiSOS (Bidrag till Svensk Offentlig Statistik) U: *Kommunernas fattigvård och finanser 1874-1894*. Stockholm (1874-1894).
- Biskopsvisitationer i Skåne 1698-1880*. Landsarkivets i Lund skriftserie 5, 1995.
- Broomé, Gustaf: *Om svenska allmänna fattigvårdslagstiftningen*. Lund 1856.
- Bäck, Kalle: Anmäle till Christina Gerger (1992). *Historisk tidskrift* 113, Stockholm 1993, s. 448-453.
- Dansk och svensk fattigvårdslag. En jämförelse. *Fattigvård och folkförsäkring*. Skriftserie utgifne af Centralförbundets för socialt arbete fattigvårdskommitté. N:o 1. Stockholm 1905.
- Dribe, Martin: *Leaving Home in a Peasant Society. Economic Fluctuations, Household Dynamics and Youth Migration in southern Sweden, 1829-1866*. Södertälje 2000.
- Frohnert, Pär: *Kronans skatter och bondens bröd. Den lokala förvaltningen och bönderna i Sverige 1719-1775*. Lund 1993.

- Gerger, Christina: *Där Nöden var som störst. Een studie af fattigdom och fattigvård i en smålandsk landsbygdssocken 1815-1935 (eg. 1835-1915)*. Stockholm 1992.
- Gustafsson, Harald: Bland grevar och afskedade soldater. Sockensjälvstyrelse på 1840-talet. *Historisk tidskrift* 106, Stockholm 1986, s. 484-501.
- Hernmark, G.: Om hemortsrätt och godtgörelse för fattigvård. *Fattigvård och folkförsäkring*. Skriftserie utgifne af Centralförbundets för socialt arbete fattigvårdskommitté. N:o 11. Stockholm 1906.
- Jeppsson, Gert: Hospital och huvudgård. Adelsdonationer under 1500- och 1600-talen. *Skånska godsmiljöer*. Skånes hembygdsförbund, Årsbok 2001, s. 81-104.
- Jørgensen, Harald: *Studier over det offentlige fattigvæsens historiske udvikling i Danmark i det 19. Aarhundrede*. København 1940.
- Kungl. Maj:ts Nådiga Förordning angående Fattigvården i Riket. Gifwen Stockholms Slott den 25. maj 1847. Svensk författningssamling 1847, no 23.
- Lext, Gösta: *Mantalsskrivningen i Sverige före 1860*. Göteborg 1987.
- Lindstedt, G.: Översikt över den svenska fattigvårdens historia intill Kungl. förordningen angående fattigvården den 9. juni 1871. *Fattigvårdslagsstiftningskommitténs betänkanden II : 2*. Stockholm 1915.
- Losman, Beata: *Kvinnor, män och barn på 1800-talets svenska landsbygd*. Göteborg 1986.
- Lundh, Christer & Mats Olsson: Godsens bönder och ålderdomen. *Skånska godsmiljöer*. Skånes hembygdsförbund, Årsbok 2001, s. 117-133.
- Lundh, Christer & Mats Olsson: The appearance of Leasing Contracts in Scandinavia. Tenancy Contracts in Scania from the Middle Ages to the Nineteenth Century. *Emergency and early development of lease holding in the European countryside during the Middle Ages* (udgives 2003).
- Lundsjö, Olle: *Fattigdomen på den svenska landsbygden under 1800-talet*. Stockholm 1975.
- Lunds Stifts Herdaminne*, bd. 7, Lund 1959, bd. 8, Lund 1961.
- Montgomery, Arthur: *Svensk socialpolitik under 1800-talet*. Stockholm 1934.
- Morell, Mats: *Studier i den svenska livsmedelskonsumtionens historia. Hospitalshjonens livsmedelskonsumtion 1621-1872*. Uppsala Studies

- in Economic History 19. Department of Economic History, Uppsala 1989.
- Olofsson, Jonas: *Arbetslöshetsfrågan i historisk belysning. En diskussion om arbetslöshet och social politik i Sverige 1830-1920*. Lund Studies in Economic History 6, Department of Economic History, Lund 1996.
- Olsson, Mats: *Storgodsdrift. Godsekonomi och arbetsorganisation i Skåne från dansk tid till mitten av 1800-talet*. Lund 2002.
- Reuterswärd, Elisabeth: *Ett massmedium för folket. Studier i allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle*. Lund 2001.
- Skoglund, Anna-Maria: *Fattigvården på den svenska landsbygden år 1829*. Rapport i Socialt arbete nr. 58. Stockholms universitet – Socialhögskolan, Stockholm 1992.
- Sköld, Peter: The birth of population statistics in Sweden. Paper presented at the 14th Nordic Demographic symposium – NORDIC 2001, Tjøme, Norway, 3-5 May 2001.
- Stål, Rolf: *De fattige. En sociologisk studie av det ökade antalet fattigvårdsdeltagare under 1820-talet*. Uppsala 1974.
- Svensson, Henrik: Själv mord och brända gårdar. Mytbildning kring skifte och avhysning. Exemplet Borrestad 1848. *Skånska godsmiljöer*. Skånes hembygdsförbund, Årsbok 2001, s. 53-68.
- Svensson, Patrick: *Agrara entreprenörer. Böndernas roll i omvandlingen av det skånska jordbruket 1800-1870*. Lund 2001.
- Svensson, Patrick: Intergenerational social mobility in preindustrial Sweden. Paper presented at the fourth ESSH-conference, The Hague 2002.
- Söderberg, Johan: *Agrar fattigdom i Sydsverige under 1800-talet*. Stockholm 1978.
- Söderlind, Ingrid & Eva Silvén: *Fattigvård eller tvångsarbete? Om de egendomslösas levnadsförhållanden under 1700-talet*. Arkivet för folkets historia. Stockholm 1973.
- Quiding, N.H.: *Svenskt Allmänt Författningsregister för tiden från år 1522 till och med år 1862*. Stockholm 1865.
- Underdånigt betänkande, med dertill hörande handlingar, angående Fattigvården i Riket, utom Stockholms Stad, jemte därmed sammenhang egande ämnen*. Stockholm 1839. [”1839-betänkningen”].
- Underdånigt Betänkande, med Förslag till Förordning angående Fattigvården i riket m.m.* Stockholm 1871. [”1871-betänkningen”].

Winberg, Christer: *Folkökning och proletarisering. Kring den sociala strukturomvandlingen på Sveriges landsbygd under den agrara revolutionen*. Göteborg 1975.

Wøllekær, Johnny: *Fattiggårdene på Fyn*. København 1993.

Bilag 1: Nogle eksempler på fattig- og indflytningssager fra fem skånske sogne¹¹⁸

Hög

*Afgørelse fra Landskancelliet den 6. december 1834*¹¹⁹

Pigen Inger Andersdotter fra Högs sogn var gravid og den 9. november havde *ledamöterna* i Högs församling ved sognestævne vægret sig ved at anskaffe hende husværelse, hvilket hun ikke formåede selv p.gr.af sin tilstand. De sidste to år havde hun haft tjeneste i Högs sogn og været skatteskrevet der.

Af landskancelliets afgørelse viser det sig at pigen havde sat sin kiste i “fattighuset”, men sognemændene havde låst døren, så hun ikke fik adgang. Det bliver skarpt kritiseret at man handler således mod en værgeløs gravid kvinde, og hvis man ikke godvilligt sørger for hende, og præsten ikke evner at få dem til det, så skal hun indsættes i fattighuset med kronofogedens hjælp. Der henvises til at ethvert nødlidende menneske skal kunne påregne hjælp.

*Afgørelse fra Kongl. Maj:ts Rikets Kammerkollegii den 28. januar 1835*¹²⁰

Sagen drejer sig om enken Malena Larsdotter [født den 24. juni 1771 i Stenkyrka, død den 15. maj 1847 i Hög]. Hun var enke efter afdøde soldat Hans Örlin og havde forud boet i Högs församling, men var blevet nægtet til at blive, da hun var udskrevet derfra til Kjells-Nöbbelevs församling, hvor hun dog aldrig havde opholdt sig andet som omkringvandrende. M.L. havde heller ikke tilmeldt sig i Kjells-Nöbbelev, hun var aldersstegen og uden mulighed for at forsørge sig selv. Selv om hun ikke var skatteskreven havde hun alligevel i flere år haft sin egentlige levevis i Hög sogn og havde arbejdet der. Afgørelsen lød på at man ikke mente at der skulle ændres i den beslutning, der var afsagt af den befalingshavende i Malmöhus Län hvorefter hu ifølge frd. af 5. dec. 1788 var berettiget til at blive i Högs

¹¹⁸ Hvor overskriften “Sognestævne i ... den ...” bruges, er det refererede fra “Sockenstämmans protokoll och handlingar” i det pågældende kirkearkiv på Landsarkivet i Lund. Når andre kilder er benyttet, bemærkes det specifikt ved hvert notat.

¹¹⁹ Hög Kyrkoarkiv, K V : 1, (LLA).

¹²⁰ Sst.

sogn, der skulle forsyne hende med det nødvendige til livets ophold i det omfang hun ikke selv formåede at forsørge sig. Pastorseembedet skulle sørge for at man ikke forsøgte at gøre ændringer i dette.

Men man klagede videre, og præsten forfattede en klage over kammerkollegiets afgørelse. Efter at være modtaget af Ecclesiastisk Expeditionen af kongl. Maj:ts Cancelli den 18. august 1835, gaves en kongelig befaling, dateret Sockholms Slott den 19. marts 1836, underskrevet "Carl Johan". Heri refereres sagen, bl.a. at det ikke har kunnet vises at Malena Latsdotter har været indtaget i Kjell Nöbbelövs församling (En kaptajn og en anden person havde bevidnet at hun aldrig havde været mandtalsskreven i Högs sogn). Kjell Nöbbelövs församling var også blevet hørt og her forkalrer man at man ikke mente at M.L. hørte dertil, men alligevel havde man i den tid sagen var kørt underholdt hende, og mente så at Högs sogns skulle erstatte dette. Afgørelsen er endnu engang at der ikke skal ændres i den oprindelige afgørelse, men erstatningspåstanden kunne ikke opfyldes.

Afgørelse fra Landskancelliet den 15. december 1835¹²¹

Regimentsberidder N.P. Hellberg [på gård nr 3 i Hög] havde klaget over at Hög sogn ikke ville overtage forsørgelsen af *drängen* Åke Andersson Fällmann, der i flere år havde været syg og behandlet på Hellbergs regning. Landskancelliet henviste til Högs sognebestemmelser af 12. april 1818 og 29. april 1832, og ifølge *legostadgan* var det sådan, at en husbond var forpligtet til at tage sig af sine tjenestehjon. Det kunne imidlertid ikke bestrides at Åke Andersson først var indgået i klagerens tjeneste i 1829 i en alder af 33 år, og først efter et års tid var blevet anfaldet af gigtskygdom, som siden havde gjort ham ude af stand til at arbejde. Hellberg havde hele tiden sørget for hans pleje, og adskillige gange indlagt ham på lenslazarettet for egen regning, men der var ike sket nogen forbedring i Åke Anderssons tilstand. Klageren mente derfor at han havde opfyldt sine pligter. Den kongelige befalingshavende henviste til loven af 5. december 1788 hvorefter Högs församling var forpligtet til at drage omsorg for drengen sålænge han havde behov derfor. Det blev pålagt præsten at drage omsorg for det, og det siges direkte at de tidligere sognestævnebeslutninger [om jordejerforsørgelse] sættes ud af kraft i denne sag.

¹²¹ Sst.

[Sagen er meget omfangsrig, bl.a. et 15 siders bevidnet brev fra Hellberg af 27. juni 1836 (en klage over pastor Cronsioe) heri siges det bl.a. at det går "hemlighetsfullt till med fattigvården i församlingen". Derefter et 7½ sider langt indlæg fra Cronsioe, der påpeger at Åke Andersson ikke har gift, men venerisk syge, og henviser til at drengen i så fald skal indlægges på lazarettet eller et særligt kurhus. Og dermed uden betaling fra församlingen. Præsten anfører at aldrig "från urminnes tider tillbaka" er nogen af den tjenende klasse faldet sognet til byrde. Herefter et utal af attester i sagen, der åbenbart har sat sindene i kog. Der er vidneudsagn og m.m. Både præsten og Hellberg skriver åbenbart på et tidspunkt til kongen, hvorfra det fastslås at den tidligere afgørelse er korrekt. Sognet skal tage sig af drengen.]

Den 27. oktober 1837 skriver Cronsioe et notat til *bystämman* i Hög, hvor han beskriver hvorledes hjælpen til Åke Andersson Fällmann skal organiseres ifølge det, der er sognet pålagt.

1. Da der allerede er indtaget kvindfolk i fattigstuen nr. 1, og da der mangler kakkelovn i nr. 2, så bör Fällmann inakkorderes med varmt husværelse med sengested hos nogle husmandsfolk og for sognets regning. I sygdomstilfælde skulle han plejes samme sted.
2. Da sygdommen ellers ikke var en hindring skulle Fällmann selv forsørge sig ved arbejde og gå sognemændene til hånde på anfordring.
3. Da den tydelige ordlyd i kongl. maj:ts afgørelse var at församlingen i fællesskab skulle forsørge sine fattige, og da ingen derfor – som det forud var sket – måtte unddrage sig, så skulle omkostningerne for indakkorderingen fordeles på alle og enhver, såvel jordejere, som jordindehavere. Oldermannen skulle administrere det.
4. Hvis Fällmann skulle blive syg og derfor ude af stand til at arbejde og forsørge sig, så skulle sognemændene, hvortil præsten regnede alle, også boställsinnehafvarne, i rækkefølge og efter nummer at sørge for ham. [Det er nøje beskrevet hvordan]

For øvrigt gør præsten opmærksom på at den lille fattigkasse ikke kan bruges i dette tilfælde. Hovedbegrundelsen er at mange i sognet aldrig bidrager til kassen, og de skulle ikke gå fri nu.

Sognestævne i Hög ca. august 1846

Angående forsørgelsen af *drängen* Pehr Andersson, der var mandtalsskreven på nr. 17 i Hög fra 1840, men samme år forlod han sin

tjeneste der og tog ophold hos sin moder i Toarp af Saxtorphs församling. Han havde ikke skaffet sig noget *skydd*, eller var blevet mandtalsskreven noget sted. Således hørte han stadig til Högs församling, der var det sidste mandtalsskrevne sted. Hans befandt sig nu i usle omstændigheder [dette er skrevet i V. Karaby den 4. august 1846], men han er træg til arbejde og har desuden længe været besværet af en sygdom i foden. Saxtorphs församling vil ikke give ham understøttelse, idet man påberåber sig, at han må vende sig til det sogn, hvor han sidst var mantalsskreven. Hvis man i Hög ikke vil understøtte drengen vil sagen blive forelagt den kongelige befalingshavende i lenet. [Der ses ikke videre i denne sag].

Sognestævne i Hög den 23. januar 1848

Husmanden på nr. 2, Pehr Åkessons, underhold diskuteredes da det nu var umuligt for ham at fortjene noget selv. Det blev ham tilladt at gå omkring hos *åboerne* nummer efter nummer, én dag pr. ottendedel, og med forpligtelse til at udføre det arbejde, der blev ham pålagt, hvorefter han kunne få mad hvert sted.

Sognestævne i Hög den 6. februar 1848

- Husmanden Sven Abrahamsson havde henvendt sig til præsten om et bidrag til sit ophold. Man mente ikke at kunne nægte ham det, og efter at *Fattigvårdens Ledamöter* havde gjort en nøjagtig optegnelse over samtlige af hans løse egendele bevidnede hen med sin underskrift at det fremover tilhørte sognet, medens brugsretten tilkom ham i resten af hans levetid. [der er noget uklart her for der siges intet om den hjælp han i givet fald skulle have]
- Den fraskilte hustru Elsa Andersdotter fik “ej heller” sin ansøgning om noget tørv fra fattighusets forråd beviljet [sic!]. Da Burdetts [?] hushold, der boede væg til væg med hende, fyrede op ved behov, anså man at E.A. derved “tillika och tillräckligen betjenad”. [Se endvidere neden for om sandsynligvis samme kvinde.]

Sognestævne i Hög den 14. december 1851

Fattighjonet Elsa Andersdotter i sognets fattighus havde anmeldt, at det ved sognestævne sidstledne 30. november til hende bestemte understøttelse af 5 sk. rgds. om dagen, var altfor utilstrækkeligt da prisen på så vel brød som andre fødeemner var steget betydeligt. Hun ansøgte om at få sit underhold enten øget eller også få det på samme måde som hun før havde fået. [Det

anføres ikke, hvad det var]. Tiden var dog så fremskreden og så få var til stede, at spørgsmålet udsattes til bystævnet den følgende tirsdag. Ref. herfra følger umiddelbart.

Man skulle så overveje den bedste måde for Elsa Andersdotters fremtidige underhold. Følgende overenskomst, der samtidig ophævede den af 30. november, blev lavet:

1. Bemeldte fattighjon skulle underholdes af sognet omgangsvis på den måde at hver ottendedels *hemman* påføres en dags underhold, som leveres med 1 pund brød samt anden nødvendig mad.
2. Om, efter hemmantalet, underholdet ikke “går jemnt ut på dagen, fyllas detta vid nästa omgång” [?].
3. Maden sendes hjem til fattighjonet, men skulle underholdsgiveren enten ville tage fattighjonet hjem til sig for at undertiden arbejde for ham eller også sende hende arbejde, stod dette ham frit.
4. Denne anordning tager sin begyndelse den følgende mandag den 22. og begynder på nr. 15.
5. Liste, efter hvilke underholdet skal udgå, oprettes af byens oldermænd med bistand af fattigvårdsstyrelsen.
6. Denne liste går fra nummer til nummer i den tur og orden som hidtil har været fulgt og afsendes af den, hvis hvilken turen står til næste, men senest en dag førend turen begynder hos den sidstnævnte, med påtegning af både den dag hvor turen begyndte hos afsenderen og den, den afsluttedes.
7. I den indeværende uge skulle hjonet have 1 pund brød og 5 sk rgds om dagen, hvortil omkostningen skulle tages af forsamlingens fattigkasse.

Kävlinge

Sognestævne i Kävlinge den 6. august 1820

Angående fattigunderstøttelse til enken Kjersti Månsdotter, som på grund af alder og fattigdom ikke længere formåede at klare sig selv og sit ophold. Forsamlingens *ledamöter* besluttede da at hun i sin livstid årligt skulle have tre tunnor korn, regnet efter *markegångspris*, sådan at en fjerdedel tildeltes hende hvert kvarte år. Vilkårene var, at hvad der fandtes efter hende skulle

tilfalde ”Kjeflinge sogns Fattigkasse”, og efter hendes død sælges på auktion.

Sognestævne i Kävlinge den 6. maj 1831 og efterfølgende sagsgang

Åboen Per Åkasson skulle ifølge beslutning drage omsorg for husmand Jöns Perssons enke Bengta Johansdotter (BJ), som i flere år havde boet og været skatteskreven ved samme hemman, på hvis grund hun havde haft hus. Hun var alderstegen og utfattig og formåede ikke at bidrage til sit ophold. Per Åkasson (PÅ) vægrede sig ved at hjælpe med penge eller spannmål. Han havde ikke tilladt enken for bestandig at bo på hans hemman, men derimod flere gange tilsagt hende at flytte. PÅ stod ikke i noget slægtsskabsforhold til hende. Det hus BJ boede i havde allerede før enskiftet ligget på bygaden, og derfor resolverede landshövdingeembedet at PÅ ”gemensamt med församlingens övriga åboer bemälta enkes vård och underhåll bekosta” (den 30. november 1833).

I nogle af sagsakterne fra præsten (2. februar 1833 og 29. oktober 1833) siges det at PÅ tiltrådte nr. 14 for 10 eller 11 år siden, og det hus, som var beboet af Jöns Pehrssons hushold, må da enten have tilhørt ham eller PÅ. Præsten spørger hvorfor PÅ ikke blot lod huset nedrive ved overdragelsen og mener at han driver *gäckeri* med beslutningen af 19. maj 1816 ved at tillade det nævnte hushold at blive boende. Der henvises til at PÅ to gange tidligere har brudt 1816-bestemmelsen og har måttet bøde 16 rd. 32 sk. bco. til sognets fattigkasse. Men hvis han både betaler bøde nu igen og yderligere 10 rd. som er de omkostninger, hvan har påført sognet og præsten ved sagendet, så vil sognet overtage Bengtas underhold og han skal ikke få mere med sagen at gøre.

Åboerne på nr. 5 og 7, Sven Pehrsson og Påhl Bengtsson, attesterer den 15. oktober 1833 at PÅ mod overenskomsten af 1816 to gange har tilladt folk at indflytte uden at høre sognet først. Det drejer sig om husmændene Påhl Jönsson og Nils Nilsson.

PÅs svar af 17. oktober 1833: Han synes at det er et lidet gennemtænkt påfund, at han helt alene skal forsørge enken BJ, der ikke i nogen henseende er mere pårørende til ham end til nogen anden af sognemændene, der påstår at ingen kan eje noget hus eller antage nogen forsvarsløs person, uden församlingens bifald. Dette kan ikke henføres til ham og det gamle *bofälliga* hus enken bebor, da det var opført på almen gadeplads før byens enskiftning og derved tilfældigt kommet til at befinde sig på hans hemmans *ägoplan* – med bymændenes vidende. Da han nu ikke

kan fremvise en tilladelse for dette fattighjon, men på den anden side længe har ønsket at få sin *ägoplan* ren og ufredet (vil borttage huset og dets ”bohags stumper”) så håber han, at han kan slippe for at have mere med dette sognets fattighjon at gøre. Han vil også gerne have dækket sine omkostninger, der beløber sig til 50 rdl. [ungefær det samme som de tre gange 16 rdl. 32 sk!].

[Sagen er betydelig mere omfattende, men det resterende er sognestævnets procedure fejl undervejs der forsinker det hele m.m.]

Sognestævne i Kävlinge den 12. maj 1833

Angående modstand mod at en tidligere straffet får plads. Annexhemmansåbo Lars Truelsson (LT) havde fra ”Correctionsanstalten” rekvireret correctionist nr. 20, Ola Brask, til at arbejde for sig mod 13 rdl. 16 sk. bco. i årlig løn. Ifølge bevis, udstedt af kommandantembedet og kronofoged Ohlsson, var LT berettiget hertil. Ola Brask havde en gang før været straffet for tyveri, sidst var han taget i forvaring den 7. august 1832 og havde under sit ophold hele tiden forholdt sig tyst og stille. Man anså det for fordelagtigt for ham at få pladsen, men han kunne flytte derfra til almindelig flyttetid.

Sognemændene i Kävlinge var utilfredse med beslutningen. I et brev fra pastor Cronsiö af 10. juni 1833 siger han at LT have man egentlig ikke noget imod, men for hans medfødte ligegyldigheds skyld, var han mindre end nogen anden egnet til opsynet med en forhenværende *brottsling*. Forøvrigt da stedets foged havde afgivet bevis for at LT som arrendator brugte annexhemmanet nr. 13 $\frac{1}{4}$ dels mandtal, burde han også på forlangende kunne bevidne denne arrendators svage udsigter til at kunne blive på *hemmanet* på grund af hans i almindelighed usle økonomiske forfatning. En sag der ikke burde overses.

Ola Brasks svoger, torparen Anders Bengtsson fremlagde et skrift fra LT vedrørende om han kunne regnes for at være bofast eller ikke – det mener han at have bevis på. Sognestævnet ender med at bede kongens høje befalingshavende om at blive forskånet for at modtage Ola Brask – eller fremdeles overhovedet at modtage nogen korrektionist uden sognemændenes bifald og pastorens bevis om ansøgerens personlighed. Den eneste, der gik imod denne beslutning var Brasks svoger, Anders Bengtsson, der mente at kunne tage ansvaret for Brasks forbedrede værd og deraf følgende uskadelighed for sognet. [Videre ses ej].

Sognestævne i Kävlinge den 16. oktober 1835

Husfader Sven Feyer havde tilhandlet sig 2 tunna 23 kapper land jord fra hemmanet nr. 5, og sognestævnet har i anledning af hans anmeldelse om indflytning den 18. juni 1835, nægtet ham tilladelsen med mindre ejeren af nr. 5, Pehr Svensson, i overensstemmelse med sognestævnebeslutningen af 19. maj 1816 forbandt sig til ansvaret for at hverken Feyer, hans hustru eller barn skulle falde forsamlingens fattigvård til last. Sven Feyer indklagede sagen for Malmö lenskancelli og påstod at hvad enten Pehr Svensson forbandt sig til dette eller ikke, så måtte han flytte ind i sognet.

Som forsvar for sin afvisning anførtes Kävlinge församling at den jord som klageren havde tilhandlet sig ikke var af den godhed så det kunne være tilstrækkeligt for klageren og hans familie. At der i sognet allerede fandtes et større antal ”soldater”, dels endnu i tjeneste og dels afskedigede – alle gifte og med børn, der i tilfælde af forældrenes bortgang ville falde forsamlingen til last. Endelig at ejeren af hemmanet nr. 5, på hvis jord den indkøbte ”jordlägenhet” var beliggende, havde vægret sig ved at påtage sig ansvaret for klageren og hans hustru og barn.

Afgørelsen fra Malmö Lenskancelli den 31. juli 1835: Da klageren ubestridt beredte sig til lovlig næring, og da forsamlingen selv havde medgivet, at både han og hans hustru var i stand til at arbejde etc., så kunne forsamlingen ikke fortsat nægte ham indflytning, heller ikke selv om Pehr Svensson fortsatte med at nægte ansvaret for familien.

Sognestævne i Kävlinge den 6. januar 1837

En forhenværende *åbo*, Ola Oleson fra Söder Hvidinge havde købt en lejlighed af Lars Claesson, men man ville ikke give ham indflytningstilladelse – med følgende grunde:

1. Købesummen for lejligheden var urimeligt høj og ”så mycket desmere på samma lägenhet ingen kan sägas vara besuten” (bilag a).
2. Sælgeren Lars Claesson blev for indeværende år mantalsskreven med hustru og barn på den samme lejlighed, hvis afkast antagelig slet ikke ville kunne være tilstrækkeligt til to hushold, der allerede tilsammen udgjorde syv personer.
3. Ola var ifølge præstbeviset ikke ”välfrejdad” (bilag B).
4. ”Anser jeg altid for uret at indtage flere personer end som i sværere tider kunne påregne arbejdsfortjeneste og kan ansøgere ikke præstere det forsvar, som ifølge sockenstämmabeslut af den 17. maj 1816 og den 29. april 1832 erfordres for indflytningsret.”

Bilag a) er udstedt af to gode mænd fra Högs sogn, der er lovligt udsete ved *lantmäteriförretningar*, nemlig Pehr Larsson og Pehr Andersson. De havde beset stedet og bevidnede at gadehus nr. 26 (nr. er iflg. købekontrakt af 11. april 1836) i år 1810 var fraholdt fra nr. 11 i Kävlinge, og fundet at denne *jordlägenhet* var af den beskaffenhed at hver *tunneland* deraf ikke havde mere end en værdi af femti rigsd. bco. Man regnede ikke med at bruger eller ejer kunne påregne afkastning for mere end højest to voksne og et barn, samt en hest og en ko og fire får.

Bilag b) er en attest fra kronofjerdingsmand Henrik Pehrsson at Ola Olsson for omkring 14 til 15 år siden havde fået piskestraf for tyveri.

[Afgørelsen på hele sagen ses ej her]

Sag indklaget for Harjagers Härad den 16. juni 1842¹²²

To *åboer* i Kävlinge, Christen Håkansson og Christen Andersson, var i booptegnelse efter afdøde husfar Erland Sander indsat som formyndere for dennes tre umyndige børn, Anders Christen og Anna. Da de nævnte *åboer* var formyndere for flere børn, var sagen indklaget fordi man bad om at børnenes morbrødre blev indsat i stedet. Det var klokkeren Bogelin i Kävlinge og klokker Bogelin i Lackalänge. Det vedtoges, men den 18. marts 1843 indklagedes det samme sted af de to onkler, der anførte, at herredsretten nok ikke var bekendt med, at forpligtelsen til *vården* lå på Kävlinge forsamling. [Der ses ikke ref. fra sognestævne herom, møde skulle være holdt den 6. februar 1843]. Dette var bifaldet af præsten i Kävlinge, A. Cronsioe, der også ville påtage sig *vården* samt forvaltningen af børnenes arvemidler. Derfor anholdt man om, at formynderskabet overgik til Cronsioe. Forsamlingen i Kävlinge havde bifaldet ordningen, dvs. man påtog sig forsørgelsen. Det blev oplyst at børnene var ”mindre vetande” og at deres arvemidler kun var opgjort til 100 rd. banco, hvilket mentes at ville være utilstrækkeligt til deres opfostring og fremtidige *bergning*. Det hele godkendtes af herredsretten.

¹²² Hög Kyrkoarkiv, K V : 1, (LLA)

Halmstad

Sognestævne i Halmstad den 27. januar 1805

Om plejen af den sognefattige, vanvittige og af den faldende syge lidende *dräng* Hans Jönsson fra Kokoppshus [sic!] i Halmstad. Sadelmager Sven Johansson fra samme hus har tilbudt at pleje og forsørge drengen fra dags dato, under betingelse af at hna får *spannmål* og penge til hans føde, klæder og lidt hjælp til brændsel. Præsten tilkendegav at det højeste fattigkassen kunne betale for dette år var 10 kappar [?] korn og 1 rdl 32 sk. rg., men han ville af egen lomme yderligere give 1 rdl. rg. om året. Herskabet på Dufeke ville øge med fem kappar sæd samt noget ildebrændsel til husvarme og bagning. Klæder og linned ville forsamlingen årligt fremskaffe efter behov, og dertil lovede præsten at levere forskuddet, som siden skulle erstattes af *åboerne* med penge efter *hemmantalet*.

Sognestævne i Halmstad den 27. april 1828

Om forsørgelse af *åboen* Per Gunnarssons fire børn Jöns på 14 år, Bengt på 12 år, Ola født den 1. januar 1819 og Anders født den 23. oktober 1824. Begge forældre døde i begyndelsen af 1827 og de pårørende, der har passet børnene siden da, ansøger nu om understøttelse til dem.

De to ældste findes at have en alder, hvor de kan gå til hånde ved adskillige gøremål, og derfor kan der ikke fås understøttelse til dem. Deres slægtninge anses for at kunne have en nytte af dem, der modsvarer deres underhold. De to yngste kan forsamlingen imidlertid heller ikke bidrage til. Dels har de pårørende allerede antaget sig pasningen af dem, og de findes at være i stand til at underholde dem. Dels har de pårørende bortført allehånde sager fra boet inden booptegnelsen var afholdt, og herigennem har de holdt sig skadesløse for deres opofringer for børnene.

Sognestævne i Halmstad den 16. marts 1834

Man skulle granske mandtals- og skatteskrivningslængder og i den forbindelse skulle forsamlingen beslutte, hvad den ville foretage sig med hensyn til at flere personer var indflyttet i sognet til trods for forsamlingsbeslutningen af 1827.

Ladefoged Ola Nilsson fra Halmstadlund afleverede fuldmagt fra hr. øverste og ridder G. von Heideman om på hans vegne at overvære sognestævne ”med skyldighet för Ola Nilsson at bestrida hvarje inskränkning i jordegares rätt att antage Tjenestehjon eller Torpare” hvortil

ordføreren bemærkede, at det nu ikke var meningen at gøre en sådan indskrænkning, men at efterleve den beslutning der var vedtaget i 1827 og som ikke var blevet indklaget af nogen.

Ved granskning af mandtalslængderne fandt man, at der på Halmstadlund for 1834 var mandtalsskreven drengen Sven Torstensson med hustru og tvende små børn, hvilke personer ejeren til nævnte gård (Heideman) havde opgivet til skatteskrivning, uagtet deres medhavende flytningsattest ikke var blevet modtaget af præsten og de som følge deraf ikke var blevet antegnet i forsamlingens husforhørslængde. Alt sammen fordi hr. øversten (Heideman) for deres indtagelse i forsamlingen havde vægret sig ved at fuldgøre hvad der var vedtaget og indført i *sockenstämmaprotokollen* d. 9. dec. 1827 – dets 6. punkt (der gengives – det var det med at man ikke måtte antage nogen, der enten havde hustru og små børn, ikke var arbejdsføre eller var over 50 år – uden de ledamøters tilladelse, der tog sig af fattigvården, eller mod en skriftlig tilkendegivelse fra den jordejer, på hvis grund de indflyttede, nemlig en tilkendegivelse om at han alene vil forsørge de pågældende, hvis de skulle komme i behov).

Ordførende spurgte påny forsamlingen om man ønskede at ophæve reglen fra 1827, eller om den ville vedtage noget til befordring af dens efterlevelse – selv af ejeren af Halmstadlund. I modsat fald ville det, ligesom det var sket nu, kunne hænde at ”på detta hemman” indflyttede personer blev mandtalsskrevne, men fordi præsten ifølge den nævnte beslutning ikke havde ret til at modtage flytningsattesterne, men at disse personer alligevel ved at blive skreven i mandtals- og skatteskrivningslængde, kunne komme til at anses for tilhørende forsamlingen. Med undtagelse af ladefoged Ola Nilsson fra Halmstadlund tilkendegav forsamlingen at man fastholdt 1827-beslutningen og ”påyrkede” dets efterlevelse, fordi man ellers snart ville få et større antal fattige, end man kunne forsørge, via indflytning fra andre forsamlinger.

[Der ses ej videre i netop denne sag.]

Sognestævne i Halmstad den 15. april 1838

Mange personer i fors., der ellers ikke behøver understøttelse, har ikke kunnet forsørge sig på grund af bristen på arbejdsfortjeneste og fødevarernes ”dyrhet”, men i et vist omfang ved tiggeri har besværet både denne og de omkringliggende fors., så besluttede fors. nu ved hemmansejerne og indehaverne at lave et sammenskud af spannmål med 18 kappar säd af hvert helt mantal og i proportion derefter af mindre hemman

– halvt rug og halvt korn. Af dette skulle der bages hver uge i så stort omfang at der en dag i ugen kunne uddeles 269 skålpund til nedenstående personer:

Halmstad – enken Hanna Persdotter 15 u [pund], enken Kamph 10 u, pigen Else Kjellsdotter 4 u, Sven Berggren 4 u, Enken Elna Persdotter 4 u, hustru Troen Niklasd. 10 u, ihs. Jöns Anderssons barn [flertal!] 15 u, Ola Gunnarssons barn 20 u, pigen Boel Gunnarsd. 4 u, ihs. LarsJönssons hustru och barn 15 u, Henrik Jönsson 4 u, ryktare Per Månssons barn 15 u, Bengt Olssons barn 15 u, f.d. ladefogden Jöns Hanssons barn 12 u.

Halmstalund – Drengen Frants hustru og barn 15 u. Bångstorpshus Carl Perssons hustru og barn 12 u. Olstorp Anders Nilsson og hustru 10 u. Fäladshus (vid Wideröra) enken Kjerstina Jönsdotter og barn 10 u. Ola Nilssons Stjufbarn 20 u. Bengts Skomakare 10 u. Nyhus enken Ingar 5 u. Bulstofa ryktare Nils Jeppssons barn 10 u. Wasagården Per Gunnarssons dotter Hanna 4 u. Stolparpshus Anders Olssons enka Elsa og barn 10 u. Hanstorp gamlingens enka 4 u.

Måsahus Nils Davidssons barn 12 u.

Inspektøren på Dufeke hr. fanjunkeren Leveau tilkendegav at hr. herredshøvding Berg von Linde godhedsfuldt vil lade bage og uddele brødet på Dufeke; og derfor skulle den säd der var bestemt til sammenskuddet afleveres i begyndelsen af denne uge på den nævnte sädegård.

Al dette blev atter opläst på so.st. d. 29. april 1838 med den tilføjelse at siden der tilgår arbejdsfortjeneste for de arbejdsføre, vil understøttelsen mindskes i begyndelsen og til slut helt og holdent inddrages. [der må menes for de arbejdsføre]

Sognestævne i Halmstad den 23. november 1845

Ladefogeden på Halmstalund – Johannes Jönsson Lund – var død, og den flytningsattest, som pastorsembedet i Billeberga havde udfærdiget for Lund, hans hustru og fire små børn, var først blevet afleveret fire dage efter Lunds død. Da arrendatoren af Halmstadlund, til hvilken disse personer var

flyttet, ikke var jordejer i forsamlingen, og som sådan derfor ikke kunne have ansvar for at de bemeldte personer ikke ville komme sognet til last, jf. so.st. beslut af 9.dec.1827, så ville forsamlingen ikke tillade enken og hendes fire børn, der hørte til Tirups forsamling, at flytte ind i Halmstad forsamling eller blive mandtalsskriven der.

Sognestævne i Halmstad den 5. april 1846

Er en fortsættelse af sagen med ladefoged Lunds enke. Selv om forsamlingen havde nægtet enken og hendes børn at blive mandtalsskrevne i forsamlingen, havde landshøvdingeembedet i Malmö gennem resolution ”som er utan besvärshenvisning”, forklaret, at hun skulle mandtalsskrives på *hemmanet* Halmstadlund. Man fattede herefter den beslutning, at man skulle efterprøve resolutionen hos ”vederbörlig auctoritet” og anmode ”hofrättsassessoren vällborne herr A. Berg von Linde” at gøre dette på forsamlingens vegne.

Sognestævne i Halmstad den 15. oktober 1848

Åboerne Pål Bengtsson och Niel Svensson i Halmstad påtog sig at *vårda och uppfostra* afl. Jöns Månssons 2ne barn, neml. den førre flickan Troen och den sednare gossen Bengt mot en betingad erstatning af to tnor 18 kpr. korn årligt for hver, regnet fra den 8 sidstl. august.

Sognestævne i Halmstad den 26. november 1848

Åboen Rasmus Nilsson i Halmstad var villig til at modtage enken Sofia Hallbergs 2ne gossar Anders och Peter, att *vårda* og holde dem till skolegang mod 2 tnor 18 kpr korn for den ældre og 3 tnor korn for den yngre årligt. Og udgifter till nødvendige klæder til dem skulle bestrides af fattigkassan.

Sognestævne i Halmstad den 26. januar 1851

En forhenværende sogneskrædder Jakob Jönsson var kommet til forsamlingen med hustru og syv små børn. Han er blevet tilsagt at flytte, da han ikke kunne forsørge sin talrige familie, men var blevet. Man forespurge åboerne i den rote, hvor han opholdt sig, og de oplyste:

- At Jakob Jönsson i slutningen af 1849 var kommet fra Wideröra sätesgård i Ottarps sogn, til åboen Nils Sjunesson i Wosagården, af hvilken han foregav at ville købe nogle tunnland jord.

- At han siden sin ankomst ikke havde kunnet forsørge sig og sine, og hans børn, og stundom også hustruen, besværede bestandigt de omkringboende med betleri.
- At manden, om han end var ordentlig, var i yderst knappe omstændigheder, og næppe med sin arbejdsfortjeneste ville kunne forsørge en så talrig familie, men da han tillige var ”begifven på starka drycker”, hvortil størstedelen af hans arbejdsfortjeneste anvendtes, så måtte hustru og børn skaffe sig deres ophold gennem betleri.

Forsamlingen ønskede at sognestævnet skulle vedtage at denne ni-personers familie, der aldrig havde tilhørt sognet, blev flyttet til den forsamling, som det ifølge loven kunne pålægges at forsørge dem.¹²³

Skrivelse affattet af A. Berg von Linde (”På Sockennämndens vägnar”), dateret 29. december 1851¹²⁴

Om enken Pernilla Persdotter, stilet ”Till Pastors Embetet i Strö Socken”. Enkens afdøde mand, Jöns Larsson, døde i Strö sogn den 6. januar 1849. Hun havde mindreårige børn og mentes at tilhøre Strö sogn, hvorfor man ikke ville skatteskrive hende som tjenestehjon i Halmstad forsamling. Man mente at hun inden længe ville falde fattigvæsenet til byrde, men hvis Strö fattigvårdsstyrelse ville afgive en erklæring om at hvis sådant skulle ske, skulle hun og hendes børn tages imod i Strö. Halmstad sogn ville indtil videre ikke bestride hendes ret til at tage ophold i forsamlingen – i det mindste over vinteren.

Brev, underskrevet ”Ströö den 2. januarii 1852, Å Fattigvårdsstyrelsens vägnar, S. Schlyter”(?)¹²⁵

Brev stilet til ”Fattigvårdsstyrelsen och Socknenävnnden i Halmstad”. Afdøde torpare Jöns Lassons enka Pernilla Pehrson, der ikke måtte opholde sig som tjenestehjon inden for Halmstad forsamling. Brevskriveren tillader sig derfor at anføre nogle påmindelser grundede i den kongl. fattigvårdsforfatning af 25. maj 1847.

I den nævnte forfatnings § 14 stadfæstes det ganske vist, at en enke efter sin mands død skal tilhøre samme forsørgelsessted, hvor manden

¹²³ Sagen findes også i Duveke Godsarkiv, J III : 6 (Axelvold). Landshøvdingeembedet afgjorde at Jacob Jönsson og hans familie skulle vende tilbage til Reslöfs sogn.

¹²⁴ Duveke Godsarkiv, J III : 6 (Axelvold).

¹²⁵ Sst.

havde sit *hemvist* – indtil hun kan komme til at tilhøre en anden, dvs. lovstifterne antages dermed at have villet angive at det var sålænge hun med hensyn til pasning af spæde børns ikke kunne påtage sig lovlig årstjeneste og med sit arbejde forsørge sig og sine. Sålænge et sådant forhold var for hånden, begærede Pernilla Pehrsson heller ikke at blive optaget som medlem af Halmstads församling. Men siden hun nu var i stand til at kunne påtage sig årstjeneste, og endog havde vist sig villig til at gøre dette, og ikke kan fornægtes både at være arbejdsfør og *välfrejdad* – ja, så kan man ikke forstå hvorledes Halmstad fattigvårdsstyrelse har kunnet forbise, at på Pernilla Pehrsson må retteligen tillempes, hvad forfatningens § 15 indeholder. Den byder nemlig udtrykkelig, at ingen må hindres i deres rettighed til frit at vælge *vistelsesort* i frygt for en eventuel fremtidig belastning for fattigvården. Han pointerer altså, at hverken beslutning af *sockenstämman* eller af *fattigvårdsstyrelsen* kan forhindre indflytning fra andre *fattigvårdssamhällen* – en sådan beslutning er ugyldig.

Sluttelig mener brevskriveren heller ikke det bør være ubemærket at begge Pernilla Pehrssons børn, hvis eventuelle forsørgelse formodentlig har været grunden til Halmstad Fattigvårdsstyrelses vægring ved hendes indflytning, er født i Halmstad og det ældste har aldrig været fundet indskrevet i ekspeditionsbøgerne [hvilke?], det har blot været omtalt, at det var til. På de anførte grunde turde al *anspråk* på forsørgelsesforpligtelse af Ströö Fattigvårdsstyrelse af sig selv bortfalde, i det mindste til dets vederbørlige embedsmyndighed har bedømt dette anderledes.

A. Berg von Lindes svar af 8. januar 1852 på brevet fra Ströö¹²⁶

Brevet er stilet til ordføreren i Ströö församlings Sockennämnd. Indledningvis skriver B v L at brevet er i anledning af Ströö fattigvårdsstyrelses brev af 2. dennes, der var overleveret til ham [!!], og han finder sig foranlediget til genmæle.

1. Enken Pernilla Pehrsson havde fra 1847 tilhørt Ströö eller Skarhults församling, og var nu i de omstændigheder at hun var *krympling*, hvorfor hun umuligt kunne forsørge sig selv og sine børn. Da hun således ifald hun indflytter i Halmstad församling, straks vil være i behov for understøttelse, kan forordningens regel om frit valg af *vistelsesort* ikke tillempes hende (§ 15).

¹²⁶ Sst.

2. For hennes indflytning ville kunne finde sted, krævedes det at ovennævnte hindringer ikke fandtes, ligesom nogen, der var berettiget dertil, skulle tage hende i årstjeneste eller tillade hende at bo *inhyses*. ”Någon sådan finnes här icke.” Den, som engang ville antage hende som tjenestehjon, var ikke jordejer, og han hverken kunne eller ville have hende i sin tjeneste mod husbondens vilje. Iflg. § 14 måtte hun vel da tillige med barnet tilhøre det fattigvæsenssamfund, i hvilket hun i de sidste tre år havde været mantalsskreven.
3. Til anmærkningen om, at det ene af Pernilla Persdotters børn var født i Halmstad församling og aldrig været forskrevet til Ströö, og selv om det iflg. den kongelige frd. tilhører samme församling som sin moder, så vil Halmstad församling ikke nægte at man i det omfang noget sådant behøves, vil bidrage til dette barns underhold og pasning.

Til slut anføres det, at hvis Ströö fattigvårdsstyrelse på denne årstid måske skulle finde det mindre belejligt at modtage og inhuse Pernilla Persdotter og hendes børn, så vil B v L tilkendegive, at de indtil videre kunne opholde sig i Halmstad mod den forpligtelse af Ströö, at de vil modtage familien når Halmstad fattigvårdsstyrelse fordrer dette. Det udbeder B v L sig en skiftlig tilkendegivelse om, og anfører til sidst, at i andet fald kommer fremgangsmåden med disse personer at være som 18 § i forordningen.

Underskrevet Dufeke den 8. januar 1852, på S.N. vegne A.BvL

[Det er ret interessant at han udtaler sig på Socknenämndens vegne, men rent faktisk dikterer, hvorledes man skal handle]

Sognestævne i Halmstad den 28. november 1852

Kongens befalingshavende i Malmö havde den 19. samme måned overleveret en ansøgning fra stalddrengen Bengt Andersson i Ottarps församling om sammen med hustru og barn [ental eller flertal?] at måtte blive *inhyst* i Halmstad sogn. Præsten var blevet bedt om at høre församlingen på et alment sognestævne, og derefter gennem en udskrift fra protokollen og egen udtalelse tilbagesende ansøgningen til landskancelliet til videre behandling. Derfor var der blevet indkaldt til sognestævne efter gudstjenesten, og der var fra assessor A. Berg von Linde indleveret følgende til protokollen [citeres her fuldt ud og ordret]:

”Till Protocollet vid Socknestämman med Halmstads församling den 28de November 1852.

Som Bengt Andersson uti sin till Konungens Resp. Befallningshafvande i Länet ingifne ansökning, hvoröfver Konungens Befallningshafvande genom Resolution den 19 dennes anmodet Pastors Embedet i Halmstad, att vid Socknestämman höra församlingen och med Protocollet deröfver samt eget utlatande inkomma, med sin talan vändt sig i någon mohn, serskildt mot mig bör jag lemna det yttrande: att då Bengt Andersson någon dag i medtet af denna månad, jag tror den 13de, till mig aflemnade bevis af Herr Prosten Carlström af innehåll, att Bengt Andersson tjent på Tjulegården sistl år och der uppfört sig troget, sedigt och nyktert, men att han som för närvarande inom Ottarps socken icke hade någon tjänst eller bostad, borde vända sig till Fattigvårdsstyrelsen i Halmstad, der har uppgifvit sig hafva vistats från 1846 till 1851, meddelade jag helt enkelt Bengt Andersson det besked, att Halmstads fattigvårdsstyrelse icke med honom hade något att skaffa, hvilket jag nu än ytterligare får påyrka, då hverken af Herr Prosten Carlström, af hvilken Bengt Andersson erhållit hänvisningar, eller någon annan föreburits, än mindre styrkts, att Bengt Andersson, såsom fullt arbetsför person, är i behof af fattigunderstöd och således kan af Ottarps församling derifrån utvisas, då, efter hvad jag hört sägas, Bengt Andersson lærer sjelf uppgifvit, att han der verkligen haft bostad, ehuru denna honom fråntagits. Såsom jordägare förklarade jag Bengt Andersson, att jag, som icke haft honom i min tjänst, icke eller medgaf honom att i mine ägor bosätta sig; dock är det fullkomligt ogrundadt, att han för mig skall uppgifvit, att han här inom församlingen inhyst hustru och barn, enär han endast till mig yttrade, att Herr Prosten Carlström tillsagt honom att till mig aflemna Herr Prostens ofvan anmärkte bevis samt derefter och sedan han erhållit mina, likaledes härofvan anmärkte svar, under tystnad aflägsnade sig, något som concepisten af Bengt Anderssons skrift icke känt eller velat känna, föratt kunna göra den mera ömmande.

Med anledning af hvad jag här sålunda anfört, och då Bengt Andersson såsom icke varande fattighjon, enligt tydliga föreskriften i Kongl. Förordningen den 25 Maj 1847, tillhör Ottarps församling och der är berättigad vistas, samt jag å mina ägar icke lärar kunna åläggas, mot min vilja, emottaga Bengt Andersson med hustru och barn, samt öfrige jordägare inom socknen sannolikt äro af enahanda mening, gör jag mig förvissad, att Konungens Befallningshafvande tillbakavisar Bengt Andersson, förmodligen af vederbörande inom Ottarps socken nödtvungna, försök, att intränga i Halmstads församling.

Som jag är hindrad personligen bevista Socknestämman, torde detta mit yttrande i Protokollet få inflyta. Dufek den 28 November 1852.

Berg von Linde”

Samtlige øvrige jordejere i forsamlinge indstemte i det ovennævnte, og tilføjede at ingen af dem havde tilladt B.A. at bo inhyses på sina ejendomme, og at man ikke heller behøvede ham som tjener.

Møde i Halmstad kirke den 19. august 1855¹²⁷

Er et notat til sognestævneprotokollen i Halmstad den 19. august 1855. En *undantagsmand*, Bengt Larsson i Bångstorp, har via Malmöhus län ansøgt om fra Svalöfs församling at lade indflytte sin datter, Pernilla Bengtsdatter, og hendes uægte barn Kersti. A. Berg von Linde, der skriver brevet, må som jordejer og medlem af församlingen modsætte sig dette. I den første egenskab har han afleveret Bångstorp til brug for Bengt Larssons stedsøn, Sven Olsson, og af denne betinget visse *undantagsförmåner*, hvorefter det var pålagt Sven Olsson både som hemmansindehaver og som Berg von Lindes "*anhörige*", at tilgodese Bengt Larsson. B.v.L kunne dog på ingen måde bebyrde hemmanet med at indtage moder og barn, som ved Bengt Larssons sandsynligvis snarlige bortgang – selv om han endnu skulle være rask og arbejdsfør [dette her er uklart for datteren skulle vist bl.a. pleje ham, se nedenfor]– fordi moder og barn derved ved sin bopæl kunne bede om understøttelse fra församlingen og denne forpligtelse lå uomtvisteligt for øjeblikket hos Svalövs församling. B.v.L. mente også, at det var hans ret at bestemme hvem han ville tillade at flytte ind i hans hemman og at Bengt Larsson ikke havde nogen egen rettighed, der kunne stride herimod.

Det blev bemærket at det er en kendt sag i församlingen at Bengt Larsson var gammel, svag og verkbrudnen, samt at han som en naturlig følge deraf behøvede megen hjælp. Men selv om han ikke skulle få en sådan fra sin stedsøns hus, så fandtes der i församlingen ganske mange ældre kvindepersoner, som mod den *husbergning*, Bengt Larsson kunne give, sandsynligvis skulle pleje den gamle mand med mere omsorg end datteren, som havde et spædt barn at passe. – osv.

Sireköpinge

Sognestævne i Sireköpinge den 18. september 1831

Gennem remis fra kongens befalingshavende i lenet af den 25 sidstl. august var pastorembedet blevet anmodet om at indhente församlingens udtalelse over det tidligere *frälsehemmansåbo* Per Bengtssons i Tågarps gjorde påstand om underhold af sognet. Inspektør Hafström anmeldte at hr. baron W. von Schwerin bestred påstanden om understøttelse på det grundlag, at

¹²⁷ Duveke Godsarkiv, J III : 6 (Axelvold).

Per Bengtsson sad i fullt bo, da han forleden år aftrådte *hemmansbruket*, og at hans forhold som følge deraf ikke var så knappe, at han burde ligge forsamlingen til last. De øvrige nærværende *ledamöter* på sognestævnet bevidnede, at Per Bengtsson i 36 år havde brugt *arbejdshemman* under Sireköpinge og athan havde måttet forlade dette brug dels for sin høje alders og svage helses skyld, men i særdeleshed for at kunne godtgøre sine ”*fordringsägare*”, og at det var sandsynligt at der ingenting var til overs af hans bo efter at gælden var blevet betalt. Ikke desto mindre nægtede de Per Bengtsson understøttelse af forsamlingen af den grund, at de selv var fattige og fandt det allerede mærkbart, att bidraga till underholdet af de fattighjon, sognet allerede havde at forsørge. De mente, at da hr. baronen var den eneste jordejer i forsamlingn, burde han skaffe Per Bengtsson en *boningsplats*, da der jo intet fattighus fandtes. Det var også rimeligt og *rättvist* at den gamle, svage og fattige mand [følgende er overstreget: ”som i 36 år brukat arbetshemman under Zireköpinge Säteri” – i stedet er skrevet:] fik noget understøttelse af den, for hvilken han i hele sit liv har arbejdet. Et sædvanligt *undantag* til Per Bengtsson ville for altid befri ham fra den svære tilstand at være til last for sin ubemidlede næste.

Sognestævne i Sireköpinge den 7. august 1836 og den 29. april 1838

[Der synes ikke at have været afholdt sognestævne i 1837 i Sireköpinge! – Er i modsat fald ikke protokolleret.]

Gæstgiveren J. Löfström i Tågarp begærede at forsamlingen skulle modtage, og som fattighjon forsørge, den gamle mandsperson Bengt Persson, som i tre års tid havde været i tjeneste hos Löfström. Forsamlingen medgav, at Bengt Persson, som var 63 år gammel og dertil svag og oformående til arbejde, behøvede at forsørges af andre, men troede at en sådan skyldighed tilkom hr. Löfström alene – af følgende grunde:

1. Bengt Person var i året 1832 indflyttet fra Ausås forsamling, som allerede værende oppe i årene og mindre arbejdsfør. Han var af Löfström blevet opgivet til mandtalsskrivning på gatehuset Tågarp Gästgivaregård.
2. Det ville blive alt for tyngende for forsamlingen hvis hr. Löfström, der årligt havde 12-13 tjenestehjon mandtalsskrevne i gästgivergården (til hvilken blot hørte tre tunneland jord), skulle kunne pålægge forsamlingen at forsørge dem, når de efter et eller andet års tjeneste blev ude af stand til selv at fortjene sit ophold.

3. Da hr. Löfström ejede 2 hemmansdele liggende ved siden af gästgivergården, den ene i Asmundstorps og den anden i Ottarps församling, for hvilke han var forpligtet til at give bidrag til de nævnte sognes fattigindretninger, og da en sådan skyldighed til Sireköpinge for gadehuset Tågarps gästgiveri ikke fandtes, kunne församlingen for ingen del finde sig forpligtet til at antage sig nogen af tjenerne fra Tågarps gästgivergård som fattige, da deres arbejdskraft var anvendt i Asmundstorps og Ottarps sogne og ikke i Sireköpinge sogn.

Sognestævne i Sireköpinge den 24. april 1842

På anmodning fra kongens befalingshavande i Malmöhus län var församlingen kaldet til sognestævne for at give udtalelse i anledning af pigen Boel Zachrisdotters klage over nægtelse til indflytning i sognet.

Såvel ritmesteren og ridderen hr. friherre von Schwerin, som samtlige åboer bestred Boel Zachrisdotters ret til at flytte ind med sit uægte barn. Det gjorde man af den grund at hun, selv om hun for nærværende var frisk og arbejdsfør, sandsynligvis efter længere eller kortere tids forløb med sig og sit barn ville blive församlingen til last. Selv om hun var født i sognet, mente man ikke at det kunne være Sireköpinge församlings skyldighed at tage imod hende, når hun siden den 8. november 1835, ”*då hon försedlades till Billeberga*”, ikke havde tilhørt församlingen. Hun var uden jordejerens tilladelse flyttet ind hos sin moder, som var inhysesshjon, og der født sit uægte barn, da hun ikke var blevet modtaget i Asmundtorp, hvortil hun var *försedlad* fra Annelöf. I Annelöf havde hun sidst tjent og været mandtalsskreven, og ifølge hendes egen oplysning, blevet ”*häfdad*”, og der burde hun vel også anses at høre til, så længe nogen anden församling ikke ville modtage hende.

På dette grundlag håbede församlingen, at man ikke kunne blive pålagt at modtage Boel Zachrisdotter.

Sognestævne i Sireköpinge den 5. juni 1842

Inhyses Nils Jönsson i Sireköpinge, som ved højre hoftes laxering var blevet krøbling og ude af stand til at forsørge sig selv, skulle tildeles af sognets fattigkasse 8 rd. bankosedler.

Sognestævne i Sireköpinge den 21. juni 1846

Enken Boel Jönsdotter i Klåsinge var død og efterlod sig fem mindreårige børn i højst ”utblottadt” [ribbet] tilstand. Man skulle nu bestemme, hvorledes de skulle underholdes. Baron von Schwerin havde sagt sig villig til at påtage sig det ene og de øvrige fire påtog forsamlingen sig at forsørge på den måde, at hvert af dem skulle forsørges af 5 hele hemman af forsamlingens i alt 20 (?). Med hensyn til børnenes forskellige alder og udligning [det er uklart, hvad der foretoges i den retning – læseproblemer – ligesom resten er svært, men noget med hvorledes de f.eks. skulle passe skoleundervisningen]

Den fattige inhysesmand, enkemanden Åke Olesen, blev indtaget som fattighjon mod at fattigkassen ved hans død overtog hans efterladenskaber.

Sognestævne i Sireköpinge den 7. marts 1847

Afdøde Ola Åkessons fader- og moderløse børn Kjersti og Sissa modtages og underholdes og vårdas i året fra den 24. af Hans Andersson mod en Tna korn for hver.

Til den, der kunne tænkes sig at modtage gossen Per for samma endamål, vil forsamlingen for ovennævnte tid, betale to Tnor korn. Af denne sæd betales halvdelen den 24. i denne måned og halvdelen ved Michaelistiden.

Forsamlingen havde den 29. november sidstl. bestemt 9 Tnor korn til underhold af dets fattighjon i indeværende år, men denne understøttelse, som skulle udgå med 14 kappar af hvert helt mantal, var fundetat være utilstrækkelig for året. Derfor fattedes i dag den beslutning, at yderligere fira kappar korn af hvert helt hemman nu skulle sammanskydes. [men der er altså ikke oplysning om, hvor meget det var]

Sognestævne i Sireköpinge den 18. maj 1851

Der forelagdes et andragende fra torparen Nils Jönsson i Tågarp om understøttelse af forsamlingen for 3 af hans børn, og disse var allerede fra den 15. sidstl. april blevet bortackorderet. De to, døttrene Kjersti og Bengta mod 2 tunnor korn for hver årligt og sønnen Johan med 4 do. for året. På spørgsmålet om hvorvidt forsamlingen ville godtage disse beløb forklarede inspektør Schoubeck som befuldmægtiget for hr. Jensen på Hedgården og hr. Christianssen på Sireköpinge gård, at det hr. Alexandersson burde erlægge beløbet for den tid den nævnte torpare havde været mantalsskreven på hans grund, men hr. Alexandersson benægtede dette og ville indanke

sagen hos højere myndigheder. Den øvrige forsamling bifaldt beløbene. Pengebidrag til klæder til de nævnte børn vedtog forsamlingen at yde med 15 rdl. rigds. at udbetale af fattigkassen.

Kågeröd

Sognestævne i Kågeröd den 6. januar 1806

Sognets åboer tilkendegiver at enkemanden og forhenværende møller Anders Assersson, som var født år 1737 i Bonarp af Riseberga sogn, og som år 1777 kom derfra hertil sognet. Han blev ejer af den så kaldte Klöfva Mölle, hvilken han år 1800 bortsolgte, og derpå flyttede med en anselig formue til sin broder *hemmansåboen* Pehr Assersson i Bonarp. Nu var han den 30. sidstledne december blevet tilbagesendt til sognet af hans broder og i en fattig og middelløs tilstand. Da denne Anders Assersson ikke alene er gammel, men også af så svage kropskræfter at han med arbejde ikke formår at bidrage noget til sit underhold, så blev nu ved dette sognestævne rejst spørgsmålet om skyldigheden til at huse og forsørge ham nu og fremdeles, hvorved sognets åboer yttrede: – At da Anders Assersson var født i Riseberga sogn og havde tilbragt det meste af sin tid der, og efter sit ophold i Kågeröd flyttede dertil med en stor formue, som kunne have været tilstrækkelig for hans fremtidige bjergning, og da han desuden havde børn og broder i sådanne vilkår at de kunne forsørge ham, så formodede sognets åboer, at det ikke var deres skyldighed at underholde og forsørge Anders Assersson.

Sognestævne i Kågeröd den 13. april 1834

Behandlet en anmeldelse om indhusesfolkene Lars Olsson og dennes hustru i Skaftarp med 4 uforsørgede børn. Familien var i så usle omstændigheder, at de ikke ejede det mindste at hælde deres hoveder til, og da hustruen for 3 uger siden fødte et endnu levende barn, var hun efter denne barnsbørd blevet sengeliggende syg. Sognemændene besluttede enstemmigt af fattigkassens midler at lade indkøbe nogle nødvendige klæder på auktion til disse mennesker – præsten påtog sig at bestride det. Da begge folkene var blevet syge, påtog åboen Rasmus Jösön i Skaftarp sig at forse dem og børnene med nødvendigt livsophold under sygdommen

mod en rimelig betaling, som han ville få af fattigkassen. I tilfælde af at naboerne som hidtil havde af medlidenhed og ren barmhjertighed meddelt dem et tarveligt ophold, skulle de også fremover underholde dem.

Sognestævne i Kågeröd den 13. juli 1834

Efter anmodning af kongens befalingshavende i Malmö skulle indhentes såvel ejeren af Knutstorps, som forsamlingens syn på Nils Petersson i Håkatångens ansøgning om at få *undantag* til ham og hans hustru af det *hemman* de havde haft under Knutstoprs säteri, eller at forsamlingen måtte pålægges at forsørge dem. Der blev først oplæst afgivne resolutioner fra præsten, fra overfæltlægen Fr. Bågenholm, samt fra kongl. befalingshavende.

Leutnant Westfeldt forklarede på grev Wachtmeisters vegne, at om Nils Pehrsson virkelig var ude af stand til at forsørge sig gennem arbejde, måtte han tiltræde i fattigstuen og få underhold i lighed med de øvrige fattighjon. Forsamlingen bevidnede at forholdet virkelig var således, men nægtede at skulle forsørge ham og hans hustru af den årsag at N.P. havde opholdt sig det meste af sin tid under Knutstorp säteri. Det besluttedes at fattigstuen skulle stå ham åben, hvis han ville flytte derind med sin hustru, men man yttrede alligevel det ønske at N.P. og hustru burde få *undantag* på det *hemman* de havde haft, da fattigstuen ellers hurtigt kunne blive besat af *frälse-åboer*, som gik fra deres *hemman*.

Sognestævne i Kågeröd den 10. august 1834

Man skulle indhente forsamlingens tanker om, hvorvidt enken Pernilla Andersdotter kunne blive skatteskriven i sognet eller ikke. Der svarede enstemmigt at den nævnte enke ikke kunne blive i sognet, og derfor heller ikke skatteskreven, hvis ikke husmanden Anders Andersen, som det havde været hans mening, ville indgå ægteskab med hende. Da nu A.A. sagde sig tilfreds og ikke mere ville indgå ægteskab med hende, så besluttedes det, at hun måtte søge sin bjergning i et andet sogn, hvor hun kunne blive indtagen.

Sognestævne i Kågeröd den 31. august 1834

Om pigen Hanna Bengtsdotter, som var født i sognet, men nu opholdt sig i Stangstads [?] sogn, virkelig savnede alle anhørigte af hvilke nogen kunne foretræde *giftomans ställe* [?] – det bevidnedes at hun ikke havde nogen familie etc., og at hun havde vandret med tiggerstaven. Derefter et referat

fra Stenestad om den samme sag, men heller ikke her kendte man til nogen anhørig til pigen.

Sognestævne i Kågeröd den 21. september 1834

Vedr. *gossen* Sven Larssen i Rosaehusets [?] forsørgelse. Nogen særskilt fattigunderstøttelse anså forsamlingen ikke endnu at være det mest hensigtsmæssige under den sygdom, hvoraf han var besværet. Den skulle kunne helbredes og *gossen* derved blive et nyttigt samfundsmedlem. Beslutningen blev derfor, at han skulle forsøges anmeldt til indlæggelse på lazarettet i Lund, og at der skulle ansøges om at han på grund af sin fattigdom skulle benytte sig af fri seng og frie medicamenter etc. Leutnant Westfeldt lovede på grev W.s vegne (fra Knutstorp) at give *gossen* fri kørsel til lazarettet.

Sognestævne i Kågeröd den 25. oktober 1834

Hvor det under pkt. 2 blev diskuteret at den afskedigede soldat Abraham for nogen tid siden havde anmeldt sit ønske om at indflytte i forsamlingen. Leutnanten igen på grevens vegne – protesterede, og alle ledamøter indstemte.

Sognestævne i Kågeröd den 15. maj 1836

1. *Åboen* Finberg var i *utblottade belägenhet* dvs. ribbede (flade) omstændigheder, og derfor havde fattigkassen til underholdet af hans yngste spæde barn bevilget 8 sk. rgs. dagligt indtil videre. Pastoren fremdrog, at det var nødvendigt at vedtage en anden udvej til det omtalte barns understøttelse for at hele fattigkassens indkomst ikke skulle bruges dertil, samt foreslog at et sammeskud skulle gøres af alle hemmans brugere og tiende skyldige torpare, samt andre i deres tjenestetid i forhold hertil. Løjtnant Westfeldt – p.g.W.s v. – forklarede at bemeldte greve ville for de hemman, som nu åboledige bruges under Knutstorp og tilhørende Ladegaarden, samt endog på derom særskilt gjorde hemstællen i dette særlige tilfælde for selve Knutstorps säteri udgør en lika afgift med øfriga fors. proportionelt efter hemmantalet. Fors. erkl. sig derefter villig til formedelst en vis afgift af hvert helt hemman at berede understøttelse til Finbergs yngste barn for et år (kildens understregning). Det blev besluttet, at der skulle forsøges fundet en fostermoder, der for betaling ville antage sig barnet fremover, og betalingen herfor skulle fordeles på

hemmantalet, men det skulle forhandles færdig ved næste sognestævne.

2. Enken Nella, boende i Hospitalet, havde anmeldt sig til at erholde en særskilt understøttelse af forsamlingen eller fattigkassen, hvilket bevilgedes på den måde at ved de to uddelinger, som foretages ved pinse og jul, skulle hun erholde lige lod med øvrige lignende fattige.
3. Undantagsmanden Pål Svensson Lilja havde også ansøgt om underhold, men det blev afslået fordi Lilja selv havde været skyld i sin *utblottade* situation, og endnu havde kræfter til at gå omkring til forsamlingen *ledamöter*, som sagde, at når dette skete ville de ikke nægte ham noget til sit ophold. Det eneste, som han egentlig kunne være i behov for, da han i kraft af sit *undantag* ikke savnede husrum.
4. Åbo Nils L... i Skyttegården fordrede af fattigkassen 1 rd... i erstatning for det han under den nu afdøde fattige ... Svens første sygdom havde *vårdat*. Denne fordring godkendtes til betaling af fattigkassen.

Bilag II: Oplysninger om fattighuse, skoler etc.

Hög

- 1804 (i forb.m. enskiftet) skolehus med fattigstue (på nr. 2 og beliggende på bygaden). Nedlægges på et tidspunkt efter 1831.
- 1824 eller umiddelbart derefter endnu et skolehus til de, der er udflyttet fra landsbyen og af hensyn til børnene om vinteren (megen diskussion både før og efter dette) Uvist om der også er fattigstue der. Beliggende på nr. 1. Efter 1831 arbejdes der på kun at bruge huset på nr. 1, men at flytte det til præstegårdens grund (det vides endnu ikke, hvornår det sker).
- 1846 bygges nyt fattighus (herover findes både tegning og regnskab).
- 1851 besluttet at bygge nyt skolehus (ibrugtagelsesdato uvis, men benyttet i 1858).

Kävlinge

- 1810 ”nyt” skole- og fattighus (et evt. gammelt er ikke fundet) Omtales i 1833 som ”usselt”.
- 1834 blev et nyt skole- og fattighus taget i brug.

Halmstad

- 1821 nævnes en beboer i ”Halmstads fattighus”

Sireköpinge

- 1826 nævnes specifikt at der ikke fandtes et fattighus i forsamlingen, og at det var ønskeligt at have et sådant, men ønsket blev afvist af baron von Schwerin fra Sireköpinge gods. Man ønskede tillige et skolehus, men også dette afslog baronen.

Fra 1827 er det konstateret at man holdt skole på omgang, men nogle år efter fik skolelæreren lov til at holde det hjemme hos sig, fordi der var et mindre antal *åboer* end tidligere.

I 1850 flyttede de første beboere ind i Sireköpinge fattighus. Det var et hus, der i 1847 var overladt forsamlingen af Sireköpinge gods, og hvor udgifterne til reparation og indretning efterfølgende blev fordelt efter hemmantalet.

Kågeröd

Testamente fra Otte Brahe (død 1571) og bekræftelses- og donationsbrev af 29. september 1614 fra sønnen Sten Brahe, begge ejere af Knutstorp, betød at den tidligere kirkelade omdannedes til hospital for fire kvinder (Otte Brahes testamente) og to mænd (Sten Brahes donationsdel).

I 1861 byggede Knutstorp en ny hospitalsbygning, efterfølgende kaldet "Knutstorps Fattighus". Her var der plads til 15 personer.

Bilag III: Uddrag fra BiSOS U, 1874-1894, for fem sogne

Kågerød

År	Mænd	Kvinder	Børn	Underst. i alt	M-%	K-%	B-%	Tot.	Folkemængde	Understød %	Kommunal fattigvårdsudg.	Kr.pr. indb.
1874	17	51	47	115	14.8	44.3	40.9	100.0	1594	7.2	3373	2.12
1875	17	51	49	117	14.5	43.6	41.9	100.0	1630	7.2	3118	1.91
1876	18	48	45	111	16.2	43.3	40.5	100.0	1605	6.9	3118	1.94
1877	17	43	36	96	17.7	44.8	37.5	100.0	1592	6.0	2968	1.86
1878	20	46	44	110	18.2	41.8	40.0	100.0	1634	6.7	3130	1.92
1879	16	45	34	95	16.8	47.4	35.8	100.0	1655	5.7	2842	1.72
1880	17	49	35	101	16.8	48.5	34.7	100.0	1619	6.2	2820	1.74
1881	18	42	45	105	17.1	40.0	42.9	100.0	1590	6.6	3452	2.17
1882	17	38	41	96	17.7	39.6	42.7	100.0	1580	6.1	2751	1.74
1883	16	38	38	92	17.4	41.3	41.3	100.0	1580	5.8	2800	1.77
1884	12	36	25	73	16.4	49.3	34.3	100.0	1537	4.7	2754	1.79
1885	12	34	20	66	18.2	51.5	30.3	100.0	1572	4.2	2893	1.84
1886	11	36	19	66	16.7	54.5	28.8	100.0	1610	4.1	2604	1.62
1887	9	40	28	77	11.7	51.9	36.4	100.0	1582	4.9	3322	2.10
1888			25	71	0.0	0.0	35.2	35.2	1620	4.4	3145	1.94
1889			26	70	0.0	0.0	37.1	37.1	1615	4.3	3339	2.07
1890			27	70	0.0	0.0	38.6	38.6	1555	4.5	3353	2.16
1891			24	66	0.0	0.0	36.4	36.4	1550	4.3	3475	2.24
1892			21	62	0.0	0.0	33.9	33.9	1574	3.9	3369	2.14
1893			8	43	0.0	0.0	18.6	18.6	1578	2.7	2585	1.64
1894			12	49	0.0	0.0	24.5	24.5	1595	3.1	2979	1.87

Halmstad

År	Mænd	Kvinder	Børn	Underst. i alt	M-%	K-%	B-%	Tot.	Folkemængde	Understød %	Kommunal fattigvårdsudg.	Kr.pr. indb.
1874	8	23	16	47	17.0	48.9	34.1	100.0	943	5.0	1130	1.20
1875	8	23	16	47	17.0	48.9	34.1	100.0	952	4.9	1276	1.34
1876	8	24	18	50	16.0	48.0	36.0	100.0	966	5.2	1249	1.29
1877	7	27	22	56	12.5	48.2	39.3	100.0	1028	5.4	1652	1.61
1878	7	27	23	57	12.3	47.4	40.3	100.0	1036	5.5	1933	1.87
1879	9	26	24	59	15.2	44.1	40.7	100.0	1037	5.7	2160	2.08
1880	7	24	20	51	13.7	47.1	39.2	100.0	1040	4.9	1702	1.64
1881	8	21	21	50	16.0	42.0	42.0	100.0	1020	4.9	1975	1.94
1882	7	21	14	42	16.7	50.0	33.3	100.0	1015	4.1	1533	1.51
1883	8	22	9	39	20.5	56.4	23.1	100.0	1004	3.9	1411	1.41
1884	6	20	2	28	21.4	71.4	7.2	100.0	986	2.8	6806	6.90
1885	5	17	2	24	20.8	70.8	8.4	100.0	984	2.4	2649	2.69
1886	4	18	3	25	16.0	72.0	12.0	100.0	949	2.6	2444	2.58
1887	4	18	4	26	15.4	69.2	15.4	100.0	962	2.7	1888	1.96
1888			7	31	0.0	0.0	22.6	22.6	933	3.3	1885	2.02
1889			2	25	0.0	0.0	8.0	8.0	903	2.8	1829	2.03
1890			4	29	0.0	0.0	13.8	13.8	895	3.2	2279	2.55
1891			4	27	0.0	0.0	14.8	14.8	871	3.1	2270	2.61
1892			2	29	0.0	0.0	6.9	6.9	854	3.4	2097	2.46
1893			1	27	0.0	0.0	3.7	3.7	910	3.0	2301	2.53
1894			1	28	0.0	0.0	3.6	3.6	851	3.3	1846	2.17

Sireköpinge

År	Mænd	Kvinder	Børn	Underst. i alt	M-%	K-%	B-%	Tot.	Folkemængde	Understød %	Kommunal fattigvårdsudg.	Kr.pr. indb.
1874	13	30	26	69	18.8	43.5	37.7	100.0	1347	5.1	2293	1.70
1875	16	32	31	79	20.3	40.5	39.2	100.0	1343	5.9	2416	1.80
1876	14	29	33	76	18.4	38.2	43.4	100.0	1334	5.7	2289	1.72
1877	11	24	26	61	18.0	39.4	42.6	100.0	1304	4.7	2693	2.07
1878	11	24	21	56	19.6	42.9	37.5	100.0	1332	4.2	23252	17.46
1879	11	21	21	53	20.8	39.6	39.6	100.0	1370	3.9	5354	3.91
1880	10	18	22	50	20.0	36.0	44.0	100.0	1353	3.7	3453	2.55
1881	8	15	18	41	19.5	36.6	43.9	100.0	1345	3.0	4197	3.12
1882	6	14	16	36	16.7	38.9	44.4	100.0	1331	2.7	3797	2.85
1883	7	13	14	34	20.6	38.2	41.2	100.0	1314	2.6	3495	2.66
1884	6	16	15	37	16.2	43.3	40.5	100.0	1266	2.9	3395	2.68
1885	8	17	21	46	17.4	37.0	45.6	100.0	1274	3.6	6173	4.85
1886	8	18	21	47	17.0	38.3	44.7	100.0	1291	3.6	6397	4.96
1887	7	19	18	44	15.9	43.2	40.9	100.0	1319	3.3	5952	4.51
1888			17	40	0.0	0.0	42.5	42.5	1331	3.0	5823	4.37
1889			14	35	0.0	0.0	40.0	40.0	1355	2.6	5913	4.36
1890			12	40	0.0	0.0	30.0	30.0	1292	3.1	6380	4.94
1891			11	37	0.0	0.0	29.7	29.7	1299	2.8	6331	4.87
1892			8	28	0.0	0.0	28.6	28.6	1282	2.2	6637	5.18
1893			7	27	0.0	0.0	25.9	25.9	1294	2.1	6201	4.79
1894			5	24	0.0	0.0	20.8	20.8	1304	1.8	5674	4.35

Hög

År	Mænd	Kvinder	Børn	Underst. i alt	M-%	K-%	B-%	Tot.	Folkemængde	Understød %	Kommunal fattigvårdsudg.	Kr.pr. indb.
1874	5	6	3	14	35.7	42.9	21.4	100.0	516	2.7	312	0.60
1875	5	6	1	12	41.7	50.0	8.3	100.0	522	2.3	294	0.56
1876	5	5	1	11	45.4	45.5	9.1	100.0	519	2.1	323	0.62
1877	5	4	4	13	38.4	30.8	30.8	100.0	518	2.5	315	0.61
1878	5	4	2	11	45.4	36.4	18.2	100.0	520	2.1	370	0.71
1879	6	4	1	11	54.5	36.4	9.1	100.0	529	2.1	495	0.94
1880	5	3	1	9	55.6	33.3	11.1	100.0	508	1.8	605	1.19
1881	5	3	1	9	55.6	33.3	11.1	100.0	521	1.7	483	0.93
1882	4	4	1	9	44.5	44.4	11.1	100.0	536	1.7	511	0.95
1883	4	4	1	9	44.5	44.4	11.1	100.0	511	1.8	523	1.02
1884	4	4	1	9	44.5	44.4	11.1	100.0	510	1.8	537	1.05
1885	4	5	2	11	36.4	45.4	18.2	100.0	511	2.2	656	1.28
1886	4	2	1	7	57.1	28.6	14.3	100.0	530	1.3	596	1.12
1887	4	1	1	6	66.6	16.7	16.7	100.0	541	1.1	631	1.17
1888			1	7	0.0	0.0	14.3	14.3	534	1.3	730	1.37
1889			1	6	0.0	0.0	16.7	16.7	505	1.2	638	1.26
1890			1	7	0.0	0.0	14.3	14.3	505	1.4	562	1.11
1891			2	8	0.0	0.0	25.0	25.0	504	1.6	577	1.14
1892			2	10	0.0	0.0	20.0	20.0	490	2.0	637	1.30
1893			2	10	0.0	0.0	20.0	20.0	495	2.0	851	1.72
1894			1	11	0.0	0.0	9.1	9.1	485	2.3	625	1.29

Kävlinge

År	Mænd	Kvinder	Børn	Underst. i alt	M-%	K-%	B-%	Tot.	Folkemængde	Understød %	Kommunal fattigvårdsudg.	Kr.pr. indb.
1874	4	8	7	19	21.1	42.1	36.8	100.0	609	3.1	812	1.33
1875	5	6	5	16	31.2	37.5	31.3	100.0	613	2.6	750	1.22
1876	4	8	6	18	22.2	44.5	33.3	100.0	634	2.8	1028	1.62
1877	4	9	11	24	16.7	37.5	45.8	100.0	628	3.8	998	1.59
1878	4	10	9	23	17.4	43.5	39.1	100.0	599	3.8	762	1.27
1879	6	11	12	29	20.7	37.9	41.4	100.0	598	4.8	1095	1.83
1880	7	11	12	30	23.3	36.7	40.0	100.0	598	5.0	979	1.64
1881	9	13	11	33	27.3	39.4	33.3	100.0	587	5.6	962	1.64
1882	8	15	10	33	24.2	45.5	30.3	100.0	585	5.6	732	1.25
1883	5	10	11	26	19.2	38.5	42.3	100.0	573	4.5	768	1.34
1884	6	13	8	27	22.2	48.2	29.6	100.0	583	4.6	898	1.54
1885	7	15	9	31	22.6	48.4	29.0	100.0	578	5.4	912	1.58
1886	10	19	15	44	22.7	43.2	34.1	100.0	616	7.1	874	1.42
1887	7	11	16	34	20.6	32.3	47.1	100.0	651	5.2	970	1.49
1888			11	28	0.0	0.0	39.3	39.3	679	4.1	1313	1.93
1889			6	20	0.0	0.0	30.0	30.0	663	3.0	1010	1.52
1890			6	22	0.0	0.0	27.3	27.3	754	2.9	928	1.23
1891			6	22	0.0	0.0	27.3	27.3	988	2.2	954	0.97
1892			9	27	0.0	0.0	33.3	33.3	1120	2.4	5417	4.84
1893			10	25	0.0	0.0	40.0	40.0	1147	2.2	1176	1.03
1894			9	20	0.0	0.0	45.0	45.0	1229	1.6	1159	0.94

Lund Papers in Economic History

1997

59. Jonas Olofsson, Arbetsmarknadens Yrkesråd. Parterna och yrkesutbildningen 1930-1970. */Education and the Labour Market/*
60. Christer Lundh, The World of Hajnal Revisited. Marriage Patterns in Sweden 1660-1990. */Population Economics/*
61. The Department of Economic History at Lund University. A Bibliography 1945-1996. */Special Issue/*
62. Martin Andersson, Albert O Hirschman observerad. */General Issues/*
63. Lars Pettersson, Den svenska modellen på central och lokal nivå - om industriell yrkesutbildning och kunskapsproduktion. */Education and the Labour Market/*
64. Karin Steen, Women and Land Rights in Zimbabwe's Agricultural Development. */Development Economics/Minor Field Studies/*

1998

65. Annika Nilsson, Economic, Environmental and Social Impacts from Shrimp Farming and Coffee Cultivation in Nicaragua. */Development Economics/Minor Field Studies/*

1999

66. Tommy Bengtsson & Christer Lundh, Child and Infant Mortality in the Nordic Countries Prior to 1900. */Population Economics/*
67. Mats Olsson, Vikingatida tråldom. Om slaveriets plats i Skandinavien ekonomiska historia. */General Issues/*
68. Jonas Ljungberg, A Revision of the Swedish Producer Price Index, 1968-1993. */General Issues/*

2000

69. Jani Saarinen, Innovation Activity in Finnish Industries - A New Pattern. */General Issues/*

2001

70. Joakim Appelquist, Ett institutionellt perspektiv på den svenska modellen. Effektivitet och institutionell förändring på den svenska arbetsmarknaden från Saltsjöbadsavtalet till Åmanlagarna. */General Issues/*
71. Göran Ahlström, "The Edison of Sweden". C.E. Johansson and the 'Standards of Standard'. */General Issues/*

2002

72. Lars Pettersson & Daniel Sjölin, Socialt kapital, nyföretagande och ekonomisk tillväxt. En jämförelse mellan några kommuner i Öresundsregionen. */Education and the Labour Market/*
73. Anders Nilsson, Yrkesutbildning och kommunal utveckling. Om yrkesutbildningens betydelse i kommunala strategier för ekonomisk tillväxt. */Education and the Labour Market/*
74. Paulina Morel-Astorga, Patterns of Entrepreneurship. Development of Chilean Wine Industry 1850-2000. */Development Economics/*
75. Grethe Banggaard, Fattigförsorgen på landet 1763-1894: Fem sogne i Skåne. */Population Economics/*

Lund Papers in Economic History are published by the Department of Economic History, Lund University, Sweden. This series replaces the former series under the title *Meddelande från ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet*. The change of name reflects the orientation of the series towards an international readership. The series is multilingual, but the majority of the working papers appear in English.

Lund Papers in Economic History include papers in the following topic areas:

General Issues

Development Economics

Education and the Labour Market

Population Economics

Lund Papers in Economic History are published as occasion arises, not at fixed intervals. Printed issues are distributed to libraries. From 1999 and onwards, full-text electronic issues are also available on www.ekh.lu.se. Those who would be interested in receiving information by email on new issues of **Lund Papers in Economic History** are requested to send an email message to Lund.Papers@ekh.lu.se.

LUND
UNIVERSITY